House of Time

on living in the now

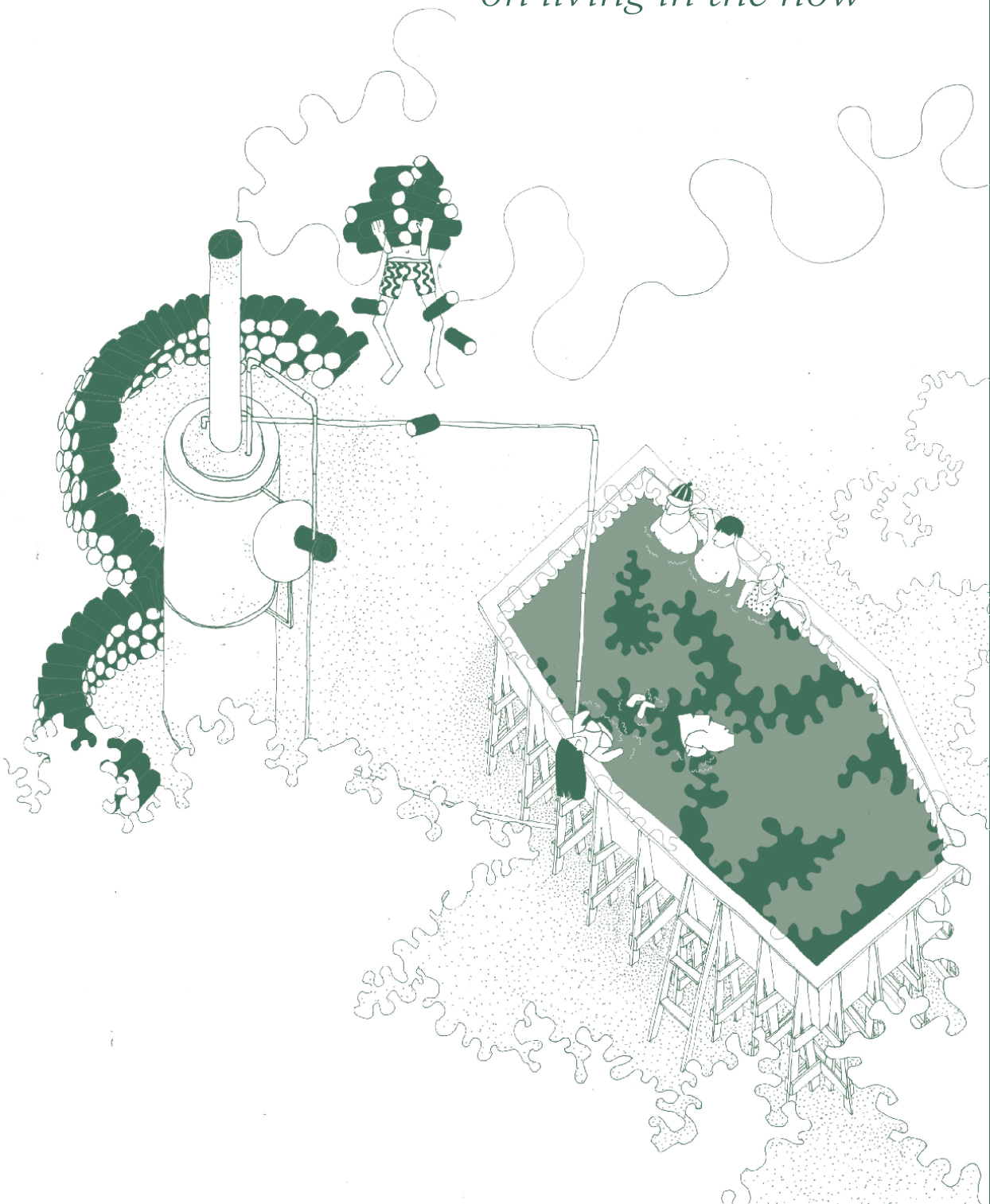

Benieuwd naar *House of Time*?
Kom langs, iedereen welkom!
Alle praktische informatie vind je hier:

Curious about *House of Time*?
Come and visit. You're always welcome!
All the necessary information can be found here:

House of Time

on living in the now

Edited by
Markus Bader
Shendy Gardin
Jan Liesegang

TRIENNALE BRUGGE
BRUGGE
raumlaborberlin

Inhoud
Content

Foreword	4	Voorwoord
House of Time	6	House of Time
Where is the artwork?	23	Waar is het kunstwerk?
Building together	41	Samen bouwen
Trust	63	Vertrouwen
Not all hurrah	85	Niet allemaal hoera
Boulevard of dreams	109	Boulevard van dromen
DIY — *Frankfurt Chair*	128	DIY — *Frankfurt Chair*
Essay on the social impact	130	Essay over de sociale impact
DIY — *Chaise Bordelaise*	142	DIY — *Chaise Bordelaise*
Essay on the cultural impact	144	Essay over de culturele impact
DIY — *Tempelhof Table*	152	DIY — *Tempelhof Table*
Essay on the spatial impact	154	Essay over de ruimtelijke impact
Notes	164	Voetnoten
Thank You	168	Dankwoord
Credits	170	Colofon

Voorwoord

Foreword

Markus Bader, Shendy Gardin & Jan Liesegang

This booklet takes us into the cosmos of *House of Time*, a social-artistic project in Bruges (BE), started by Berlin-based architects' collective raumlabor in the context of the Bruges Triennial 2018. It was developed in close collaboration with a group of vulnerable local youngsters, their social workers, young artists and other residents of Bruges. Within a year, the former industrial and dockland site has been transformed into a place where youngsters can be, reflect on their lives and above all: live in the present. It has evolved into a place for the many, with many different potentials and memories.

This booklet looks back at the social, design and build process of *House of Time*, between September 2017 and September 2018. It wants to share some of the experiences and immaterial memories, and also some of the special moments that are every bit as much the essence of *House of Time* as its physical appearance. We would be happy to see it in the hands of architects, designers, cultural partners and policy makers who want to start up a similar (participatory) project and are maybe looking for inspiration. It is not a comprehensive documentary, but rather an attempt to transmit this intense period of imagining, producing and being together into the timeless sphere of this booklet, so that it can complement a visit to the site and can also travel independently to places that might have never heard of *House of Time*.

This booklet therefore offers a small range of perspectives on and into the phenomenon *House of Time*. Five chapters are arranged around key questions or statements that emerged from a profound series of interviews[1], carried out with many of the actors in and around the project. *Where is the artwork?*, *Building together*, *Trust*, *Not all hurrah* and *Boulevard of dreams* present an overview of the original voices, the artistic, institutional and users' perspectives and further statements about these issues.

We then connected each theme to a situation that is created on the site and that relates to the content of the theme in question. This creates a mixture of descriptive texts, conversations with the involved youngsters, social partners and cultural partners and visual material — such as artistic drawings and photos of the building process and spaces — that captures the spirit of the project.

Complementing this are three short essays, written from specific perspectives on *House of Time*. They share thoughts about the social, cultural and spatial impact of such a project on a historical city like Bruges. They broaden the subject and explore *House of Time* as a case study to give us an insight into the impact of such an artistic project on a group, a neighbourhood and a city.

We hope that reading this booklet can bring across some of the energy of this place and time. We hope you enjoy wandering through its pages.

Markus Bader, Shendy Gardin & Jan Liesegang

Deze publicatie neemt ons mee in de wereld van *House of Time*, een sociaal-artistiek project in Brugge (BE) dat is opgestart door het Berlijnse architectencollectief raumlabor in het kader van Triënnale Brugge 2018. Het is ontwikkeld in nauwe samenwerking met Brugse kwetsbare jongeren, hun maatschappelijk werkers, jonge kunstenaars en andere bewoners van de stad. In een jaar tijd is de locatie, een voormalige industriële havensite, omgetoverd tot een plek waar jongeren kunnen zijn, nadenken over het leven en vooral: leven in het *nu*. *House of Time* is gegroeid tot een plek voor velen, met een scala aan mogelijkheden en herinneringen.

Deze publicatie blikt terug op het sociaal-, ontwerp- en bouwproces van *House of Time* tussen september 2017 en september 2018. Het bespreekt en illustreert enkele bevindingen, alsook een aantal onvergetelijke momenten die we er hebben beleefd en die minstens even belangrijk zijn voor het project als de fysieke verschijning ervan.

We zouden blij zijn om het te zien in de handen van architecten, ontwerpers, culturele partners en beleidsmakers die met de gedachte spelen een gelijkaardig (participatie)project op te starten en op zoek zijn naar inspiratie. Deze publicatie is geen allesomvattend overzicht, maar een poging om de intense periode van verbeelding, productie en samenzijn te vervatten in een tijdloze sfeer, zodat het een leidraad kan zijn bij een bezoek aan de plek en het ook autonoom kan reizen naar plekken die misschien nooit eerder over *House of Time* gehoord hebben.

Deze publicatie biedt een waaier aan ideeën en perspectieven over het fenomeen *House of Time*. De vijf hoofdstukken zijn opgesteld rond sleutelvragen of stellingen die voortkwamen uit een reeks diepgaande interviews[1] met actoren die rechtstreeks of onrechtstreeks bij het project betrokken waren. *Waar is het kunstwerk?*, *Samen bouwen*, *Vertrouwen*, *Niet allemaal hoera* en *Boulevard van dromen* omvatten een selectie van deze originele stemmen en bespreken de verschillende visies vanuit artistiek, institutioneel en gebruikersoogpunt.

Ieder hoofdstuk is gekoppeld aan een fysiek element dat op de site is gebouwd en er inhoudelijk aan is verbonden. Hierdoor ontstaat er een mix van beschrijvende teksten, gesprekken met de betrokken jongeren en partners en visueel ondersteunend materiaal zoals ontwerptekeningen en foto's van het bouwproces en het finale resultaat die de sfeer van *House of Time* verbeelden.

We eindigen met drie korte essays, elk geschreven vanuit een andere insteek. Ze delen gedachten over de sociale, culturele en ruimtelijke impact van een project als *House of Time* op een historische stad als Brugge. Ze verbreden het onderwerp en gebruiken het project als casestudy om inzicht te geven op de werking van zo'n artistiek project op een groep, een buurt, een stad.

We hopen dat we met deze publicatie een stukje van de energie en de sfeer van de plek kunnen overbrengen en wensen u veel plezier met het lezen en (ver)dwalen door haar pagina's.

House of Time

House of Time

Markus Bader & Jan Liesegang

Bruges is a city that has gone through significant changes: from richest city to the poorest; from bustling with merchants to bustling with tourists; from gilded city to shabby and semi-abandoned; from international trading hub to mecca for chocolate and beer lovers. With such a background, Bruges seems to be a perfect location in which to think about reinventing ourselves within a post-industrial society that is transitioning into a digital one.

Such a transition arouses many uncertainties. How do we cope with them? How can we embrace those uncertainties and see them as a positive part of our lives? Uncertainties only become a threat in the absence of trust and when there are not any links back to the familiar. With trust and empathy, recognised protocols, familiar actions and tangible togetherness, we can perhaps learn to navigate through most of these uncertainties, even into the great unknown.

House of Time is a place, a process, a history and many fantasies. It is open to interpretation. And a series of very distinct and precise situations open it up, inspire it and shape it. This text is written from the artists' perspective. The curatorial team of the Bruges Triennial kindly invited raumlabor to develop a project within the context of the *Bruges Triennial 2018: Liquid City*. raumlabor's response to this invitation evolved into *House of Time*. As a later text will explore the question *Where is the artwork?*, we should also ask *Who is the artist?*.

Markus Bader & Jan Liesegang

Brugge is een stad die doorheen de geschiedenis belangrijke veranderingen heeft ondergaan: van de rijkste, tot de armste stad; van een vol kooplieden, tot een bruisend van toeristen; van sierlijke stad tot armoedig en half verlaten; van internationaal handelsknooppunt, tot mekka voor chocolade- en bierliefhebbers. Met dit in het achterhoofd, lijkt Brugge de perfecte plek om na te denken over de postindustriële samenleving en hoe deze stilaan evolueert naar een digitale samenleving.

Een overgang als deze brengt veel onzekerheden met zich mee. Hoe gaan we daarmee om? Hoe kunnen we die onzekerheden omarmen en als een positief deel van ons leven zien? Onzekerheid vormt pas een bedreiging wanneer er een tekort is aan vertrouwen of wanneer alle gekende linken wegvallen. Met vertrouwen, empathie, herkenbare methodieken en tastbare samenhorigheid kunnen we misschien leren te navigeren door de meeste van deze onzekerheden, zelfs wanneer dit een stap in het onbekende betekent.

House of Time is een plaats, een proces, een geschiedenis en veel dromen. Het is een project dat openstaat voor interpretatie, een plek die gevormd is door een reeks momenten en gebeurtenissen. Deze tekst is geschreven vanuit een artistiek oogpunt. In 2016 heeft het curatorenteam van Triënnale Brugge raumlabor uitgenodigd om een project te ontwikkelen in het kader van *Triënnale Brugge 2018: Liquid City | Vloeibare Stad*.

House of Time is a place that has been co-created by raumlabor and by the many collaborators who have each shaped the project in their own individual way. The project can therefore best be described as being driven by an artistic vision, shaped and implemented on site, in the dynamics of discussion and coproduction. As we see the whole as a work of art, we have always looked for ways of bringing that vision into every layer of the project. Welcome to *House of Time*! Welcome to a place that is about the active co-existence of the different and about embracing the ambiguities of modern life: a place that generates a sense of warmth, gives users presence and intensifies perception of the *now*.

Our *House of Time* has a rather atypical location. After a thorough search, it found itself a home in the only operational industrial site in Bruges' inner city, reactivating that site's historic warehouses and redeveloping them into a welcoming, shared space: an arena of collective imagination, action and transformation. The project has been evolving slowly, developing protocols, activities, spatial interventions, social involvement, connections… and, of course, creating memories. *House of Time* started in 2017, long before the opening of the Bruges Triennial, and it is still going strong, long after that Triennial ended.

House of Time has been developed in close collaboration with vulnerable Bruges youngsters and with *Brugge(n) voor jongeren*, a network of Bruges organisations that helps them. It is a place for us and them to explore, to build, to inhabit and to simply be, a place where youngsters can interact with each other and with others, even with others from far beyond. Literally. The project not only welcomes youngsters, but also the people of the region and visiting tourists. It offers opportunities to all comers and it looks for ways of bringing these distinct groups together and offering them a platform that they can inhabit and where they can interact in a friendly atmosphere.

House of Time is an open space that wants to be like a second home to local youngsters and welcoming to everyone. As we didn't base it on an existing protocol (like that of a youth centre or an open air museum, for example), *House of Time* collaborators had to develop their own multiple ways of engaging with, interpreting and making sense of the project. One of the ambiguities of *House of Time* that surfaced during the process was the question of ownership (also discussed in the chapter *Trust*, later in this booklet). As artists, we had a very strong sense of 'ownership'. And here we are interpreting that term not as material possession, but rather as an immaterial but deeply emotional sense of connection and caring. And we all cared a lot! The social partners loved the space from the outset! As a place provided by the city to improve the lot of vulnerable youngsters and to facilitate their social workers' location-specific activities, we could see that it made them proud and happy. And so are we.

Ons antwoord hierop is geëvolueerd tot *House of Time*. Verder in deze booklet stellen we ons de vraag *Waar is het kunstwerk?,* maar misschien kunnen we ons ook de vraag stellen *Wie is de kunstenaar?*.

House of Time is ontwikkeld door raumlabor en de vele partners die elk op hun manier aan het project hebben bijgedragen. Het ontwerp kan dan ook het best worden omschreven als een dynamisch co-creatief proces, gestuurd vanuit een artistieke visie. Omdat we de volledige site als één kunstwerk beschouwen, hebben we altijd gezocht naar manieren om die visie in elke laag van het ontwerp door te voeren. Welkom in *House of Time*! Welkom op een plek die het dagelijks leven omarmt en haar ambiguïteiten niet uit de weg gaat; een plek waar actief samenleven centraal staat, de aanwezigheid van de gebruikers tastbaar wordt gemaakt en de perceptie van het *nu* wordt versterkt.

House of Time is gesetteld op een atypische locatie in het centrum van Brugge. Na een grondige zoektocht vond het een thuis naast de enige operationele industriële site in de historische binnenstad. De 18e-eeuwse pakhuizen en het omliggende groen werden zo gereactiveerd en herbestemd tot een gedeelde en gastvrije ruimte: een plek voor collectieve verbeelding, actie en transformatie. Het project is langzaam geëvolueerd en heeft methodieken, activiteiten, ruimtelijke interventies, sociale betrokkenheid, netwerken en herinneringen gecreëerd. Het project ging van start in 2017, lang voor de opening van Triënnale Brugge 2018, en loopt ook na deze editie verder.

House of Time is ontwikkeld in nauwe samenwerking met Brugse kwetsbare jongeren en met Brugge(n) voor jongeren, een netwerk van sociale organisaties dat hen ondersteunt. Het is zowel voor hen als voor ons een plek om te verkennen, te bouwen, te verblijven of simpelweg te zijn; een plek waar jongeren met vrienden en (verre) vreemden in contact kunnen komen, letterlijk. Het project onthaalt niet alleen jongeren, maar ook bezoekers en mensen uit de buurt. *House of Time* zoekt naar manieren om deze verschillende groepen samen te brengen door een platform te creëren waar ze kunnen verblijven en elkaar in een ongedwongen sfeer kunnen ontmoeten.

Het is een vrijplaats die een tweede thuis wil zijn voor de lokale jeugd en iedereen verwelkomt. Gezien we ons niet baseerden op bestaande formules (zoals bijvoorbeeld van een jeugdcentrum of een openluchtmuseum), moesten de *House of Time*-medewerkers zelf hun manier van aanpak bepalen en betekenis aan het project toekennen. Een van de ambiguïteiten die tijdens het proces naar boven kwam, was het gegeven van 'eigenaarschap' (verder ook besproken in het hoofdstuk *Vertrouwen*). Als ontwerpers ervaarden we een sterk gevoel van eigenaarschap. Niet in termen van materieel bezit, maar eerder als een immaterieel, emotioneel gevoel van

The *House of Time* process included several moments of transition, or mode changes. The first moment was the beginning: migrating from no-place to some-place. The second moment was the commencement of the Bruges Triennial in May 2018, when the space was opened up to the public and started to welcome visitors in large numbers. The third moment was the winter after the Triennial, when *House of Time* drifted into a state of hibernation. The (for the time being) last moment was the reawakening of *House of Time* in the spring of 2019, with a new team of officially employed caretakers.

We remember the opening of the Triennial like it was yesterday! The Mayor of Bruges visited and some of the youngsters took great pride in showing him around. The many visitors who followed added a layer of complexity and difference that brought a new sense of uncertainty to *House of Time*. The youngsters, who were used to meeting in 'their' spaces before the opening, now slipped into a hybrid role. They became part of the show and acted as hosts and guides, offering the visitors narratives and insights. But *House of Time* still remained a refuge and a workshop, a place where vulnerable youngsters could hang out and chill.

At the time of the writing of this booklet, the Bruges Triennial 2018 is over and its visitors long gone. We have meanwhile stepped back from the immediate on-the-spot decision-making at *House of Time*, but we are still in touch and we still feel attached. After you visit *House of Time*, we would be happy to hear from you about its progress and evolution. We wish that remarkable space and its remarkable people many more happy transitions.

Change your life now
Living in the now

The slogan 'Change your life now' was cut into the side of an existing water tank with the force of fire. Now, as sunlight pierces through the wall of this cylindrical space into the darkness inside, it creates a memorable lighting effect that both highlights and makes dramatically legible one of our great fascinations in *House of Time* — experiencing the *now*: inhabiting the present, compressing time into a moment, feeling time and space and social relations interact, realising that tomorrow can be different… and that it can start today!

One way we brought the *now* to *House of Time* was by opening up the discussion process and the design process to the people concerned: the vulnerable youngsters,

verbondenheid en verantwoordelijkheid voor het project. We geven veel om *House of Time* en ook de sociale partners hielden van meet af aan van het project. Ze hadden van de stad de plek toegekend gekregen om er hun locatiegebonden jongerenwerking onder te brengen en zo een betere ondersteuning aan de kwetsbare jongeren te bieden. *House of Time* was hún plek en dat maakte hen trots. En ons ook.

Het ontwikkelingsproces van *House of Time* kent een aantal fases en overgangsmomenten. Het eerste cruciale moment was de start van het project: de zoektocht naar en het bepalen van een locatie. Het tweede moment was de opening van Triënnale Brugge in mei 2018, toen de site voor het eerst voor het publiek werd opengesteld en bezoekers in grote getallen de grasvlakte betraden. Het derde bepalend moment was de daaropvolgende winter, toen *House of Time* in een winterslaap verviel. In de lente van 2019 zijn we een (voorlopig) laatste fase ingegaan met een nieuw team van 'huisbewaarders' dat het project verderzet.

We herinneren ons de opening van Triënnale Brugge nog als de dag van gisteren! De Brugse burgemeester kwam langs en enkele van de jongeren leidden hem trots rond op de site. Veel bezoekers volgden hem en voegden een laag van complexiteit en verscheidenheid toe aan de plek die een nieuw golf van onzekerheid met zich meebracht. De jongeren die het voor de opening gewoon waren om elkaar te ontmoeten in 'hun' plek, kwamen nu in een hybride positie terecht. Plots waren ze ook deel van een tentoonstelling, waar ze als gastheer en gids fungeerden en bezoekers inzicht gaven in het verhaal achter *House of Time*. Terwijl bleef *House of Time* ook een toevluchtsoord en werkplek waar ze konden rondhangen en ontspannen.

Op het moment dat we deze booklet schrijven, is Triënnale Brugge 2018 voorbij en zijn haar bezoekers verdwenen. We hebben ondertussen afstand genomen van de directe besluitvorming over het project, maar we voelen ons nog steeds verbonden. Als je *House of Time* bezoekt, hou ons dan op de hoogte, we zijn benieuwd naar haar evolutie. We wensen deze merkwaardige plek en haar mensen nog veel mooie momenten toe.

Change your life now
Living in the now

Met een snijbrander werd de slogan 'Change your life now' uit de stalen wand van de watertank gebrand. De zon schijnt door de perforaties op de donkere cilinderwand en creëert een memorabel lichteffect op de binnenwanden. Het symboliseert een

the social partners… and later on the visitors. The first workshop was intended as a break-free moment: from nothing to something —from an unused, uninviting and lifeless industrial lot to a vibrant and inviting 'place to be', a place of ideas and collectively conceived and created spatial offerings and memories. What a moment! At the end of that first workshop we all sat outside in a newly-built hot tub that could hold some twenty people. That was a moment of now-ness, achieved after a week of intense effort. Imagine, build, enjoy! That intense experience brought a change to the mind-set of all the participants: it gave us trust in each other and a belief in the future of the project.

A network of organisations and individuals take care of Bruges' vulnerable youngsters, support them, assess their needs and offer them a place to meet and spend some time away from home. We wanted *House of Time* to be a new player, a new destination on the youngsters' city map, a place that operates differently to the others and therefore adds to the city's social landscape, a place where youngsters can experiment, decide what they want to do… and do it. Others places offer great opportunities for leisure activities, but *House of Time* has a major trump card: the promise of production offered by a fully equipped workshop and a neighbouring self-catering kitchen.

Scenes of action(s)

Finding a site was a real rollercoaster. Working within the bounds of a World Heritage City poses a fair few challenges. Our earliest imaginings included the construction of a self-made rollercoaster in the remote seclusion of a monastery garden, where we intended to erect a metal shack to be our workshop. But the monastery's patrons were less than enthusiastic about the prospect of a lively artistic and social update to their tranquil grounds and so our rollercoaster idea was locked away for the future. And then we were offered another site.

The old DuPont site where *House of Time* eventually settled has several amazing trumps. It has an open green space, where rabbits hop around freely, that acts as a filter between the site and the city. From two sides, it has a view out over picturesque canals and a four lane street. There is a lightshow of traffic lights on the other side that accompanies the mechanical spectacle of a draw-bridge. A fantastic workshop, created especially for *House of Time*, was installed in the existing looooooong warehouse building. That building's lengthy façade acts as a buffer between the old warehouses and the part of the factory still in operation. The site also has an empty World War II bunker that is just begging to be occupied and, as a landmark in the centre of the site, there is an old cylindrical water tank.

van onze fascinaties in *House of Time*: de beleving van het *nu*; leven in het heden, tijd comprimeren in een moment, beseffen dat morgen alles anders kan zijn en dat die verandering vandaag al kan starten!

Een manier waarop we het beleving van het *nu* in *House of Time* trachten te versterken was door het discussie- en ontwerpproces open te stellen voor alle betrokkenen: de kwetsbare jongeren, de sociale partners en later ook de bezoekers. De eerste workshop was bedoeld als een 'break-free'-moment: van niets naar iets; van een onuitgenodigd, overwoekerd, doods industrieterrein naar een levendige en uitnodigende 'place to be'; een plek vol ideeën, herinneringen en gezamenlijk gecreëerde constructies. Aan het einde van de eerste workshop zaten we met z'n allen in onze nieuw gebouwde *hot tub* die plaats bood aan een twintigtal mensen. Wat een moment! Een *nu*-ervaring, bereikt na een week intens samenwerken. Dromen, bouwen en genieten! Deze krachtige ervaring heeft een verandering teweeggebracht in de mindset van alle deelnemers: het sterkte het vertrouwen in elkaar en in de toekomst van het project.

Dagelijks zet zich een netwerk van organisaties en individuen in om Brugse kwetsbare jongeren te ondersteunen, hen bij te staan in hun noden en hen een ontmoetingsplek te bieden waar ze weg van huis tot rust kunnen komen. We wilden dat *House of Time* een aanvulling hierop werd, een extra jongerenplek die op de een andere manier bijdraagt aan het sociale landschap van de stad. Een plek waar jongeren kunnen experimenteren, nadenken over wat ze willen doen en het ook uitvoeren. Waar andere plekken voornamelijk zijn gericht op het vrijetijdsaanbod, heeft *House of Time* één grote troef: een uitgeruste werkplek en keuken die de jongeren de mogelijkheid geeft om zelf aan de slag te gaan.

Actieplaats(en)

Het zoekproces naar een geschikte locatie had veel weg van een rollercoaster. Werken binnen de grenzen van een werelderfgoedstad stelt namelijk heel wat uitdagingen. Een van onze eerste ontwerpen omvatte zélfs een rollercoaster. Ons idee was om een achtbaan te bouwen in een afgelegen kloostertuin. In die tuin wilden we vervolgens een afgedankte metalen hangar plaatsen die ingericht zou worden als werkplaats. De kloosteroversten waren echter niet zo enthousiast over het vooruitzicht dat hun gronden een artistieke en sociale upgrade zouden krijgen. Het betekende het einde van ons rollercoasteridee, dat voorlopig is opgeborgen voor de toekomst. Er werd ons een nieuwe site voorgesteld.

Workshop & Kitchen

The wood and metal workshop, installed in the former warehouse, is the productive heart of *House of Time*. Everything created on site was developed in this space. Equally as important is the kitchen. These two spaces were the focus of the first interventions and he enablers of everything else. If a place wants to be inhabitable, a kitchen is essential; if that place is intended for manufacturing and building, a workshop is essential. Most of the on-site facilities were designed as mobile structures so that they can be used outside in different configurations.

Hot tub

The hot tub can be a life changing experience. It is particularly magical when the weather is poor, or in the evening, when the place has grown calmer and the hot tub invites you to extend your stay. It's a place to forget about the clock, slow down and stretch time. You simply light the fire and immerse yourself in the luxurious warm-water universe, between the hot fire and the cold shower. A hidden little bench offers a relaxing view of the lights reflecting on the canal.

Tree house

The tree house was inspired by a conversation we had with the youngsters. After the first interventions were behind us, they told us they wanted a place they could retreat to, a place where they could find some seclusion, away from the panoptic visibility of the open green field. To create it we used a design language similar to that of the hot tub —a slightly strange polygonal space, which on its canal side generally presents itself as a dense, perennial, wintery-brown bush with a rectangular opening. Its 'bushy' surface was created from thousands of branches and twigs pruned from shrubs and trees by the city's parks and gardens department. The entrance to the tree house is quite narrow and low. Entering it involves some physical effort: a bodily transition. Inside, the central part of the floor is lowered, which turns the surrounding floor into a continuous bench, with the walls acting as a backrest. A window brings light and an outside view, whilst keeping out the cold. A small balcony looks out on the canal and on the traffic on the other side. In the language of ambiguity, it is hidden in plain sight, furthest from the activity of the central lawn, but most closely connected to the city's vibes.

De Pakhuizensite, waar *House of Time* uiteindelijk is gevestigd, heeft verschillende troeven. Er is een grote groene open ruimte waar konijnen vrij rondhuppelen en die als filter tussen de site en de stad fungeert. In twee richtingen heb je zicht op de pittoreske reien en een vierbaansweg. Aan de andere kant kijk je uit op een lichtspel van verkeerslichten dat het ophaalproces van de mechanische brug meermaals per dag accompagneert. Kenmerkend voor *House of Time* is het bestaande laaaaaange Pakhuisgebouw waarin we uiteindelijk een fantastische werkplek hebben ingericht. De langgerekte façade van het gebouw doet dienst als buffer tussen de oude opslagruimtes en de nog steeds werkende fabriek. Het gebouw ommuurt ook een leegstaande WO II-bunker die smeekte om ingenomen te worden. En te midden van dit alles staat er in het groen een oude cilindrische watertank die als oriëntatiepunt boven alles uitsteekt.

Workshop & Kitchen

Het hout- en metaalatelier, geïnstalleerd in het voormalige pakhuis, is het productieve hart van *House of Time*. Alles wat op de site is gemaakt, is hier ontwikkeld en gebouwd. Even belangrijk is de keuken, ingericht in de voormalige WO II-bunker. Deze twee ruimtes zijn als eerste gecreëerd en hebben alle daaropvolgende ruimtelijke interventies mogelijk gemaakt. Als een plek bewoonbaar wil zijn, is een keuken essentieel; als die plek bestemd is voor productie en constructie, is een werkplaats essentieel. De meeste faciliteiten op de site zijn ontworpen als mobiele structuren, zodat ze zowel binnen als buiten in verschillende configuraties kunnen worden gebruikt.

Hot tub

Een plons in de *hot tub* kan een levensveranderende ervaring zijn. Vooral bij slecht weer of 's avonds is het er magisch, wanneer de rust is teruggekeerd en de *hot tub* je uitnodigt om langer te verblijven. Het is een plek waar je de tijd uit het oog verliest. Je steekt het vuur aan en even later kan je je onderdompelen in een luxewarmwateruniversum dat zich strekt tussen het warme houtvuur en de koude douche. Een verborgen bankje biedt een ontspannend uitzicht op de reflecties in het kanaal.

Tree house

De *tree house* is voortgekomen uit een gesprek met de jongeren. Na de eerste interventies vertelden ze ons dat ze graag een afzonderingsplek wilden, weg van het

Water tank

Imagine a blunt grey cylinder, ten metres tall and seven metres in diameter. Inside it's dark and rusty. The floor is covered in mud and strewn with bits of rust that have flaked away from the tank's wall. Strange. Alien. We highlighted this otherworldly atmosphere by adding a door to open it up. To enter you cross a little wooden bridge, beneath a fixed metal 'canopy'. With the mud removed, the interior of the tank became accessible for the first time. We put a curved bench around the rusty inside wall, so that those inside could sit and reflect as they watched the words *change your life now* stream in through the perforations in the wall, pierce the dusky interior and dance across the tank's curved interior with the movement of the sun.

For one of our crazy workshop parties, we flooded the tank with disco fog and all got enveloped in an endless cloud as we were carried away by Europop tunes. Above our heads, the biggest disco ball ever seen showered the rusty walls with thousands of glints and sparkles. And as we danced, the metal floor danced with us, transmitting our joy to all who entered. The music, the fog, the rust, the people, the cold, the sparkles... it all came together to bring across the uncertainty of living in liquid times.

This tank is also the site of an unrealised *House of Time* fantasy: to build an enormous sun on top of the tank, concealing a room where those inside can enjoy a moment of solitude whilst looking down on the world below. Thousands of wooden rays would bristle from the sun, radiating out to hearts and minds. This dream lives on as another possible future... and a parallel possible past.

Units for the production of immaterial value

Achieving the series of spatial situations described earlier involved huge amounts of will, dedication and skill... and naturally also moments of desperation. During each workshop, we all pushed ourselves to the limit as we improved the quality of the place, focussing on its larger structures. In between workshops, the youngsters and the social partners worked on smaller-scale elements and continued their day-to-day activities.

In the summer of 2018 we held a summer school and invited people to the site who had never been there before. This gave the place a completely new presence: summer camp-life. Suddenly the rabbits had around-the-clock human company.

panoramisch zicht vanop het open groene veld. Voor het ontwerp pasten we dezelfde vormentaal toe als van de *hot tub*; een veelhoekige structuur die zich aan de waterkant toont als een dichtbegroeide, winterse struik met een rechthoekige opening. Het 'harige' oppervlak is gemaakt uit snoeiafval, duizenden takken die we via de Brugse Groendienst hebben verkregen. De ingang naar de *tree house* is vrij laag en smal. Het betreden ervan vergt een lichamelijke inspanning, een overgang. Binnen is het middenstuk van de vloer verlaagd, waardoor de omringende vloer als doorlopende bank functioneert en de wanden als rugleuning. Een raam houdt de wind buiten en brengt licht binnen in de houten constructie. Een aangrenzend balkonnetje kijkt uit op het kanaal en het verkeer aan de overkant. De *tree house* is verborgen in het volle zicht, ver weg van alle activiteiten op het centrale grasplein, maar het nauwst verbonden met het leven in de stad.

Water tank

Beeld je in: een stompe grijze cilinder van tien meter hoog en zeven meter diameter. Binnen is het donker. De vloer is bedekt met modder en bezaaid met stukjes roest die van de wand zijn afgeschilferd. Vreemd. Buitenaards. We hebben deze sfeer geaccentueerd door een deuropening te creëren en zo voor het eerst de ruimte toegankelijk te maken. Om de tank te betreden moet je een houten bruggetje over dat overkapt is met een metalen luifel. Binnen volgt een houten bank de gebogen roestige wanden; bezoekers kunnen er verstillen en reflecteren terwijl de woorden *change your life now* door de perforaties op de wand schijnen en — afhankelijk van de zonnestand — een lichtspel op de wanden vormen.

Voor een van onze *open house*-feestjes vulden we de tank met discorook. Boven ons hoofd hing de grootste discobal die we ooit hadden gezien; ze overspoelde de wand met duizenden glinsteringen. We lieten ons meevoeren op een eindeloze wolk met europop tunes. De metalen vloer danste met ons mee en bracht de sfeer over op iedereen die binnenkwam. De muziek, de rook, de roest, de mensen, de kou, de schitteringen, ... Alles kwam samen in dit moment en liet ons het leven in onzekere, 'vloeibare' tijden even vergeten.

De watertank maakt ook deel uit van een ongerealiseerde droom voor *House of Time: the sun*, een enorme zonconstructie bovenop de tank die een kamer herbergt waarin bezoekers een moment van afzondering kunnen ervaren en naar de wereld rondom hen kunnen kijken. Duizenden houten 'stralen' zouden naar beneden schijnen, in ons hart en onze gedachten. Deze droom leeft verder als een mogelijke toekomst voor de watertank of een parallel mogelijk verleden.

During the ten-day summer school, a series of small, self-contained objects were constructed, loosely dubbed ‘mobile units for the production of immaterial values’: a weighty title for a mobile DJ booth, a mobile pizza oven, a mobile tribune and a not-so-mobile roof. Ties were forged between the youngsters and students who all worked intensively on these various units, units that maybe had one thing in common: they all induced various forms of togetherness.

And that perhaps is what many people remember most about their stay in *House of Time*: different forms of togetherness, made possible by this unique place and by the people inhabiting it. It is a place of exchange, debate, losing and finding. A place full of yet to be realised dreams. A place in ongoing construction. A place of life.

Productieunits voor immateriële waarden

Om alle ruimtelijke interventies tot een goed einde te brengen, was er een grote hoeveelheid wil, toewijding en kennis nodig. Voor iedere workshop gingen we tot het uiterste om de kwaliteit van de plek te verbeteren. Tijdens de langdurige workshops focusten we voornamelijk op de grotere structuren die een grote impact hadden. Tussentijds werkten de jongeren en de sociale partners verder aan de kleinere elementen en zetten ze hun dagelijkse activiteiten verder.

In de zomer van 2018 organiseerden we een *summer school* en nodigden we mensen uit die er nog nooit eerder waren geweest. Dit gaf *House of Time* een nieuwe invulling: het zomerkampleven. Tijdens de tiendaagse *summer school* werden een reeks kleine, op zichzelf staande, objecten gebouwd; ‘mobiele eenheden voor de productie van immateriële waarden’, een gewichtige titel voor een mobiele DJ-booth, pizzaoven, tribune en een (niet zo mobiel) dak. Er ontstonden vriendschapsbanden tussen de jongeren en de studenten die samen intensief aan deze units werkten; units die wellicht een iets gemeen hadden: ze brachten samenhorigheid teweeg.

En dat is misschien wel wat de meeste mensen zich herinneren van hun bezoek aan *House of Time*: verschillende vormen van samenzijn, die mogelijk gemaakt worden door deze unieke plaats en door de mensen die het bewonen. Het is een plaats van uitwisseling, debat, verliezen en ontdekken. Een plaats vol nog te realiseren dromen. Een plaats die continu in verandering is. Een plaats vol leven.

Waar is het kunstwerk?

Where is the artwork?

EN

Since 2015 the Bruges Triennial has been showing contemporary art and architecture in the historical city centre of Bruges. The event builds on a series of triennials that were organised around the visual arts in 1968, 1971 and 1974. Every three years, a selection of national and international artists and architects are invited to present spatial interventions for the city from a social point of view. In 2018, the starting point was the *Liquid City*, referring to the theoretical work of sociologist and philosopher Zygmunt Bauman.

NL

Triënnale Brugge toont sinds 2015 hedendaagse kunst en architectuur in de historische binnenstad van Brugge. Het evenement bouwt verder op een reeks triënnales die in 1968, 1971 en 1974 rond beeldende kunst werd samengesteld. Driejaarlijks wordt een selectie nationale en internationale kunstenaars en architecten uitgenodigd om vanuit een maatschappelijke stelling ruimtelijke ingrepen voor de stad voor te stellen. In 2018 was het uitgangspunt de *Vloeibare Stad*, verwijzend naar het theoretisch werk van socioloog en filosoof Zygmunt Bauman.

Bruges has pretty much always been a city of art. Each year, its illustrious heritage attracts millions of tourists, which puts enormous pressure on the city's liveability: the quality of life of its inhabitants. In recent years, the city council has been working hard to alter Bruges' theme-park-like image. Instead of just continuing to milk this World Heritage City's day-tripper chocolate-and-lace economy, it has resolutely opted to invest in quality and move towards a more sustainable form of tourism that not only benefits the visitors, but also and especially the residents. 'A city caught up in its own image is not a city in creation, it is fixed like a photograph. Such cities calcify a particular version of the past. Everything that is built reinforces that shell, thus constricting any room for innovation and suffocating creation' (Michel Dewilde).

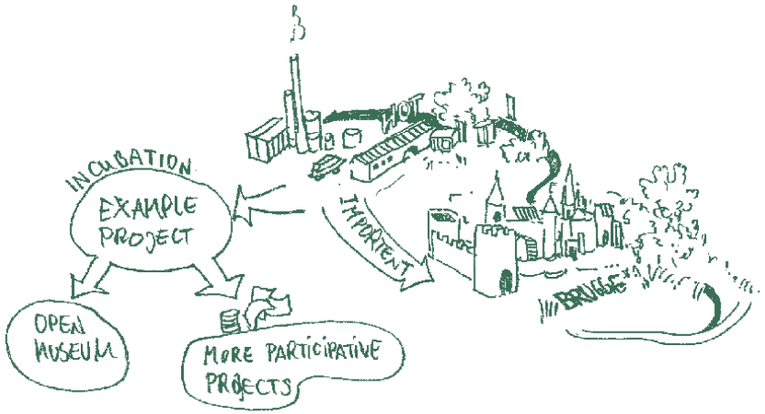

Temporary events such as the Bruges Triennial have been brought into being to give the creative a visible place in the city and thus break through this stereotypical image. 'The Bruges Triennial is like the prince (or princess) whose true-love kiss awakens the city' (Till-Holger Borchert). Its temporary artistic interventions in the public space arouse the dormant city: residents and visitors are invited to (re)discover Bruges and minor or major changes are set in action.

The *Bruges Triennial 2018: Liquid City* is about more than just the 'liquid', the numerous canals that ring and characterise this UNESCO World Heritage City. It also aims to focus attention on the changing social dynamics in our society: the way in which we now live, work and communicate. We no longer have any confidence in our future. Will we keep our jobs? Will we have to move? Where will we be in ten years? Every day we are confronted with numerous uncertainties and nobody knows where it is all heading. During the summer of 2018, visitors could discover various artistic

Brugge is van oudsher een kunststad. Haar welbekend historisch verleden trekt jaarlijks miljoenen toeristen aan, met als gevolg een enorme druk op haar leefbaarheid. De laatste jaren zet het bestuur sterk in om het pretparkimago van de werelderfgoedstad om te buigen. In plaats van te teren op de kant- en chocoladeverkoop kiest het resoluut om te investeren in kwaliteit en de omslag te maken naar een duurzame vorm van toerisme die niet alleen de bezoekers, maar vooral ook de bewoners te goede komt. "Een stad in representatie is namelijk geen stad in creatie. Een stad in representatie vigeert, fixeert, een bepaald verleden. Alles wat er gebouwd wordt is een versterking van dat omhulsel en versmacht de ruimte voor creatie en vernieuwing" (Michel Dewilde).

Tijdelijke evenementen als Triënnale Brugge zijn in het leven geroepen om dit stereotype beeld te doorbreken, het creatieve een zichtbare plek in de stad te geven en zo het imago van de stad te doorprikken. "Triënnale Brugge is als het ware de prins (of prinses) die de stad wakker kust. Met tijdelijke artistieke ingrepen in de publieke ruimte doet het de stad ontwaken" (Till-Holger Borchert). Bewoners en bezoekers worden uitgenodigd om de stad te (her)ontdekken en kleine of grote veranderingsprocessen worden hiermee op gang gezet.

Triënnale Brugge 2018: Liquid City | Vloeibare Stad gaat over meer dan het 'vloeibare', de talrijke kanaaltjes die de UNESCO Werelderfgoedstad zo typeren en omringen. Het wil de aandacht vestigen op de veranderende sociale dynamieken in de samenleving, de manier waarop we vandaag wonen, werken en communiceren. We weten niet langer wat de toekomst brengt. Kunnen we onze job behouden? Moeten we verhuizen? Waar staan we over tien jaar? We worden dagelijks geconfronteerd met tal van onzekerheden en niemand weet waar het heen gaat.

In de zomer van 2018 kon je op en langs het water verschillende artistieke ingrepen ontdekken die op de een of andere manier deze sociale en ruimtelijke patronen wilden blootleggen en doorbreken. *House of Time* is een van die interventies. Het project ten noorden van het historische centrum was voor veel bezoekers het laatste op de route. Velen startten hun tocht aan de centraal gelegen Poortersloge, waar een van de eyecatchers van Triënnale Brugge 2018 was geïnstalleerd: *Skyscraper (the Bruges Whale)*, een verbeelding van een blauwe vinvis, gemaakt uit plastic afval verzameld op de stranden van Hawaï. Wie de noordelijke route opging, verliet de gouden driehoek en kwam in een rustiger stadsdeel terecht. Langsheen de kabbelende reien kwam je achtereenvolgens voorbij *The Floating Island* van OBBA, een kronkelende verblijfs- en ontmoetingsplek op het water, de monumentale betonnen sculptuur *ACHERON I* door Renato Nicolodi en de tentoonstelling *Architectures Liquides | Liquid Architecture* in samenwerking met het Frac Centre-Val de Loire, vooraleer ten midden een woongebied tot de omsloten groene site van *House of Time* te komen.

interventions on and alongside the water that sought to expose and break through existing social and spatial patterns. *House of Time* is one such intervention. For many visitors, this project to the north of the historic inner city, was the last stop on their Triennial route. Many started their journey at the centrally located Poortersloge (Burghers' Lodge), where one of the eye-catchers of the Triennial was installed: *Skyscraper (the Bruges Whale)*, a model of a blue whale built from plastic waste gathered from the beaches of Hawaii. Those who took the northern route left the most touristic part of Bruges — the Golden Triangle — and entered a less frequented, quieter district. Along its rippling canals they discovered successively: architecture studio OBBA's *Floating Island*, a winding pavilion where visitors can walk, rest, reflect and enjoy the water; Belgian artist Renato Nicolodi's monumental concrete sculpture *ACHERON I*; and the exhibition *Architectures Liquides | Liquid Architecture*, staged in collaboration with the Frac Centre-Val de Loire; before arriving ultimately at the enclosed green site of *House of Time*, in the middle of a residential area.

The moment you pass through one of its entrance gates, it is as if you are entering another world: alongside the historic warehouses' lengthy stone façade, there is an open field, where rabbits hop around freely, family's picnic, children play and people are busily putting up some sort of construction. Some visitors initially felt a little perplexed and ill at ease: What is the purpose of this place?

'While many of the installations along the Bruges Triennial route could be seen as objects, *House of Time* is different. It is an experience. Many people asked us "where is the artwork?" and that's precisely the beauty of it: you discover it for yourself, and that leaves room for interpretation' (Haroun Karim Rajput).

House of Time is a collection of elements — built by Bruges youngsters and architects' collective raumlabor — spread out across the site. These atypical structures provoked a multiplicity of reactions. 'Some people understood it and had the time of their lives, others headed unenthusiastically back home' (Koen Timmerman).

The question 'where is the artwork?' sometimes came as a surprise to the youngsters and the project partners involved. 'I often thought "but it's all around you". It is not an obvious work of art, it is more about the space and the underlying intangible values. Visitors have a choice: either you enter into the project and follow our line of thought, or you don't get it, and then all you see is a pile of planks' (Bram Nachtergaele).

The various elements on the site, the *structures of the now*, are intended to provoke a response. They are part of an open house, where people are allowed to dream, a place of collective imagination, where visitors are invited to help to shape the site

Het moment dat je een van de toegangspoorten passeert, lijkt het alsof je terecht komt in een andere wereld, een open veld langsheen de langgerekte stenen façade van de historische pakhuizen, waar konijnen zorgeloos rondhuppelen, gezinnen picknicken, kinderen spelen en anderen druk in de weer zijn met het bouwen van een of andere constructie. Voor sommige bezoekers voelde het eerst wat onwennig: wat is de bedoeling van deze plek?

"Terwijl veel installaties op de route van Triënnale Brugge aanzien konden worden als object, is *House of Time* anders. Het is een beleving. Veel mensen vroegen ons 'waar is het kunstwerk?' en dat is juist het mooie aan hier. Je gaat het zelf ontdekken en het laat ruimte voor interpretatie" (Haroun Karim Rajput).

House of Time is een verzameling van elementen, gebouwd door de jongeren en raumlabor, die verspreid over de site zijn ingeplant. De atypische structuren lokten veel reactie uit. "Sommigen begrepen het en hadden er de tijd van hun leven, anderen keerden schoorvoetend naar huis" (Koen Timmerman).

De vraag 'waar is het kunstwerk?' kwam op sommige momenten als een verrassing voor de betrokken jongeren en partners. "Vaak dacht ik: je staat er middenin? Het is geen voor de hand liggend kunstwerk; het gaat meer om de ruimte en de achterliggende immateriële waarden. Bezoekers hebben hier de keuze: ofwel stap je mee in het project en wil je meegaan in onze gedachtegang, ofwel begrijp je het niet en zie je een hoop planken" (Bram Nachtergaele).

De verschillende elementen op de site, de 'structures of the now', zijn bedoeld om reactie uit te lokken. Ze maken deel uit van een open huis waar er mag gedroomd worden, een plek van collectieve verbeelding, waar bezoekers worden uitgenodigd om de

and to give it meaning. They can make their presence tangible by helping to build the site, by exchanging experiences and by coming up with ideas for the neighbourhood. 'This process-oriented approach is quite unlike an installation that is simply dropped into an area readymade in an attempt to activate the environment that way. *House of Time* is an open invitation to people to participate actively, and to actually shape the project' (Markus Bader). Its point of departure is the local context and its aim is to reveal the city's difficulties and challenges and raise questions about its liveability and sustainability. It is a statement that reflects on a programme's impact on the city and uses the liquid society theme as a framework within which to address issues such as freedom, independence and the ongoing interchange of knowledge and skills.

'The underlying values and ideas are much more important than what you see in terms of infrastructure. Values of collaboration. Empowering socially vulnerable youngsters and imparting intangible values, such as a sense of time and communication skills. Renewing interpersonal contacts. For me, that is *House of Time*.' **Bram Nachtergaele**

With this project, raumlabor demonstrates that art and architecture don't necessarily have to result in some stately construction. It can also be a social process. The work of art is the site's dynamic, and that site is what you yourself make of it. It's a symbolic space, where intangible values are put forward and where people are encouraged to look at their city in a different way. 'Although the project was launched with social objectives, the interventions were the fruits of an artistic brain and not of any social intention. It goes further than that' (Els Wuyts).

'*House of Time* is a space where time can be experienced, where time can be stopped and where, to put it in Bauman's terms, liquidity has temporarily solidified into a meeting place.' **Koen Timmerman**

'*House of Time* is the response to the question: How can we overcome the boundaries of our disciplines that are restricting and constricting our thinking? And we know that we need to do that, because somehow we find ourselves facing complex problematics that aren't easily addressed, or for which we can't identify a particular specialist to solve them. We know that we need to find new ways of cooperating' (Markus Bader).

House of Time is looking for structural answers through art. It brings time and space together, with time being a metaphor for attention and encounters and the spatial focus being on experiencing. The experiencing of the *now*.

site mee vorm te geven en er betekenis aan toe te kennen. Ze kunnen hun aanwezigheid tastbaar maken door te helpen bouwen, ervaringen uit te wisselen, ideeën aan te brengen voor de buurt. "This process-oriented approach is quite unlike an installation that is simply dropped into an area readymade in an attempt to activate the environment that way. *House of Time* is an open invitation to people to participate actively, and to actually shape the project" (Markus Bader). Het vertrekt vanuit de lokale context en is bedoeld om de pijn- en werkpunten van de stad bloot te leggen, vragen te doen rijzen over haar duurzaamheid en leefbaarheid. Het is een statement, dat reflecteert over de impact van een programma op de stad en het thema vloeibare samenleving als aangrijpingspunt neemt om het te hebben over thema's als vrijheid, onafhankelijkheid en een permanente uitwisseling van kennis en vaardigheden.

"De achterliggende waarden en ideeën zijn veel belangrijker dan wat je qua infrastructuur ziet. Waarden van samenwerking, de kracht geven aan maatschappelijk kwetsbare jongeren en immateriële waarden bijbrengen als tijdsbesef, communiceren en opnieuw met elkaar in contact komen. Dat is voor mij *House of Time*." **Bram Nachtergaele**

Met het project toont raumlabor aan dat kunst of architectuur niet zozeer hoeft te resulteren in een statige constructie, maar dat het ook een sociaal proces kan zijn. Het kunstwerk is de dynamiek van de plek. Het is wat je er zelf van maakt. Een symbolische ruimte waar immateriële waarden worden aangekaart en mensen gestimuleerd worden om op een andere manier naar hun stad te kijken. "Hoewel het project vanuit een sociale doelstelling is gelanceerd, zijn de interventies bedacht vanuit een artistiek brein en niet vanuit een sociale intentie. Het gaat verder dan dat" (Els Wuyts).

"*House of Time* is een ruimte waar tijd kan beleefd worden, waar tijd kan stilgezet worden, waarbij in de Baumaniaanse kijk op de wereld, de vloeibaarheid even is gestold tot een plek voor ontmoeting." **Koen Timmerman**

"*House of Time* is the response to the question: How can we overcome the boundaries of our disciplines that are restricting and constricting our thinking? And we know that we need to do that, because somehow we find ourselves facing complex problematics that aren't easily addressed, or for which we can't identify a particular specialist to solve them. We know that we need to find new ways of cooperating" (Markus Bader). *House of Time* zoekt naar structurele antwoorden via kunst. Het brengt tijd en ruimte samen, waarbij tijd een metafoor is voor aandacht en ontmoeting en de ruimtelijke focus ligt op beleving. De beleving van het *nu*.

Tree house

Completion: **May 2018**
Dimensions: **L 600 × W 300 × H 550 cm**
Materials: **concrete, pine wood, birch branches, salvaged goods**

Characteristics:
a bushy unnatural place for seclusion, reflection, intimate conversations, be on one's own

Voltooid: **mei 2018**
Afmetingen: **L 600 × B 300 × H 550 cm**
Materialen: **beton, dennenhout, berkentakken, recuperatiemateriaal**

Eigenschappen:
een onnatuurlijke dichtbegroeide plek voor afzondering, reflectie, intieme gesprekken, om op jezelf te zijn

"The tree house emerged out of a conversation with the youngsters who wanted to have a tree hut on site. The way it is build, the way it sneaks out of the water between the bushes and you don't really see who's going in or out, it's different to the openness and the easy accessibility of the rest of the site."
Markus Bader

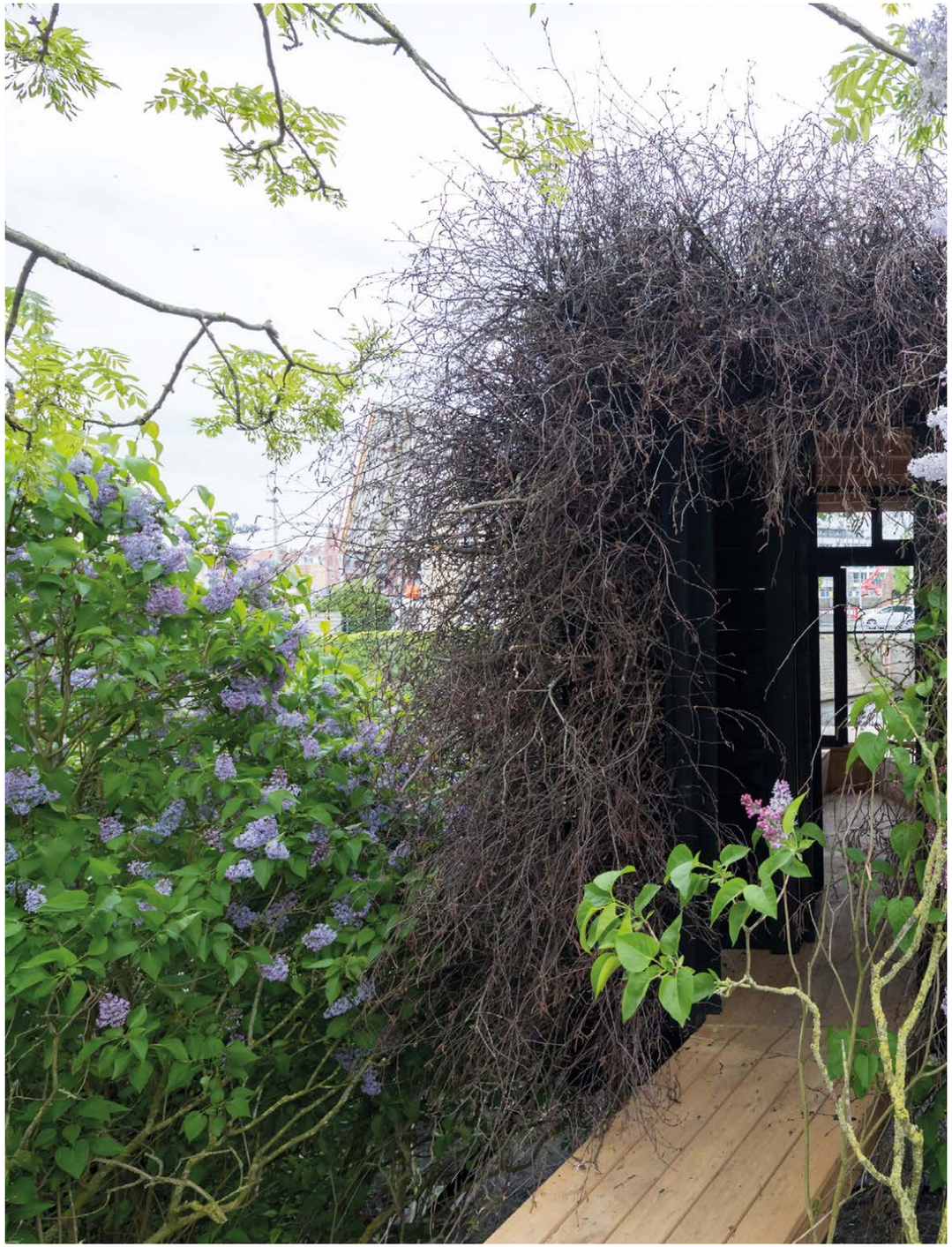

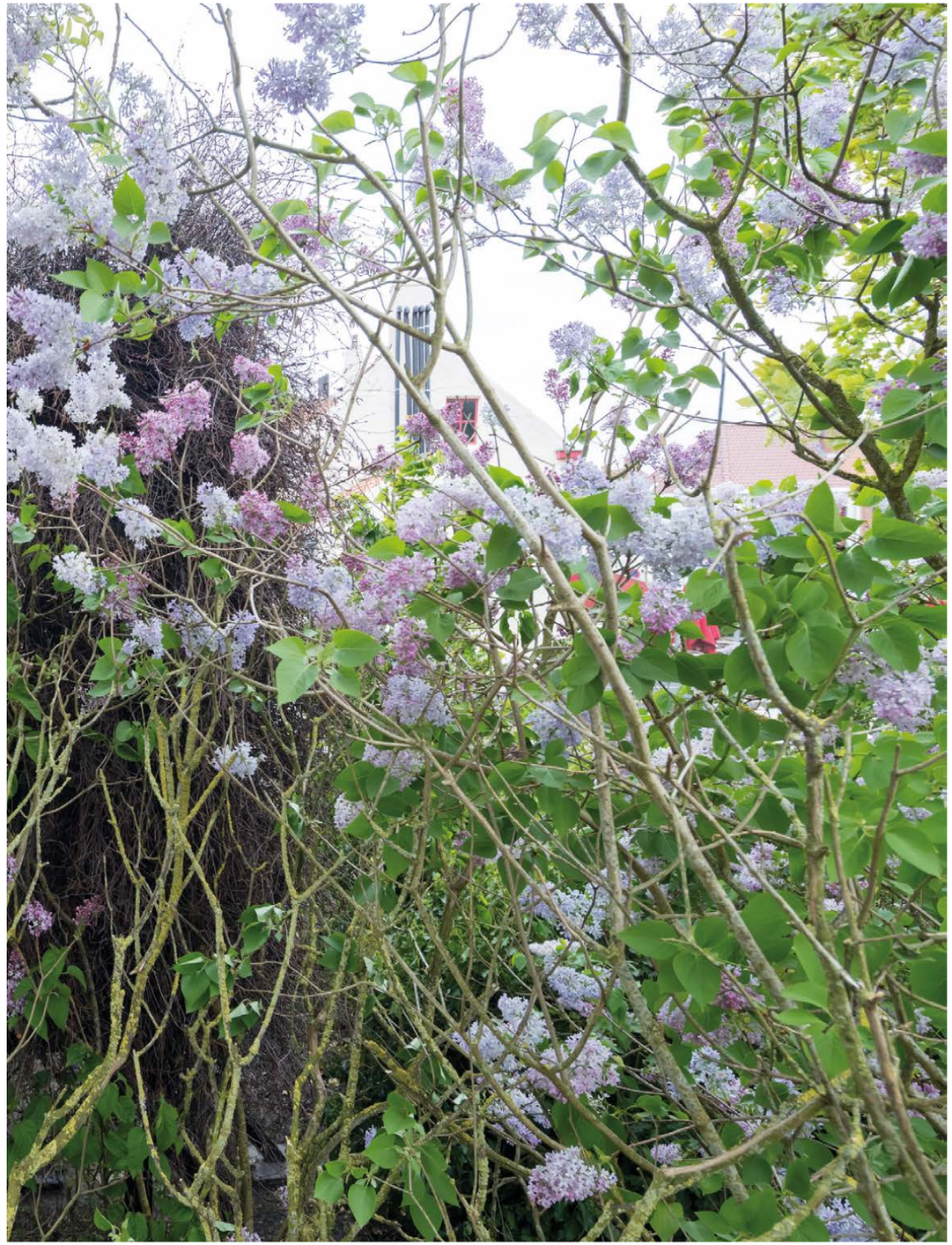

“Het is van ons, dat is het leuke eraan. Het is ontsnappingsplek. Ik zit er graag in mijn eentje te kijken naar de auto’s en de mensen die passeren. Je komt er tot rust.” **Cheryl Vandaele**

INTERVENTION
WHAT YOU MAKE OUT OF IT!
IMMATERIAL VALUES
ACTIVATE THE AUDIENCE
conceived From an artistic brain, not From a Social intent
MEETING PLACE
SPATIAL INTERVENTIONS
TEMPORARINESS
experience time & space = metaphor For attention & encounter
intervene in the social fabric
SENSORY EXPERIENCE
STORY OF TOGETHERNESS
cultural/creative Free haven.
translate Art to youngsters
COUNTERWEIGHT FOR BRUGGE !!!
who are not open to it
USE OF HISTORICAL HERITAGE
FOCUS ON youngsters
PLATFORM For informal cross-pollination
co-creation

Samen bouwen

Building together

EN

A creative refuge, open to everyone, where you can do anything you want! *House of Time* is described by many as a place of possibility, where imagination rules, a place you can visit to unwind and chill. Moreover, *House of Time* is an actual place, created *from scratch*, where building it together is both a binding agent and a vehicle for encounters and insights. Go for it!

NL

Een creatieve vrijplaats, open voor iedereen, waar je kan doen wat je wil! *House of Time* wordt door velen omschreven als een plek vol mogelijkheden, waar verbeelding centraal staat en je tijdelijk kan landen om tot rust te komen. Hier bovenop is *House of Time* vooral ook een fysieke plek, opgebouwd *from scratch*, waar samen bouwen als bindmiddel wordt ingezet om tot ontmoeting en inzicht te komen. Doen!

It sounds almost utopian: a deserted, somewhat overgrown industrial site, in the middle of a historic city, where you can do whatever you want. When the former warehouses were handed over to raumlabor and the youngsters in September 2017, they were a blank canvas. The existing infrastructure consisted of two dusty rooms, a storage space and a former WWII bunker, all completely empty. The elongated green space outside was neglected. 'Arriving in Bruges, we felt there was a great need for a place that was unfinished, a place that youngsters could build for themselves, so that building it together almost became the programme of the place' (Jan Liesegang).

It was soon decided that the storage space would be tackled first. It would be transformed into a fully-fledged workshop, capable of handling any wood or metal work that was needed to expand the site. It would be the heart of *House of Time*, a place of collective imagination, action and transformation, or as Markus Bader of raumlabor put it: 'a generator of collective builds, including the imaginaries of the space and its possible future stories.'

The conversion of that uninviting 18th-century space into a cosy and fully-equipped workshop was a first step in inspiring the youngsters and convincing them of the possibilities of the place. 'Suddenly there was a workshop. It was a real boost: "Wow! All sorts of things have happened here. What are we going to make?" We could actually make anything here! The sky is the limit! If you have an idea, you can make it' (Haroun Karim Rajput).

Next, a second important infrastructural element was tackled: the kitchen. With a kitchen the collective aspect wouldn't be confined to the workshop but would become an integral part of actually being on site. 'We built a kitchen so that we could cook there and really *be* there. We wouldn't just be workers who produced something and then went off for lunch, but instead would really come to understand the site as a place for being' (Markus Bader). The possibility of building, cooking and eating together ensured that —despite the bleak autumn weather— *House of Time* quickly became a dynamic abode, where youngsters could come and go, help to create and build, or simply chill. From then on, some youngsters came almost daily, although some only came weekly or just once. That freedom of mobility was and is *House of Time*.

The sky is the limit

The unique under-construction nature of the site and its informal, unconstrained atmosphere created an air of opportunity: a chance for (vulnerable) youngsters to develop themselves, to (re)discover talents and to enhance them, without being faced

Het klinkt bijna utopisch: een ietwat overwoekerde industriële plek, middenin een historische stad waar je je gang mag gaan. Toen de Pakhuizensite in september 2017 aan raumlabor en de jongeren werd opengesteld, was er letterlijk niets. De aanwezige infrastructuur bestond uit twee stoffige lege kamers, een opslagruimte en een voormalige WOII-bunker. De langgerekte tuin lag er verwaarloosd bij. "Arriving in Bruges, we felt there was a great need for a place that was unfinished, a place that youngsters could build for themselves, so that building it together almost became the programme of the place" (Jan Liesegang).

Al snel werd beslist om de opslagruimte eerst onder handen te nemen en om te vormen tot een volwaardig hout- en metaalatelier waar alles voorhanden zou zijn om van daaruit de site verder uit te bouwen. Dit moest het hart van *House of Time* worden, "a generator of collective builds, including the imaginaries of the space and its possible future stories" (Markus Bader). Een plek voor collectieve verbeelding, actie en transformatie.

De inrichting van de 18e-eeuwse ruimte tot een knus en geëquipeerd maakatelier was een eerste stap om de jongeren te enthousiasmeren en te overtuigen van de mogelijkheden van de plek. "Plots was er een workshop. Het gaf een boost: 'Wauw, er is hier van alles gebeurd. Wat gaan we maken?' We kunnen hier eigenlijk alles maken! *The sky is the limit*. Als je een idee hebt, kan je het gewoon doen" (Haroun Karim Rajput).

by the many nyets they so often encounter in everyday life. It was a way of giving their imagination free rein, of breaking the circle and of showing them that things can be done differently. 'I've been here a lot. It's like an escape. You come here, you get involved in something, and for a time you forget everything else, because they [the workshop leaders] really keep you busy' (Cheryl Vandaele).

'*House of Time* is what Bruges was really missing, an offbeat project that has room for impulsiveness.' **Haroun Karim Rajput**

raumlabor and the social partners encouraged the youngsters to think creatively about the programme and thus to help to shape the site from the bottom up. 'We thought it would be interesting to create a space in which people can feel themselves present in the world of the *now*. A place where you can make your presence tangible by producing things, by having a visible, touchable effect on your environment' (Markus Bader). By allowing youngsters to be part of the design process — and thus to make a fundamental contribution to the end result — a broadly supported platform was created that was locally anchored and artistically supported. 'Everyone likes their work to produce a tangible result, certainly in our cerebral, virtual world, where we make everything, but actually nothing is tangible' (Koen Timmerman). That the result would be part of an urban project such as the Bruges Triennial was an added challenge, but it was also an added incentive to produce something that we could all be proud of. 'At that moment I didn't have much to do. I didn't have a job. I had no purpose. So it was easy for me to come and help the group and build. And while you're working, you get to see the result of what you've done' (Vedran Rooseboom).

'In *House of Time* we bring time and space together. The time you spend here is maybe more important than the objects or objectives presented in the space. It's more about the time you spend together and the idea of slowing down time. You have to find the meaning yourself.' **Jan Liesegang**

Nothing is compulsory, everything is possible

Building together was a way of challenging youngsters to leave their comfort zone. Many had never held a drill or a saw, let alone learned how to use one. The social process was thus linked to a creative process where things were devised, made and tested, but where there was also room for self-development and reflection. 'That's the

Hierop volgend werd een tweede belangrijke element van de infrastructuur aangepakt: de keuken, zodat het collectieve gebeuren zich niet enkel zou beperken tot het bouwen, maar integraal onderdeel zou worden van het verblijven op de plek. "We built a kitchen so that we could cook there and really *be* there. We wouldn't just be workers who produced something and then went off for lunch, but instead would really come to understand the site as a place for being" (Markus Bader). De mogelijkheid om er samen te koken, te eten en te bouwen, zorgde ervoor dat — ondanks het gure najaarsweer — *House of Time* in een korte tijd een dynamische verblijfplaats werd, waar jongeren konden komen en gaan, meebouwen of chillen. Sommigen kwamen vanaf dat moment bijna dagelijks, anderen wekelijks of slechts eenmalig. Die beweeglijkheid, ook dat was *House of Time*.

The sky is the limit

Het unieke ruwe karakter van de site en de ongedwongen setting creëerden een sfeer van opportuniteit. Een kans voor (kwetsbare) jongeren om zichzelf te ontwikkelen, talenten te (her)ontdekken en verder uit te bouwen, zonder te moeten opboksen tegen de vele *njets* waar ze in het dagelijks leven vaak mee te maken krijgen. Het was een manier om hun fantasie de vrije loop te laten gaan, de cirkel te doorbreken en te zien dat het ook anders kan. "Ik heb hier veel gezeten. Het is een ontsnapping bij wijze van spreken. Je komt naar hier, je bent bezig en je vergeet even alles omdat ze [de workshopbegeleiders] je constant bezig houden" (Cheryl Vandaele).

"*House of Time* is wat Brugge echt miste, een project met een hoek af, dat ruimte laat voor impulsiviteit." **Haroun Karim Rajput**

De jongeren werden door raumlabor en de sociale partners gestimuleerd om creatief mee te denken over het programma van de plek en zo van onderuit de site mee vorm te geven. "We thought it would be interesting to create a space in which people can feel themselves present in the world of the *now*. A place where you can make your presence tangible by producing things, by having a visible, touchable effect on your environment" (Markus Bader). Door de jongeren deel uit te laten maken van het ontwerpproces en fundamenteel te laten bijdragen aan het eindresultaat, ontstond een breed gedragen platform dat lokaal verankerd was en artistiek werd ondersteund. "Iedereen heeft graag een tastbaar resultaat van zijn werk. Zeker in onze cerebrale, virtuele wereld waar we van alles maken, maar eigenlijk niets tastbaar is" (Koen Timmerman). Dat het resultaat kaderde binnen een stadsproject als Triënnale Brugge, zorgde voor een extra uitdaging, maar ook voor een stimulans om er iets van te maken waar iedereen trots op kon zijn. "Op dat moment had ik niet veel te doen.

great thing about *House of Time*, it can also be done with youngsters from Bruges. Youngsters don't have to idle away their free time and holidays. In *House of Time* you can do something. You can learn something you can't learn behind your desk and experience hands-on how it's done in practice' (Vedran Rooseboom).

In this open and relaxed manner, the youngsters not only learned how to work with tools, they were also encouraged to think creatively and to question existing conventions. For example: 'Everyone smoked. And so just outside the workshop entrance the ground was littered with cigarette butts. I thought: "Maybe we should make an ashtray?" And so I started to make an ordinary ashtray on legs. But then Lukas from raumlabor said: "Think a little further." And so in the end I welded one with a parasol under which you could stand. That's cosier' (Cheryl Vandaele).

'We tried to develop different, less common fantasies, so not "Okay, we're going to hang out and play ping-pong," but "How do we build this ping-pong table? How do we create spaces we normally don't have?"' (Lukas Hamilcaro). 'Of course, you also need to create functional items. But you can do this in several ways. That process of creating ways of doing something, that's what we worked on here' (Bruno Gonçalves).

'I met lots of new people in *House of Time*. At first I couldn't speak English, so I couldn't understand anything. I learned to speak English by helping to build the tree house, because there I needed it a lot.' **Yentl Vossen**

The importance of doing things together — cooking, eating, building — is paramount. It is crucial to the spirit of the place. It has brought about a cross-pollination between diverse people who might otherwise never have come into contact with each

Ik had geen werk. Ik had geen invulling. Het was voor mij gemakkelijk om te komen bouwen en mee te helpen met de groep. Terwijl zie je ook het resultaat van wat je gedaan hebt" (Vedran Rooseboom).

"In *House of Time* we bring time and space together. The time you spend here is maybe more important than the objects or objectives presented in the space. It's more about the time you spend together and the idea of slowing down time. You have to find the meaning yourself." **Jan Liesegang**

Niets moet, alles kan

Het samen bouwen werd als middel aangegrepen om jongeren uit te dagen om buiten hun comfortzone te treden. Velen hadden nog nooit eerder een boormachine of een zaag in de hand gehad, laat staan geleerd deze te gebruiken. Het sociaal proces werd op die manier gekoppeld aan een creatieproces, waar er werd gemaakt, geprobeerd en gecreëerd, maar er ook ruimte was voor ontwikkeling en zelfreflectie. "Dat is juist zo mooi aan *House of Time*. Dat het ook kan met jongeren uit Brugge. Dat jongeren niet nutteloos hoeven te zijn in hun vakanties of vrije dagen. In *House of Time* kan je iets doen, iets leren wat je vanachter je lessenaar niet kan leren. Hands-on zien hoe het in de praktijk moet" (Vedran Rooseboom).

De jongeren leerden niet alleen op een open manier hoe ze gereedschap moesten hanteren, ze werden ook aangespoord om creatief door te denken en bestaande conventies in vraag te stellen. Bijvoorbeeld, "Iedereen rookte en aan de inkom van het atelier lag het vol met sigaretten op de grond. Toen dacht ik 'moesten we nu eens een asbak maken?'. Ik wou een gewone asbak op poten maken, maar toen zei Lukas [Hamilcaro, raumlabor] 'denk eens wat verder'. Uiteindelijk heb ik een gelast met een parasol in waar je onder kan staan. Dat is gezelliger" (Cheryl Vandaele).

"We tried to develop different, less common fantasies, so not 'okay, we're going to hang out and play ping-pong,' but 'how do we build this ping-pong table? How do we create spaces we normally don't have?'" (Lukas Hamilcaro). "Of course, you also need to create functional items. But you can do this in several ways. That process of creating ways of doing something, that's what we worked on here" (Bruno Gonçalves).

other. ‘*House of Time* is a place for everyone who likes to work with different types of people and exchange experiences. It’s also a place for all sorts of discoveries. You just go there, explore, and become an active part of the project’ (Nhu Huynh).

‘Because of the performative nature of its narrative and its social purpose, *House of Time* was one of the finest projects of the Bruges Triennial. It managed to get groups you wouldn’t immediately expect to find at an art event involved in the project. Strong.’ **Till-Holger Borchert**

House of Time isn’t a finished project and it probably will never be. ‘That longing for “What comes next?” is its most unique aspect’ (Haroun Karim Rajput). It is an experience that grew out of the untapped potential of a group of people, their creative minds and their desire to turn the project into something beautiful. It is a creative process that has been set in motion and is now ready to spread its wings for the future.

‘Actually, in all its tranquillity… how this here has grown from a neglected bit of greenery into a somewhere… that’s nice, isn’t it?’ **Steven Slos**

“In *House of Time* heb ik veel nieuwe mensen leren kennen. In het begin kon ik geen Engels, dus kon ik niets verstaan. Door mee te bouwen aan de boomhut heb ik Engels leren spreken, omdat ik het daar veel nodig had.” **Yentl Vossen**

Het belang van het samen doen: het samen koken, samen eten, samen bouwen is onmiskenbaar voor de geest van de plek. Het heeft een kruisbestuiving teweeg gebracht tussen een groep mensen die in oorsprong misschien nooit met elkaar in contact zouden komen. “*House of Time* is a place for everyone who likes to work with different types of people and exchange experiences. It’s also a place for all sorts of discoveries. You just go there, explore, and become an active part of the project” (Nhu Huynh).

“Het is een van de mooiste projecten die tijdens Triënnale Brugge heeft plaatsgevonden, juist omwille van het performatieve karakter van het verhaal en het feit dat het een sociale doelstelling had. Het is erin geslaagd om andere groepen bij het project te betrekken die je in de eerste plaats niet zou verwachten op een kunstevenement, toch sterk.” **Till-Holger Borchert**

House of Time **is geen afgewerkt project en zal het waarschijnlijk ook nooit zijn. “Dat verlangen naar ‘Wat komt er nog?’, dat is net het meest unieke aan dit” (Haroun Karim Rajput). Het is een beleving die is ontstaan vanuit het potentieel van een groep mensen, hun creatieve geesten en hun wil om er iets moois van te maken. Het is een maakproces dat in gang is gezet, klaar om de vleugels uit te slaan naar de toekomst.**

“Eigenlijk, in alle stilte, hoe dat hier van een verwaarloosd stuk groen een plek is geworden, dat is toch fijn he.” **Steven Slos**

Workshop & Kitchen

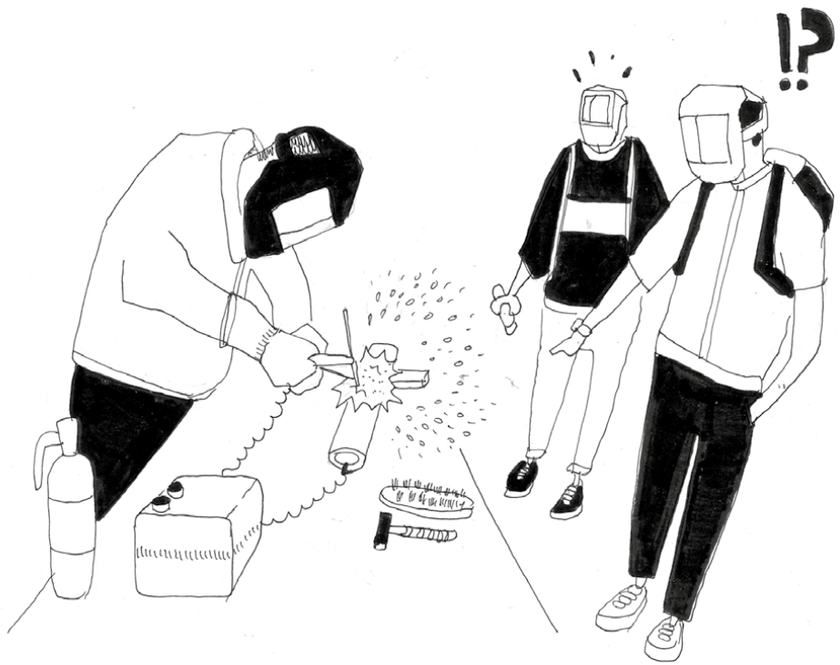

Workshop

Completion: **September 2017**
Dimensions: **L 1322 × W 919 × H 272 cm**
Materials: **pine wood, plywood, metal, salvaged goods**

Characteristics:
An 18th century storage space that has been transformed into a unique place in Bruges, the beating heart from which *House of Time* originates and where everything has been created from scratch.

Voltooid: **september 2017**
Afmetingen: **L 1322 × B 919 × H 272 cm**
Materialen: **dennenhout, multiplex, metaal, recuperatiemateriaal**

Eigenschappen:
Een 18e-eeuwse opslagruimte die omgetoverd is tot een unieke plek in Brugge, het kloppend hart waaruit *House of Time* is ontstaan en alles uit het niets is gecreëerd.

Kitchen

Completion: **September 2017**
Dimensions: **L 535 × W 655 × H 202 cm**
Materials: **pine wood, plywood, metal, salvaged goods**

Characteristics:
A mobile, flexible structure tailored to an underground WO II bunker, where joint cooking, eating and discussion moments can be organised, indoors or outdoors.

Voltooid: **september 2017**
Afmetingen: **L 535 × B 655 × H 202 cm**
Materialen: **dennenhout, multiplex, metaal, recuperatiemateriaal**

Eigenschappen:
Een mobiele, flexibele structuur op maat van een ondergrondse WO II-bunker, waar gezamenlijke kook-, eet- en overlegmomenten binnen of buiten kunnen georganiseerd worden.

"The workshop is the core of *House of Time*, not only as a place, but also as a concept. Things happen while you are working. The most beautiful things occurred when we were working together there." **Bruno Gonçalves**

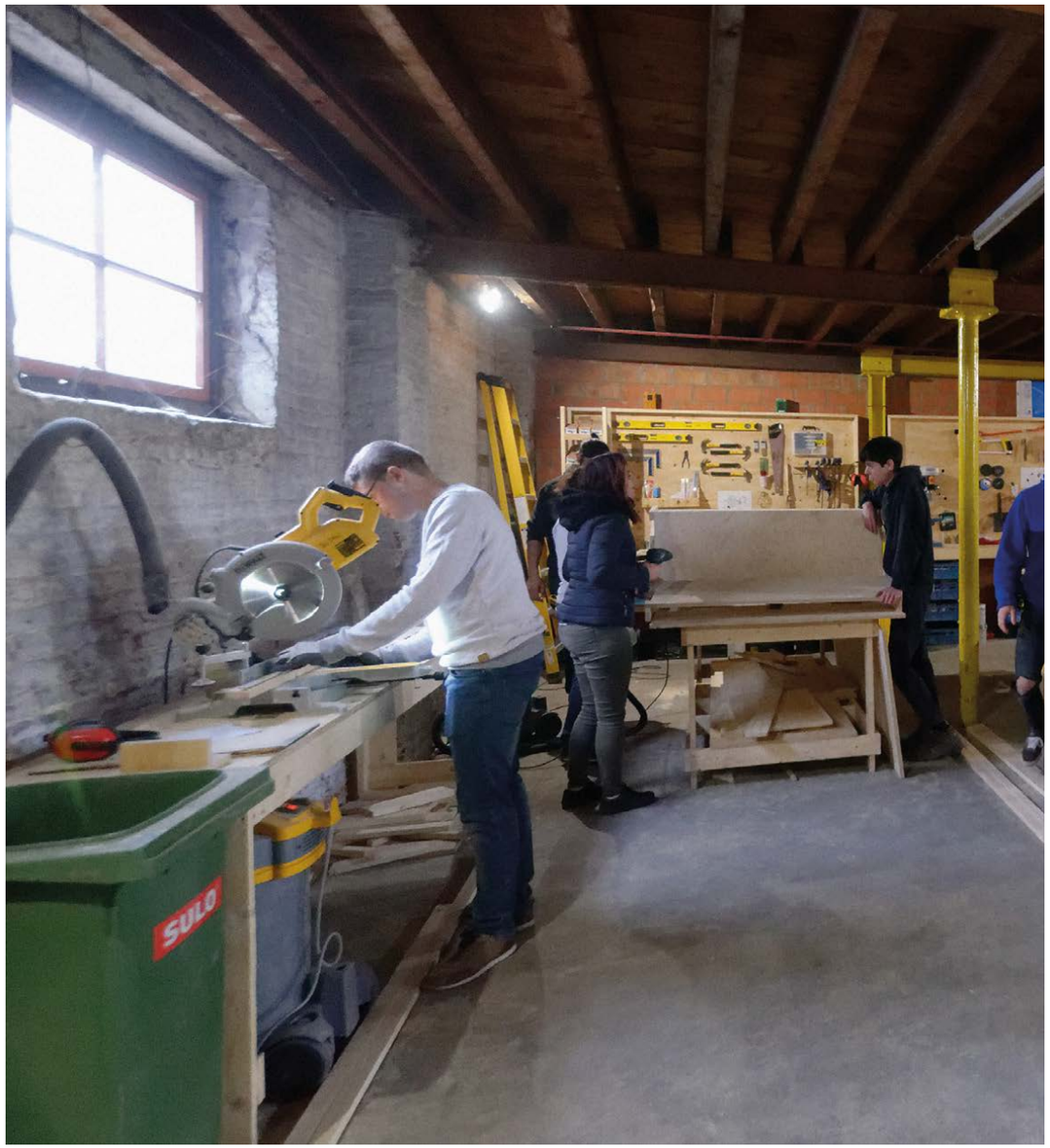

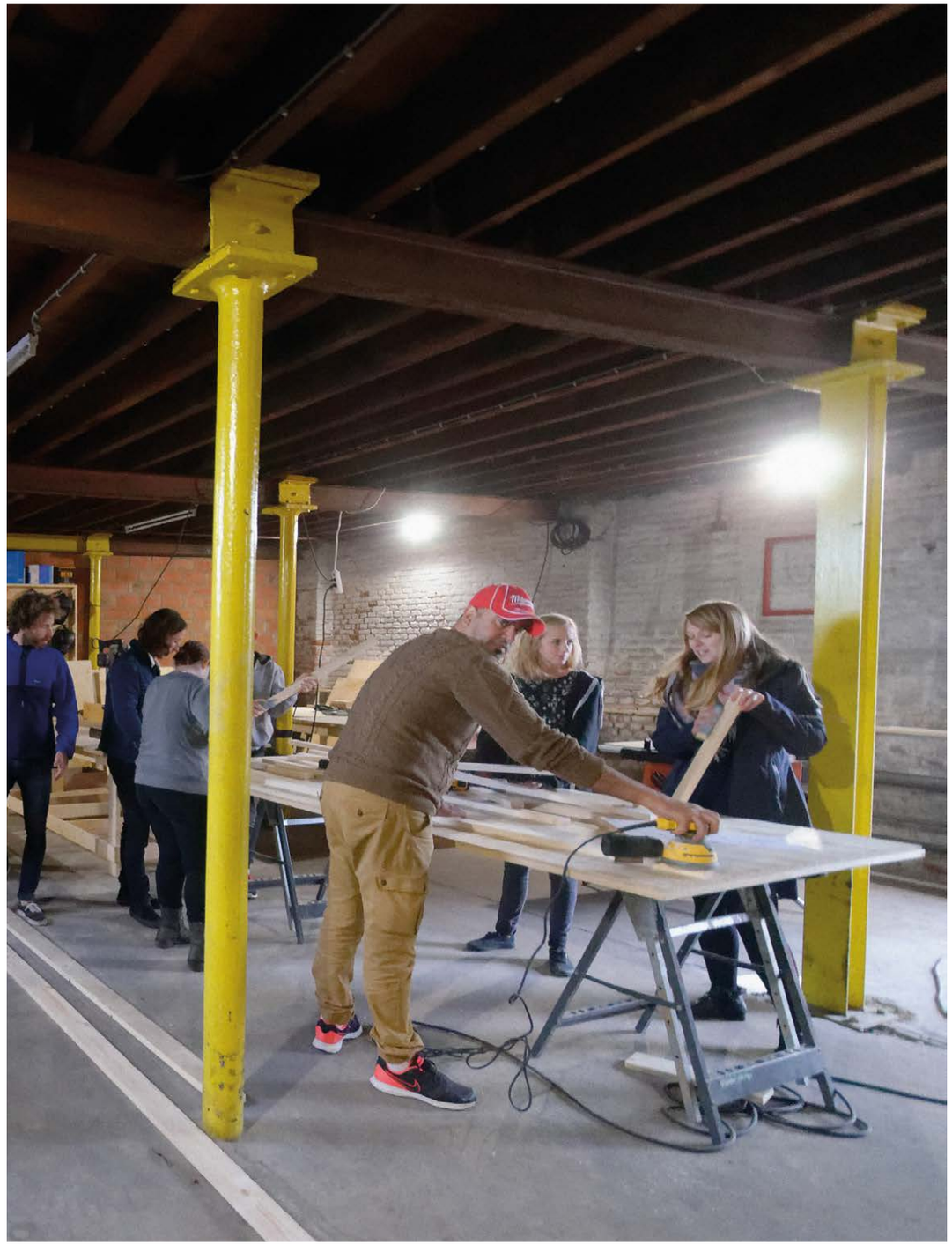

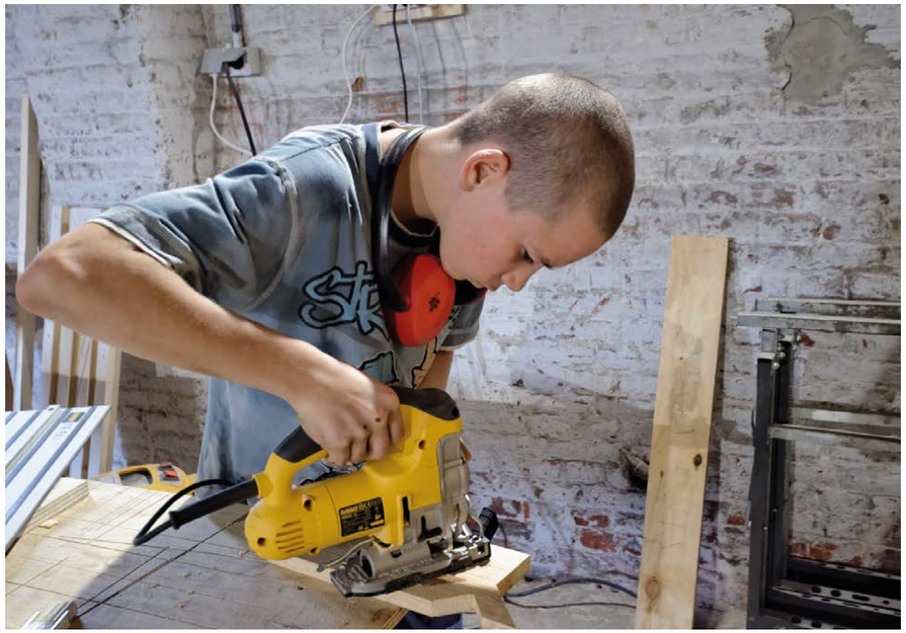

“Bij *House of Time* is het cruciaal om participant te zijn en veel minder kijker of toeschouwer. Vergelijk het met een familie. Als ik soep aan het koken ben, heb ik ook geen zin dat er vijftig toeristen met een camera binnenkomen. De vraag is gewoon: kom je mee eten, ja of nee?”
Michel Dewilde

“De titel ‘grill master’ gaat niemand me ooit nog afnemen. Mensen die mijn naam niet kenden, spraken me zo aan.” **Vedran Rooseboom**

HAVE FUN
OPENING NEW HORIZONS
ACCESSIBLE
YOU CAN DO WHATEWER YOU WANT!
EVERYONE HAS THEIR OWN TASK!!!
room for initiative
THINKING
VS
DOING
CREATIVE SOLUTIONS
TANGIBLE CONTRIBUTION TO THE PROJECT
PLACE OF LEARNING
ENGLISH SPEAKERS
WELDING

Vertrouwen

Trust

EN

House of Time is based on the idea of building: building a shared space, but also building oneself by enabling reflection and actively strengthening the experiencing of the *now*. This approach not only results in something tangible, it also builds up trust: in the project, in each other, and especially in oneself.

NL

House of Time steunt op het idee van bouwen: bouwen aan een gezamenlijke plek, maar ook bouwen aan jezelf, door reflectie toe te laten en de ervaring van het *nu* actief te versterken. Deze aanpak resulteert niet alleen in iets tastbaars, maar versterkt ook het vertrouwen: in het project, in elkaar, maar vooral in zichzelf.

Forging links

In mid-September, 2017, youngsters were invited to a no-obligation introduction to raumlabor and the *House of Time* concept. That first evening brought together many familiar faces, but for the youngsters, also many strangers. It was an exciting encounter, brimming with curiosity but also with multiple uncertainties: What exactly is this?

The biggest challenge was to win the youngsters' support for the *House of Time* narrative; after all, their cooperation from the outset was essential for the project's success. This was far from self-evident. How can you motivate (vulnerable) local youngsters to collaborate sporadically with a group of foreign architects, whose world is very different and who speak a foreign language? How can you connect with this target group, especially within such a short time frame? There were only eight months left before the Bruges Triennial opened and by then there had to be a presentable result. 'As social workers, we had to struggle for ages to make it clear that you can't build a relationship just by sitting next to someone on a couch for ten minutes; you have to relate, you have to experience things together. It's that coexistence, that sharing, that makes it possible for you to progress further with those youngsters' (Haroun Karim Rajput).

To kick-start the project, raumlabor came up with their first design proposal that very evening: a wood-fired hot tub, to be installed in a corner of the site. It was in every way an entry-level design: it would help everyone to get to know each other; and by helping to build it the youngsters would learn to work with wood and metal step by step, and this with a result that was both quickly visible and highly usable. 'We were assuming that it would be relatively difficult to get these youngsters immediately involved. It was already autumn and rain had been forecast. We wanted to create a feeling that you can make all sorts of things, if you only want to. The hot tub was our kick-starter, our way of introducing a new programme to the site. It is relatively easy to build, but as a confirmatory experience "we can change this place, we can change it if we want to" it is also surprisingly self-empowering' (Jan Liesegang).

It worked. 'At the beginning of September, Koen [Gadeyne] and Haroun [Karim Rajput] told me a new project was starting up and that they definitely wanted me to be involved, because all sorts of things would be built and they needed people for that. I went along to listen and I ended up hanging around there' (Vedran Rooseboom). Vedran wasn't the only one; a dozen youngsters came back the next week. And after a week of intensive building, the hot tub was a fact. An overgrown piece of grass on the edge of the site had been replaced by a polygonal wooden structure, nestling in the

Banden smeden

Midden september 2017 werden de jongeren uitgenodigd voor een vrijblijvende kennismaking met raumlabor en het concept *House of Time*. De eerste avond ging van start met heel wat vertrouwde gezichten, maar voor de aanwezigen ook heel wat onbekenden. Een spannend moment getekend door nieuwsgierigheid en ook heel wat onduidelijkheden: Wat is dit precies?

De grootste uitdaging bestond erin om de jongeren meteen mee te krijgen in het verhaal; hun medewerking was namelijk essentieel voor het welslagen van het project. In eerste instantie geen evidente opdracht: hoe kan je de lokale (kwetsbare) jeugd motiveren om sporadisch samen te werken met een groep buitenlandse architecten, die uit een andere realiteit komt en een vreemde taal spreekt? Hoe kan je ingang vinden bij deze doelgroep en dat op zo'n korte termijn? Er restte nog slechts acht maanden vooraleer Triënnale Brugge zou openen en er een resultaat zou moeten getoond worden. "Als hulpverlener hebben we er lang voor moeten strijden om duidelijk te maken dat een relatie opbouwen niet gebeurt door eens tien minuten met iemand op een bank te zitten, maar dat je ook samen dingen moet beleven. Dat samenleven zorgt ervoor dat je een stap verder kan gaan met die jongeren" (Haroun Karim Rajput).

Om het project op gang te trekken kwam raumlabor die avond nog met een eerste ontwerpvoorstel: een *hot tub*; een houtgestookt warmwaterbad dat in de hoek van de site zou worden opgesteld. Het was een instuifontwerp, waarbij iedereen elkaar kon leren kennen, de jongeren stapsgewijs konden leren omgaan met hout en metaal en het resultaat snel zichtbaar én inzetbaar was. "We were assuming that it would be relatively difficult to get these youngsters immediately involved. It was already autumn and rain had been forecast. We wanted to create a feeling that you can make all sorts of things, if you only want to. The *hot tub* was our kick-starter, our way of introducing a new programme to the site. It is relatively easy to build, but as a confirmatory experience 'we can change this place, we can change it if we want to' it is also surprisingly self-empowering" (Jan Liesegang).

Het werkte. "Koen [Gadeyne] en Haroun [Karim Rajput] vertelden me begin september dat er een nieuw project ging starten en dat ze me er zeker bij wilden, want er zou van alles gebouwd worden en ze hadden volk nodig. Ik ben gaan luisteren en ben er uiteindelijk blijven rondhangen" (Vedran Rooseboom). Vedran was niet alleen. Een tiental jongeren zijn de daaropvolgende week teruggekomen en na een week intensief bouwen was de *hot tub* een feit. Een overwoekerd stuk gras aan de rand van de site had plaats gemaakt voor een veelhoekige houten constructie, ingebed in het groen,

greenery, in which everyone could enjoy a nice hot soak, even in the middle of the autumn. 'A week earlier, the hot tub didn't exist, and nobody would have thought it would actually get built. But by the end of the week, we were all able to jump into it and enjoy the hot water. Many obstacles had either been overcome or embraced for us to have that moment, so it was a very powerful experience for all of us' (Markus Bader).

Youngsters, youth workers, architects... everyone who had been involved in its building shared that hot tub at the end of the week. Cautious introductory chats gave way to full-on conversations about ideas and dreams. The tone of the future course of the project had been set.

'The hot tub was the first project that created a connection and it has kept the youngsters coming back. It made them identify with this place: "We built that, that's what I did here"' (Bram Nachtergaele). The youngsters had learnt firsthand that when they really want something, they can make it happen. 'Although they may sometimes have only attached four slats, that is quite a victory for them. A feeling of "I contributed to that", that's the most important thing' (Haroun Karim Rajput).

A team spirit had grown up. They had a common goal: to develop *House of Time* into a fully-fledged meeting and experiencing place. The youngsters were not only learning to work with materials, but also with each other, with different disciplines and nationalities. 'At first I thought the language barrier would be a problem, but it was actually super interesting, because at a certain point we were communicating in English, German, Dutch, French and Italian. And somehow it all worked out, because we all had the same goal: to make something nice for the place' (Nhu Huynh).

I can do it

The project became a shared responsibility, in which the traditional role pattern — the youngster relying on his or her supervisor — was levelled out. In *House of Time* there was no fixed hierarchy, everyone's input — big or small — was of value to the project and to the mutual relationships. 'Little by little I learnt that building with youngsters often brings you some very useful contacts. I am often in a role where people ask something of me, either for my time or a conversation. In *House of Time* the opposite also happened: a youngster who is studying woodworking, for example, showed me the proper way to saw a plank. At last it was not always me doing the giving and the youngsters doing the receiving; I was also learning from the youngsters, and that's a nice dynamic' (Bram Nachtergaele).

waarin iedereen kon genieten van een warm bad en dat in putje herfst. "A week earlier, the hot tub didn't exist, and nobody would have thought it would actually get built. But by the end of the week, we were all able to jump into it and enjoy the hot water. Many obstacles had either been overcome or embraced for us to have that moment, so it was a very powerful experience for all of us" (Markus Bader).

Jongeren, jeugdhulpverleners, architecten,... iedereen die aan de constructie had meegewerkt deelde op het eind van de week hetzelfde bad. Voorzichtige kennismakingsgesprekken maakten plaats voor babbels over dromen en ideeën.

De toon voor het verdere verloop van het project was gezet. "De *hot tub* was de eerste realisatie die voor verbinding heeft gezorgd en die heeft gemaakt dat jongeren zijn blijven komen tot het einde. Het heeft ervoor gezorgd dat ze zich konden identificeren met deze plek 'Wij hebben dat gebouwd, dat is mijn aandeel hierin'" (Bram Nachtergaele). De jongeren hadden aan de lijve kunnen ervaren dat wanneer ze iets willen, ze dit kunnen bereiken. "Al ging het soms over vier latten die ze hadden vastgemaakt. Dat is voor hen een hele overwinning. 'Ik heb eraan meegewerkt', dat is het belangrijkst" (Haroun Karim Rajput).

Er was een groepsgeest ontstaan, een gezamenlijk doel, namelijk *House of Time* verder uitbouwen tot een volwaardige ontmoetings- en belevingsplek. De jongeren leerden er niet alleen werken met materiaal, maar ook met elkaar, met verschillende disciplines en nationaliteiten. "At first I thought the language barrier would be a problem, but it was actually super interesting, because at a certain point we were communicating in English, German, Dutch, French and Italian. And somehow it all worked out, because we all had the same goal: to make something nice for the place" (Nhu Huynh).

Ik kan iets

Het project werd een gedeelde verantwoordelijkheid, waarbij het traditioneel rollenpatroon, de jongere die steunt op zijn of haar begeleider, werd genivelleerd. In *House of Time* was er geen vaste hiërarchie, ieders inbreng — klein of groot — was waardevol voor het project en de relaties onderling. "Gaandeweg heb ik geleerd dat door te bouwen met jongeren, je vaak tot heel waardevolle contacten komt. Dikwijls zit ik in de rol dat zij iets vragen aan mij, hetzij tijd of hetzij een gesprek. In *House of Time* had je ook het omgekeerde, een jongere die bijvoorbeeld houtbewerking studeert en mij toonde hoe ik een plank moest verzagen. Eindelijk eens niet 'ik moet altijd geven en de jongere moet altijd krijgen, maar ik kan ook krijgen van de jongere', dat is een toffe dynamiek" (Bram Nachtergaele).

Thanks to the success of the first workshop, confidence in the project and in raumlabor increased. 'We have seldom seen people who hold workshops for our youngsters be so appreciated and accepted that the youngsters allow them into their world. They usually just laugh at them and don't really give them a chance' (Koen Gadeyne). A mutual respect had arisen that was not only due to the supervisors. The youngsters had become more resilient and self-confident; they had realised that they had plenty to offer.

'When I think of Yentl coming here to build, bubbling with enthusiasm, that's great. You can see that it's making those youngsters happy.' **Haroun Karim Rajput**

'Youngsters who aren't used to thinking creatively have often been told: "You can't do that." Now they suddenly realise: "I can do it. I can think for myself and come up with something." It may only be an original ashtray or a model, but if you give youngsters a solid base on which they can build, then they can do it' (Bram Nachtergaele).

Strange looks

When the iron gates officially opened to the Bruges Triennial public in May, 2018, a new challenge announced itself: What about visitors? After months of building, the youngsters had made the site their own. They had built their own universe and now they had to share it with strangers. At first, they enjoyed becoming guides and proudly showing visitors around, but after a while those visitors' curiosity became a bit too much for them. 'We had been given that place to build, and then suddenly all these people wanted to come inside and nose around. I didn't like that. You couldn't do what you wanted anymore; you had to be on your best behaviour' (Yentl Vossen).

'It was a bit too much of a good thing. People who had only been here once or twice and immediately wanted to call the shots, I couldn't understand that. And we often got looks of: "Ah, more idle teens, just hanging around." I found that very hard to deal with.' **Cheryl Vandaele**

Reality had invaded *House of Time*. 'It was quite a job to make it clear: "This isn't just for you. You have co-created it, but it's actually for everyone"' (Koen Gadeyne). The youngsters were confronted with questioning looks, with people who responded negatively — either from fear or ignorance — and with people who couldn't see or couldn't understand their contribution to the project. 'The youngsters felt that

Door het succes van de eerste workshop was het vertrouwen in het project en raumlabor toegenomen. "We hebben nog niet veel ervaren dat mensen die workshops geven aan onze jongeren zo geappreciëerd worden en in hun wereld mogen binnentreden. Ze lachen ze meestal gewoon uit en geven ze gewoon geen kans" (Koen Gadeyne). Er was een wederzijds respect ontstaan, wat niet alleen te danken was aan de begeleiding. De jongeren waren weerbaarder geworden, ze hadden kunnen ervaren dat ze meer in hun mars hebben.

"Als ik denk aan Yentl die vol enthousiasme toekomt om te bouwen, dat is zalig. Je ziet dat die jongeren daar gelukkig door worden." **Haroun Karim Rajput**

"Jongeren die niet gewoon zijn om creatief na te denken hebben al vaak te horen gekregen 'je kan dat niet'. Opeens voelen ze 'Ik kan dat wel, ik kan wel nadenken voor mezelf en iets bedenken.' Al is het een originele asbak of een maquette. Geef jongeren een fundament waarop ze iets kunnen bouwen en dan kunnen ze dat wel" (Bram Nachtergaele).

Vreemde blikken

Toen de ijzeren poorten in mei 2018 officieel werden opengesteld voor het Triënnale Brugge-publiek, diende zich een nieuwe uitdaging aan: Wat met de bezoekers? Na maandenlang bouwen hadden de jongeren zich de plek eigen gemaakt, hun eigen universum gecreëerd dat ze vanaf nu moesten delen met vreemden. In het begin vonden de jongeren het plezierig om als gids de bezoekers rond te leiden, maar na verloop van tijd werd hun nieuwsgierigheid hen wat te veel. "We hadden die plek gekregen om te bouwen en dan kwamen er plotseling allemaal mensen binnen om te komen kijken. Dat vond ik niet leuk. Je kon niet meer doen wat je wou en je moest je meer gedragen" (Yentl Vossen).

"Het was een beetje teveel van het goede. Mensen die hier een of twee keer kwamen en meteen de baas wilden spelen, dat kon ik niet vatten. Er werd ook vaak naar ons gekeken 'weer hangjongeren'. Dat vond ik heel moeilijk." **Cheryl Vandaele.**

De realiteit drong binnen in *House of Time*. "Het is een heel proces geweest om duidelijk te maken 'dit is niet van jullie alleen, jullie hebben het mee gecreëerd, maar het is voor iedereen'" (Koen Gadeyne). De jongeren kregen te maken met vragende

visitors were giving them strange looks. But it was actually a strange sort of place. It was hard to just wander through it as if everything was completely normal, and so it was only to be expected that visitors would occasionally look surprised or hesitant. It is striking how the youngsters immediately took such looks as disapproval and judgement' (Koen Timmerman).

'I've been a youth worker for years and I still don't know what ownership means and how you can give youngsters a sense of ownership. There is no set formula. And I don't believe in no limits and unconditional ownership. Saying "this is your place now, do whatever you like with it", I don't believe in that. Society has limits and conditions; youngsters have to learn to deal with that.'
Bram Nachtergaele

We needed a new balance, in which the youngsters could profile themselves as co-owners and once again identify with the place and with the visitors. We organised a summer school: sixteen national and international students and architects came to live and work at the site for ten days, with the youngsters acting as their hosts. 'We all had our job during the summer school. At one point, we were the architects' mum and dad. That was our role: to help them and to make sure everything they needed was available' (Vedran Rooseboom).

The youngsters co-organised everything and camped out on the open grassy area next to the water tank together with the participants. Every morning everyone had breakfast together at the long outdoor table, shared stories and went through the daily planning. In the afternoon the gates were opened to the public. Participants

blikken, met mensen die uit angst of onwetendheid afwijzend reageerden of die niet begrepen wat hun bijdrage aan het project was. "De blikken van de bezoekers waren in de jongeren hun ogen vreemd, maar het was ook een bevreemdende site. Je kon daar moeilijk doorlopen alsof alles doodnormaal was, dus het is evident dat je er als bezoeker met een verrassende en aarzelende blik keek. Het is opvallend hoe ze dit meteen vatten als een blik die op hen is gericht en hen taxeert" (Koen Timmerman).

"Ik werk al jaren als jeugdhulpverlener en weet nog steeds niet wat eigenaarschap betekent en hoe je eigenaarschap kan creëren bij jongeren. Er is geen vaste formule. Ik geloof ook niet in grenzeloosheid en onvoorwaardelijk eigenaarschap. Zeggen 'het is hier jullie plek en doe ermee waar je zin in hebt', daar geloof ik niet in. De maatschappij draait ook zo niet. De maatschappij werkt voorwaardelijk en daar moeten jongeren ook mee leren omgaan."
Bram Nachtergaele

Het was zoeken naar een evenwicht, waarbij de jongeren zich als mede-eigenaar konden profileren en zich opnieuw met de plek en haar bezoekers konden vereenzelvigen. We organiseerden een *summer school*. Tien dagen lang kwamen zestien binnen- en buitenlandse studenten en architecten wonen en werken op de site met de jongeren als hosts. "We hadden allemaal onze taak tijdens de *summer school*. Op een gegeven moment waren we mama en papa van de architecten. Dat was onze rol, zorgen dat alles voorhanden was en meehelpen" (Vedran Rooseboom).

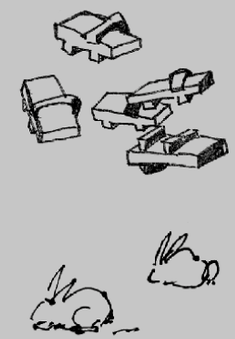

De jongeren stonden mee in voor de organisatie en kampeerden samen met de deelnemers op de open graspartij naast de watertank. Iedere morgen werd er samen aan de lange buitentafel ontbeten, sterke verhalen gedeeld en de dagplanning overlopen. Vanaf 's middags ging de poort open voor het publiek en werd er vlijtig verder gewerkt aan nieuwe constructies, boodschappen gedaan en gekookt. Terwijl konden dorstige bezoekers genieten van een drankje bij *Bar Jafar*, een pop-upbar die gedurende de zomerweekends werd uitgebaat door de lokale vereniging Kunstenal en die voor de gelegenheid door de jongeren zelf werd gerund. "Ik vond het leuk om ook eens de bar te kunnen openhouden. Dat we zelf achter de toog mochten staan en muziek draaien. Het is van ons dan. Wij doen het. Wij hebben het gemaakt" (Cheryl Vandaele).

diligently continued to work on new constructions and do the shopping and the cooking, whilst thirsty visitors meanwhile enjoyed a drink at *Bar Jafar*, a summer-weekend pop-up bar set up by Kunstenal (a local association that promotes art and culture for and by youngsters) and run for the occasion by the youngsters themselves. 'I enjoyed taking a turn at running the bar. When we stand behind the counter and play music, then it's ours. We're doing it. We made it' (Cheryl Vandaele).

The summer school was the icing on the cake. The youngsters again proved that they are capable of a great deal, that they can function in the midst of other (non-vulnerable) groups and that they can make it in the world. 'We have seen that they can shoulder responsibility. We never expected that it would be them who would run the bar, for example. But as soon as they knew it was possible, they were up for it. Initially, raumlabor's idea of turning *House of Time* into a micro-economy seemed to be setting the bar a bit too high for our youngsters, but perhaps it was us who had been setting the bar too low. They can do more than we think' (Koen Gadeyne).

'Cheryl wanted to be responsible for the bar or the kitchen. Yentl wanted to keep on working in the workshop. Vedran always felt it was his responsibility to organise the barbecues. We started to build up a kind of community with the youngsters. Who would have predicted that that was going to happen?'
Bruno Gonçalves

It is not easy to span the gap between different worlds, let alone to achieve this within such a short time span. And yet, in *House of Time*'s first year bonds were forged and close friendships made that none of the participants will quickly forget. The intensity of the project, the willingness of the participants to seize the opportunity with both hands and their readiness to share all of its ups and downs proved to be more than worthy of the trust placed in the project.

De *summer school* was de kers op de taart, waarbij de jongeren nog maar eens bewezen dat ze tot veel toe in staat zijn; dat ze kunnen functioneren tussen andere (niet-kwetsbare) groepen en ze zich in deze wereld kunnen staande houden. "We hebben gezien dat ze verantwoordelijkheid kunnen dragen. We hebben bijvoorbeeld nooit gedacht dat ze de bar gingen uitbaten, maar als het mogelijk was deden ze het toch wel. raumlabors idee om van *House of Time* een micro-economie te maken leek ons een lat te hoog voor onze jongeren, maar misschien hebben we zelf de lat te laag gelegd. Ze kunnen meer dan we denken" (Koen Gadeyne).

"Cheryl wanted to be responsible for the bar or the kitchen. Yentl wanted to keep on working in the workshop. Vedran always felt it was his responsibility to organise the barbecues. We started to build up a kind of community with the youngsters. Who would have predicted that that was going to happen?"
Bruno Gonçalves

Het is niet eenvoudig om leefwerelden zomaar te overbruggen, laat staan om dit op zo'n korte tijdspanne te realiseren. Toch zijn er in het eerste levensjaar van *House of Time* banden gesmeed en innige vriendschappen ontstaan die geen van de deelnemers snel zal vergeten. De intensiteit van het project, de welwillendheid van alle participanten om deze kans met beide handen aan te grijpen en de bereidheid om samen door berg en dal te gaan, blijken het gestelde vertrouwen in het project meer dan waard.

Hot tub

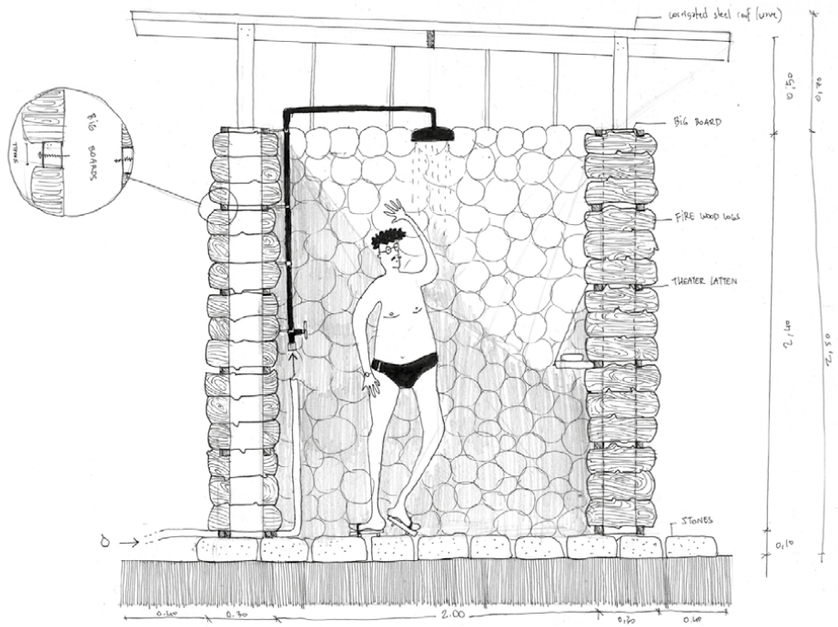

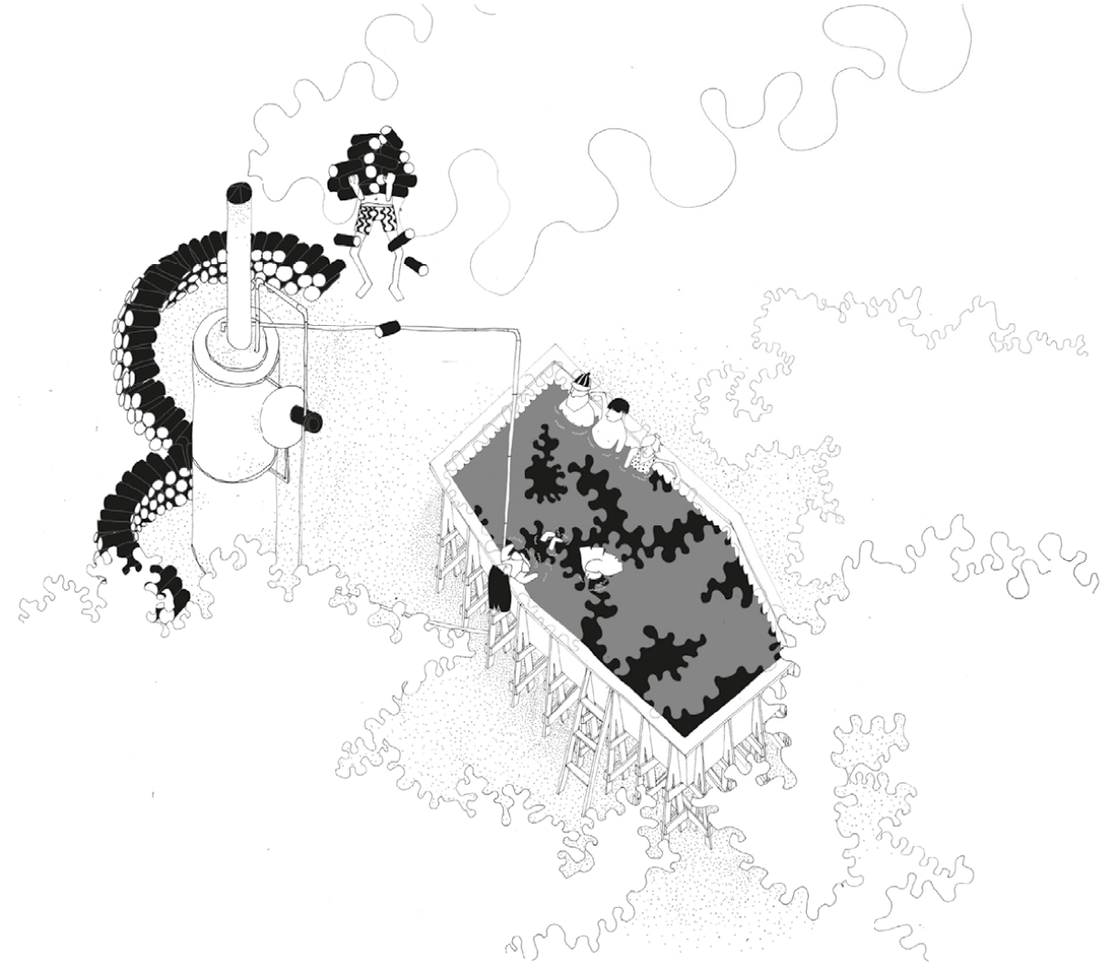

Completion: **October 2017**
Dimensions: **L 520 × W 240 × H 120 cm**
Materials: **pine wood, black tarp, copper spiral, salvaged goods**

Characteristics:
A shared wood-fired hot tub, in which you literally lay yourself bare as you relax and chat with the others.

Voltooid: **oktober 2017**
Afmetingen: **L 520 × B 240 × H 120 cm**
Materialen: **dennenhout, zwart zeil, koperen spiraal, recuperatiemateriaal**

Eigenschappen:
Een gedeeld houtgestookt warmwaterbad waarin je jezelf letterlijk blootgeeft en gesprekken met de ander aangaat.

“De mensen staan versteld door het vernuft van de *hot tub* en de douche. Als je hen vertelt hoe de constructies tot stand zijn gekomen, iedereen heeft daar veel bewondering voor. Dat zijn stukken waar mensen echt naar opkijken en waar het ontwerp tot de verbeelding spreekt.” **Lander Hoornaert**

“Samen in bad gaan, daar letterlijk je kleren afleggen en elkaars kwetsbare kant zien, met een mooie tatoeage, een lelijk litteken, een gespierd of een uitgezakt lichaam, dat is een enorme stap denk ik voor velen en — ook voor ons — niet evident. Het is je letterlijk blootgeven.” **Koen Timmerman**

BUILDING
UP
TRUST
· SELF ·
EMPOWERMENT
Bridging The Gap between
different Living
ENVIRONMENTS
Feel at
Home
NOW
Being treated
as an
ADULT
WELCOME!
GETTING TO KNOW NEW PEOPLE
DEMOCRATIE

Niet allemaal hoera

Not all hurrah

EN

House of Time was an organic process with ups and downs. Nobody could say in advance which direction it would take and what would be required to guide it in the right direction. We took the plunge and accepted the challenge.

NL

House of Time was een organisch proces met ups en downs. Niemand kon op voorhand inschatten welke richting het zou nemen en wat er nodig zou zijn om het project in goede banen te leiden. We waagden de sprong en gingen de uitdaging aan.

Pushing boundaries

House of Time is a collaboration between several organisations with a common goal: to set up a high-quality social-artistic project that would meet the expectations of the Bruges Triennial 2018 and present the youngsters involved in a positive light.

During the start-up phase, it was a matter of interlinking the various narratives of Brugge(n) voor jongeren, Bolwerk, raumlabor and the Bruges Triennial, building a basis of support and working out who would be playing which role in the overall story. As everyone came from different sectors and different worlds, this wasn't always evident. 'We had to work out how to attune our working methods with *House of Time*. Even within our own organisation that was sometimes difficult. How do we position ourselves? How far do we go? Is it our job, for example, to ensure that the workshop is clean and tidy?' (Haroun Karim Rajput).

'At the coordination level it was pretty obvious that we'd have to collaborate. But at the executive level we were naturally confronted with the reality of what collaboration means: it means being there, investing time, harmonising ideas or letting them compete' (Koen Timmerman). For everyone involved it was a leap in the dark, outside their comfort zone. Participating in the project was going to demand commitment, and not just from the youngsters, but also — and especially — from the partners, who bore the ultimate responsibility for the project. 'I tried to make it clear to my colleagues: "Guys, we're stepping into a narrative that's going to have a major impact on our own activities." But that didn't get through to everyone. Some carried on with what they were doing and did *House of Time* on top' (Koen Gadeyne). The experiment had begun.

Process versus result

House of Time was an on-going, open process that visitors could follow live. After an eight-month start-up phase, the gates were opened and visitors could observe its daily progress. 'Because the Bruges Triennial had set a clear time frame, there had to be a visible result [by May 6, 2018]. This quickly set you in a field of tension between process and result' (Koen Timmerman). That result-oriented approach was at odds with the open character of *House of Time* and the principle that everyone could come and go as he or she pleased. The youngsters chose whether or not they wanted to drop in.

Grenzen verleggen

House of Time is een samenwerking tussen verschillende organisaties met een gemeenschappelijk doel: een kwalitatief sociaal-artistiek project op poten zetten dat aan de verwachtingen van Triënnale Brugge 2018 kon voldoen en de jongeren positief naar buiten brengt.

In de opstartfase was het een kwestie van de uiteenlopende verhaallijnen van Brugge(n) voor jongeren, Bolwerk, raumlabor en Triënnale Brugge aan elkaar te kunnen knopen, een draagvlak uit te bouwen en uit te zoeken wie welke rol in het verhaal zou opnemen. Doordat iedereen uit verschillende sectoren en leefwerelden kwam, was dit niet altijd evident. "Het was aftoetsen hoe we onze methodiek van werken konden vereenzelvigen met *House of Time*. Zelfs binnen onze eigen organisatie verliep dit soms moeilijk. Hoe positioneren we ons? Hoe ver gaan we daar in? Is het onze taak om er bijvoorbeeld voor te zorgen dat het atelier proper ligt?" (Haroun Karim Rajput).

"Op coördinatieniveau was het vrij evident dat er moest samengewerkt worden, maar op uitvoerend niveau kwam je natuurlijk in de realiteit van wat samenwerken betekent en dat betekent daar zijn, tijd investeren, ideeën laten sporen of clashen" (Koen Timmerman). Het was voor alle betrokkenen een sprong in het diepe, buiten hun comfortzone. Meestappen in het project ging een zeker engagement vragen. Niet alleen van de jongeren, maar vooral ook van de partners die het project uiteindelijk moesten trekken. "Ik trachtte mijn collega's duidelijk te maken van 'jongens, we stappen hier mee in een verhaal dat een grote impact zal hebben op onze eigen werking.' Dat leefde niet bij iedereen. Sommigen lieten hun aanbod doorlopen en namen er *House of Time* bij" (Koen Gadeyne). Het experiment ging van start.

Proces versus resultaat

House of Time was een open proces dat alle bezoekers live konden meevolgen. Na een opstartperiode van acht maanden, werden de poorten opengesteld en konden bezoekers dagelijks de vorderingen waarnemen. "Doordat Triënnale Brugge een duidelijke timing had opgesteld, moest er [tegen 6 mei 2018] ook iets zichtbaar zijn. Hierdoor kwam je algauw terecht in een spanningsveld tussen proces en resultaat" (Koen Timmerman). Resultaatsgericht werken stond haaks op het open karakter van *House of Time* en de opzet dat iedereen kon komen en gaan. De jongeren kozen zelf of ze zin hadden om langs te komen.

At times this made it difficult for the organisers to assess the group dynamic. 'We had to conclude that it wasn't all that easy to get through to youngsters and to motivate them to come here' (Stefan Hooft). Sometimes 15 youngsters were hard at work, sometimes just two. Some stayed all day, others just for a couple of hours, to kill time.

'The dynamics weren't always predictable. Much was driven by the youngsters who were more or less participating. It would be interesting to consider how this sort of process could be more open, and clearer for both sides.'
Jan Liesegang

The target group was very irregular, which often meant that expectations couldn't be met. 'Our youngsters never commit to a project for long. They are less organised — or organised differently — and that's the pitfall of spreading an activity over a year' (Koen Gadeyne). Sometimes, few youngsters showed up; during the building of the tree house, for example, even though that was specifically designed at their request. In that case, the supervisors continued the building process.

'We've learnt that with larger projects we can no longer automatically say: "No worries, there'll be plenty of youngsters." No. There'll probably be a couple. Getting a large group of youngsters to come is a very different process, and we have to realise that. Otherwise, we won't be able to say that it's a social project. That's also part of the organic process' (Stefan Hooft).

So was there sufficient reach to justify a project such as *House of Time*? 'We may have only reached thirty youngsters, but if it was a milestone in the lives of ten of them, then you've achieved a lot' (Steven Slos). 'You must have a certain critical mass. You can't set up such a project with just a couple of youngsters… but you shouldn't aspire to hundreds. It's better to have forty committed youngsters, than a hundred who occasionally drop in' (Koen Timmerman).

As a result, many ambitious ideas remained ideas, because of a lack of time or support. 'A lot of time creeps into such a project, and the world naturally doesn't stand still. That's one of the lessons we've learnt. But ultimately, the process was also very valuable, and not just the result we were trying to achieve' (Koen Timmerman).

Dit maakte het bij momenten moeilijk voor de organisatie om de groepsdynamiek in te schatten. "We hebben moeten vaststellen dat het niet zo simpel was om jongeren te bereiken en te motiveren om naar hier te komen" (Stefan Hooft). Soms waren er vijftien jongeren vlijtig aan het werk, soms twee. Sommigen spendeerden er een ganse dag, anderen passeerden er een uurtje om de tijd te doden.

"The dynamics weren't always predictable. Much was driven by the youngsters who were more or less participating. It would be interesting to consider how this sort of process could be more open, and clearer for both sides."
Jan Liesegang

De doelgroep was heel beweeglijk, wat vaak tot verwachtingen leidde die niet konden worden ingelost. "Onze jongeren binden zich nooit lang aan eenzelfde project. Ze zijn minder of anders georganiseerd en dat is de valkuil om een activiteit over een jaar te spreiden" (Koen Gadeyne). Soms kwamen er weinig jongeren opdagen, bijvoorbeeld bij de bouw van de *tree house*, die net op hun vraag was ontworpen. De begeleiders zetten toen het bouwproces verder.

"We hebben geleerd dat we bij grote projecten niet meer automatisch mogen zeggen 'je moet er niet mee inzitten, er gaan voldoende jongeren zijn'. Nee, je zal er een paar hebben, maar het is een heel ander proces om een grote groep jongeren tot daar te brengen en dat moeten we beseffen. Anders moeten we niet stellen dat het een sociaal project is. Ook dat is deel van het organisch proces" (Stefan Hooft).

Ordered chaos

Not just the target group, but also the organisation was irregular. One major sticking point was the lack of a central figure, a coordinator who could take over the project and become a permanent contact person. 'We were constantly trying to work out who does what' (Bram Nachtergaele). 'Sometimes, that was very intense. Sometimes, you were struggling to determine your role and had the feeling you didn't have things fully under control' (Ruben Benoît).

No fixed structure was agreed. 'A number of agreements were reached. But even then, everything was jumbled up. Should we have made better agreements at the outset? I don't think so. At that point we didn't yet know what needed to be agreed. We didn't yet know that the toilets wouldn't work, or that hot water would be a problem. In *House of Time* the rule was "we're in this together, so finish what you started". And that meant that the person who dirtied the plates also had to wash them up' (Stefan Hooft).

Could that scenario have been avoided? Probably not. There was no A to Z script to guide the process from the outset. It was therefore inevitable that the project would experience growing pains. 'There is always a point at which a project can fall apart. On the one hand, there is the artist who wants to make some spatial changes. And on the other, there are the users who say: "I am fine with it", or "Couldn't we do this next week? Why should I do it now?" Bringing those different dynamics together, that's a matter of communication: How can we build communication structures that helps everyone to be a bit more in the same place?' (Markus Bader).

'I think that thanks to the project's organic nature, close relationships have developed between the people who have worked here. Through laughing and cursing together.' **Stefan Hooft**

For the youngsters there was sometimes confusion about who to go to for advice. 'Everyone was saying something different, so who should you listen to? To the supervisors? Or to the architects who are designing it? That sometimes made things complicated' (Cheryl Vandaele). It was therefore a question of getting everyone on the same wavelength. 'When you start such a large project, you have to harmonise various expectations. Attempts were made to do that. But there was also a nervousness about doing it, and maybe that wasn't necessary' (Ruben Benoît).

Was het bereik dan voldoende om een project als *House of Time* te rechtvaardigen? "Het kan zijn dat we maar dertig jongeren hebben bereikt, maar als je er bij tien een mijlpaal in hun leven hebt gezet, dan heb je veel bereikt" (Steven Slos). "Je moet een zekere kritische massa hebben. Je kan niet met een tweetal jongeren zo'n project opzetten, maar je moet er ook geen honderden ambiëren. Beter veertig geëngageerde jongeren, dan honderd die af en toe langskomen" (Koen Timmerman).

Veel ambitieuze ideeën zijn hierdoor ook bij ideeën gebleven, door het gebrek aan tijd of draagvlak. "Er kruipt veel tijd in zo'n project en de wereld blijft natuurlijk niet stilstaan. Dat is een van de lessen die we geleerd hebben. Uiteindelijk was het proces heel waardevol, niet enkel het resultaat waar we naar streefden" (Koen Timmerman).

Geordende chaos

Niet alleen de doelgroep, maar ook de organisatie was beweeglijk. Een van de grote knelpunten was het ontbreken van een centrale figuur, een coördinator die het project zou trekken en als vast aanspreekpunt zou fungeren. "We zijn constant op zoek geweest naar 'wie doet wat?'" (Bram Nachtergaele). "Soms was dat heel intens, soms was het zoeken naar je rol en het gevoel hebben dat je het niet allemaal onder controle had" (Ruben Benoît).

Er was geen vaste structuur afgesproken. "Er waren een aantal afspraken gemaakt, maar dan nog liep alles door elkaar. Hadden we van begin af betere afspraken moeten maken? Ik denk het niet. We gingen niet weten waarover we het gingen hebben. We wisten nog niet dat de wc's niet zouden werken of dat het warm water een probleem zou zijn. In *House of Time* gold 'samen uit, samen thuis' en dat wou ook zeggen dat degene die de borden heeft vuilgemaakt, ze moest afwassen" (Stefan Hooft).

Kon dit scenario vermeden worden? Wellicht niet. Er was geen A tot Z script dat het proces van meet af aan kon begeleiden. Het was dan ook onvermijdelijk dat het project groeipijnen kende. "There is always a point at which a project can fall apart. On the one hand, there is the artist who wants to make some spatial changes. And on the other, there are the users who say: 'I am fine with it', or 'Couldn't we do this next week? Why should I do it now?' Bringing those different dynamics together, that's a matter of communication: How can we build communication structures that helps everyone to be a bit more in the same place?" (Markus Bader).

House of Time didn't have a weekly schedule. The various raumlabor workshops served as anchor points in the calendar and smaller-scale building sessions were organised in between. 'The fact that raumlabor weren't always in Belgium didn't make it easy for us' (Haroun Karim Rajput). There was a constant search for activities that would keep the dynamics going. 'The intention was very much to leave all options open at the site. It wasn't about providing youngsters with a service that came with a pre-written script about how they should use it. *House of Time* isn't a place where you go to do this or that. It's a place where you go to find out what you want to do' (Jan Liesegang).

Things didn't always go according to plan. 'During the interim periods, chances were definitely missed. But we were all learning. We somewhat underestimated the project's demands, and also — perhaps rather naively — thought that everyone was ready to participate. We could have specified the required time investment more clearly, because if there was a confusion about roles, then it was mainly due to disappointment about how those roles were being filled' (Koen Timmerman).

'The social partners have a lot less feel for the artistic, the aesthetic. I think it's important to convince them that collaboration with such an architects' collective ensures that you realise great things that transcend the ordinary and the everyday.' **Ruben Benoît**

Sometimes it was a case of persevering, trying to motivate the youngsters to participate, and trying to achieve the best possible result with the available resources and manpower. 'These limitations meant that creative solutions were required and they ultimately helped the project to progress and expanded its scope' (Till-Holger Borchert). This occasionally entailed leaving your usual job, rolling up your sleeves and pitching in, regardless of whether you were a social worker or a curator. 'I thought it was great that Els [of the Bruges Triennial curatorial team] was washing up dishes here, for example. I never expected this to be part of the job responsibilities, but in the end it was a pleasant surprise. And otherwise we'd never have gotten so far' (Stefan Hooft).

'raumlabor initially wanted to build a rollercoaster and smash through the walls. The rollercoaster was a symbol of the ups and downs of the youngsters' lives. That rollercoaster image has ultimately become a symbol of the entire process.' **Flor Vandevelde**

"Ik denk dat er door het organische karakter van het project ook wel innige relaties gegroeid zijn tussen de mensen die hier aan de slag zijn geweest. Door samen te lachen en samen te vloeken." **Stefan Hooft**

Voor de jongeren was het soms verwarrend bij wie ze te rade konden gaan. "Iedereen zei iets anders. Naar wie moest je dan luisteren? Naar de begeleiders of naar de architecten die het ontwerpen? Dat maakte het soms complex" (Cheryl Vandaele). Het was dan ook een kwestie om iedereen op dezelfde golflengte te krijgen. "Als je aan zo'n groot project begint, moet je de verwachtingen op elkaar afstemmen. Er zijn daar wel pogingen tot geweest, maar er was ook een onmiddellijke nervositeit om eraan te beginnen en misschien was dat niet nodig" (Ruben Benoît).

House of Time had geen wekelijkse agenda. De verschillende workshops met raumlabor dienden als ankerpunten in de jaarkalender en tussendoor werden er kleinschaligere bouwsessies georganiseerd. "Het feit dat raumlabor niet altijd in België was, maakte het voor ons niet evident" (Haroun Karim Rajput). Het was telkens zoeken naar activiteiten die de dynamiek gaande konden houden. "The intention was very much to leave all options open at the site. It wasn't about providing youngsters with a service that came with a pre-written script about how they should use it. *House of Time* isn't a place where you go to do this or that. It's a place where you go to find out what you want to do" (Jan Liesegang).

Dit verliep niet altijd volgens plan. "Er zijn in de tussenperiodes zeker kansen onbenut gebleven, maar het is voor iedereen een les. We hebben de omkadering onderschat en omgekeerd misschien wat te naïef gedacht dat iedereen klaarstond om mee in het project te springen. We hadden een duidelijkere tijdsinvestering kunnen definiëren, want als er een rollenverwarring was, was het voornamelijk een ontgoocheling over hoe die rollen werden ingevuld" (Koen Timmerman).

"De sociale partners hebben een stuk minder voeling met het artistieke, het esthetische. Ik denk dat het belangrijk is dat je hen daarvan overtuigt, dat de samenwerking met zo'n architectencollectief ervoor zorgt dat je straffe dingen neerzet die het gewone, het alledaagse overstijgen." **Ruben Benoît**

Soms was het volharden en proberen om met de beschikbare middelen en mankracht een zo goed mogelijk resultaat te bereiken en de jongeren te motiveren om mee te doen. "Deze beperkingen hebben ervoor gezorgd dat er creatieve oplossingen nodig waren, die het project uiteindelijk hebben vooruitgeholpen en de grenzen ervan hebben verlegd" (Till-Holger Borchert). Dit betekende af en toe ook uit je functie

Springboard to the future

Throughout the process, *House of Time* received lots of positive reactions, but sometimes also critical or disappointed feedback. 'A number of difficulties surfaced, but also opportunities, from which we can learn and which help the project to progress' (Kris Drieghe).

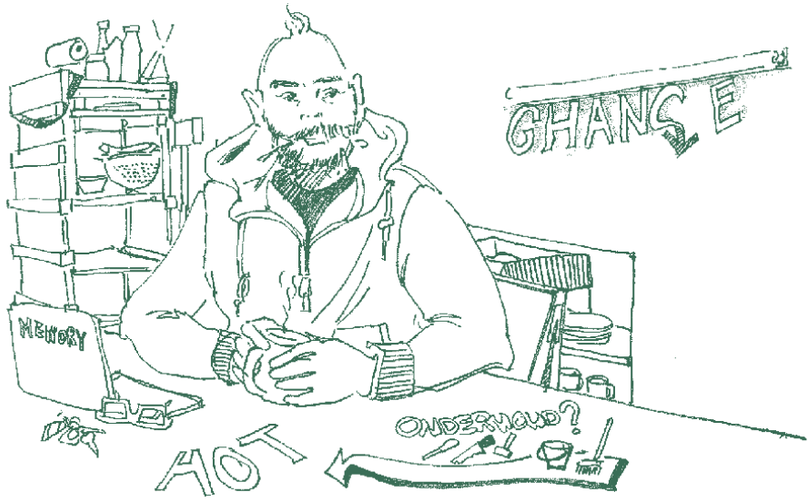

Because the project had the luxury of a year's trial run, it was able to prove that it works and that there is a need for such a place in Bruges. 'Events such as the Bruges Triennial are the perfect proving ground, because the time and scope of the task are then limited. If it fails, that's a shame, but no one is going to harp on about it. You'd never sell this idea within the regular cultural framework' (Steven Slos). 'Now that *House of Time* is being continued, it is important to bear in mind that you're implementing a temporary concept on a fixed site. That has advantages, because that way you can build a tradition. But it also has disadvantages, because after a while you could end up falling into a pattern that undermines its otherwise innovative character' (Till-Holger Borchert).

House of Time must remain a testing ground for creation and collectivity. It has created solidarity between the partners, the youngsters and everyone else involved. 'All those who participated in the project have in some way learnt something about each

treden en zelf de handen uit de mouwen steken, ongeacht of je een sociaal werker of een curator was. "Ik vond dat wel mooi hoe Els [curatorial team Triënnale Brugge] hier bijvoorbeeld stond af te wassen. Ik had niet verwacht dat dit ook tot het takenpakket ging behoren, maar het was uiteindelijk wel een aangename verrassing. We gingen anders nooit zover geraakt zijn" (Stefan Hooft).

"raumlabor wou aanvankelijk graag een rollercoaster bouwen en door de muren breken. De rollercoaster stond symbool voor het leven van de jongeren, met ups en downs. Het beeld van de rollercoaster is uiteindelijk een symbool geworden voor het volledige proces." **Flor Vandevelde**

Breekijzer voor de toekomst

Doorheen het proces kreeg *House of Time* veel lovende, maar soms ook kritische of ontgoochelde reacties. "Er zijn een aantal moeilijkheden naar boven gekomen, maar ook mogelijkheden waaruit we kunnen leren en het project mee verder aan de slag kan" (Kris Drieghe).

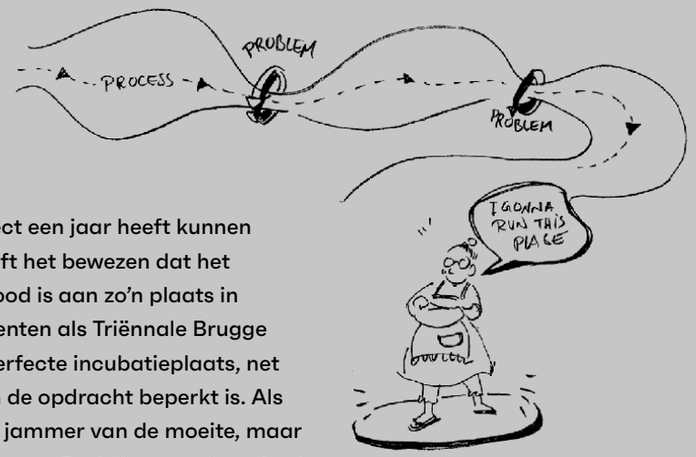

Doordat het project een jaar heeft kunnen proefdraaien, heeft het bewezen dat het werkt en dat er nood is aan zo'n plaats in Brugge. "Evenementen als Triënnale Brugge zijn hiervoor de perfecte incubatieplaats, net doordat de tijd en de opdracht beperkt is. Als het mislukt, is het jammer van de moeite, maar kraait niemand ernaar. Dit krijg je nooit verkocht in een reguliere cultuurwerking" (Steven Slos).
"Nu *House of Time* wordt verdergezet is het belangrijk om in het achterhoofd te houden dat je een tijdelijk concept vast op een site implementeert. Dat heeft zijn voordelen, omdat je zo een traditie opbouwt, maar dat heeft ook nadelen, omdat je na een bepaalde periode in een patroon zou kunnen terechtkomen dat het innovatieve karakter ondermijnt" (Till-Holger Borchert).

other, about working with different disciplines and different nationalities. I think it has been a learning school for everyone, both the good days and the bad' (Stefan Hooft).

'The path we've travelled with *House of Time* is enough to make you a bit jealous. That a city project such as the Bruges Triennial can ensure that you get a chance to create something permanent — a permanent place for makers in the city — actually that's fantastic' (Ruben Benoît). 'Lots of people told us "We've wanted such a refuge in Bruges for years and nothing ever happened. And now that the Bruges Triennial wants it, it's suddenly possible." That sometimes sounded rather negative, but actually it's positive, because it means that thanks to the Bruges Triennial, Bruges has taken a step forward' (Els Wuyts).

'We left behind a legacy. Instead of five minutes of fun, an ice cream and a chocolate bar, we literally intervened in Bruges' social fabric.' **Michel Dewilde**

For the Bruges Triennial it is time to let go. The way has been paved for a sustainable future. It is now time for *House of Time 2.0*.

House of Time moet een proeftuin blijven voor creatie en samenzijn. De plek heeft verbondenheid gecreëerd tussen de partners, de jongeren en iedereen die betrokken was. "Iedereen die aan het project heeft meegewerkt, heeft op de een of andere manier wel iets geleerd over elkaar, over werken met verschillende disciplines en verschillende nationaliteiten. Ik denk dat het voor iedereen een leerschool is geweest, in goede en kwade dagen" (Stefan Hooft).

"Het pad dat we met *House of Time* hebben afgelegd, is een klein beetje om jaloers op te zijn. Dat een stadsproject als Triënnale Brugge ervoor kan zorgen dat je een koevoet krijgt om er iets blijvend van te maken, een blijvende makersplek in de stad, eigenlijk is dat fantastisch" (Ruben Benoît). "Veel mensen zeiden ons 'we willen al jaren zo'n vrijplaats in Brugge en dat is er nooit van gekomen. Nu Triënnale Brugge dit wil, kan het plots wel. Dat klonk soms negatief, maar eigenlijk is dit positief, want dat betekent dat Brugge er dankzij Triënnale Brugge een stap op vooruit is gegaan" (Els Wuyts).

"We hebben iets achtergelaten. In plaats van vijf minuten geluk, een ijscrème en een chocoladereep, hebben we letterlijk ingegrepen in het Brugse sociale weefsel." **Michel Dewilde**

Voor Triënnale Brugge is het tijd om los te laten. Het pad is geëffend voor een duurzame toekomst. Nu is het uitkijken naar *House of Time 2.0*.

Mobile Structures

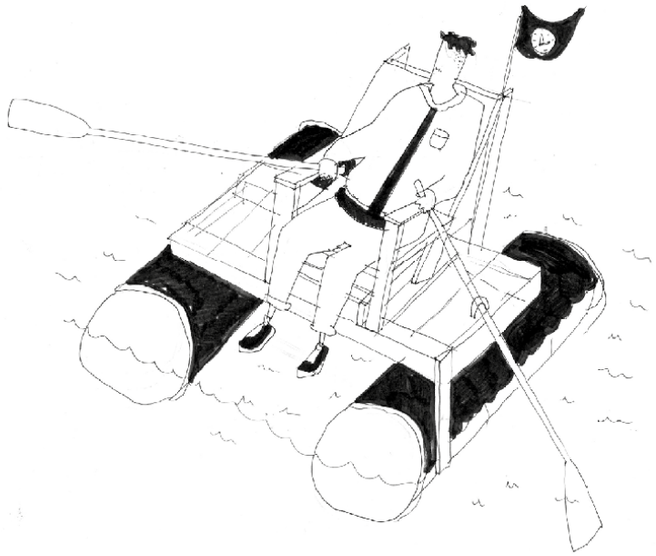

Completion: **August 2018**
Dimensions: **various dimensions**
Materials: **steel, plywood, pine wood, salvaged goods, swivel caster wheels, asphalt shingles**

Characteristics:
A series of mobile *House of Time* 'ambassadors', including a pizza oven, a grandstand, a DJ booth and a (not so mobile) roof, that bring people together and are also meant for use beyond the *House of Time* boundaries.

Voltooid: **augustus 2018**
Afmetingen: **diverse afmetingen**
Materialen: **staal, multiplex, dennenhout, recuperatiemateriaal, zwenkwielen met rem, bitumineuze shingles**

Eigenschappen:
Een reeks mobiele *House of Time* 'ambassadeurs', waaronder een pizzaoven, een tribune, een dj-booth en een (niet zo mobiel) dak, die mensen samenbrengt en bedoeld is om buiten de *House of Time*-grenzen te treden.

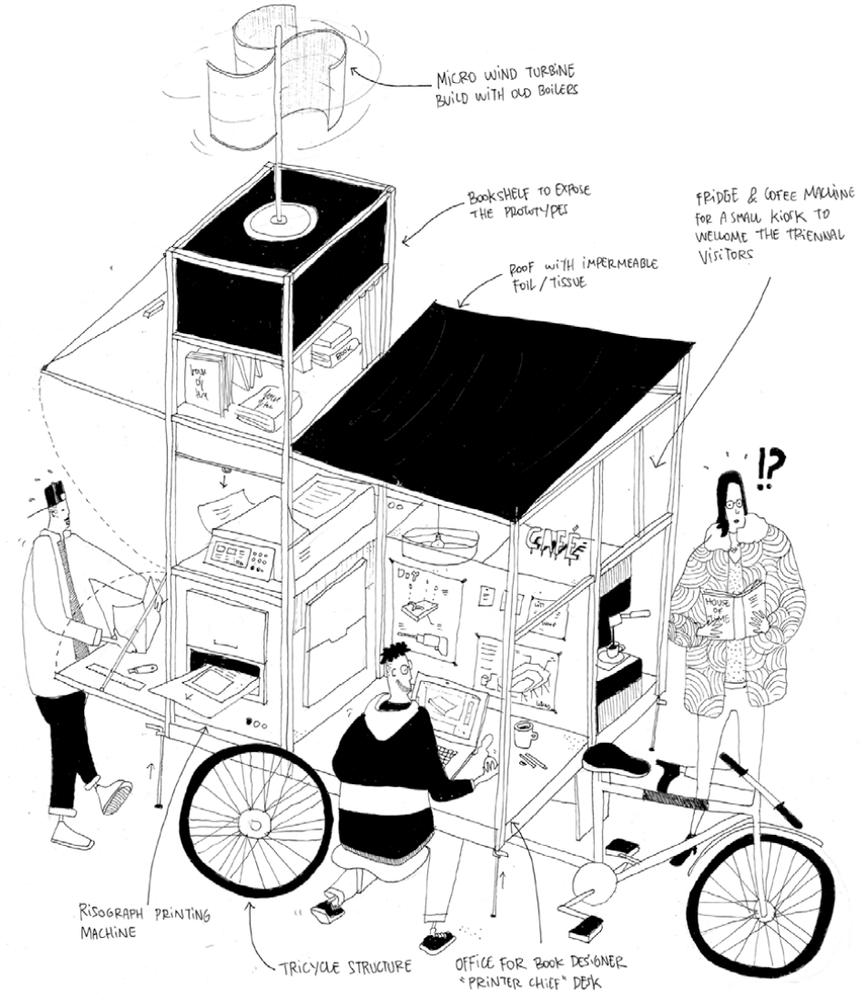

BELGIUM
HOUSE
OF
TIME

LIFE

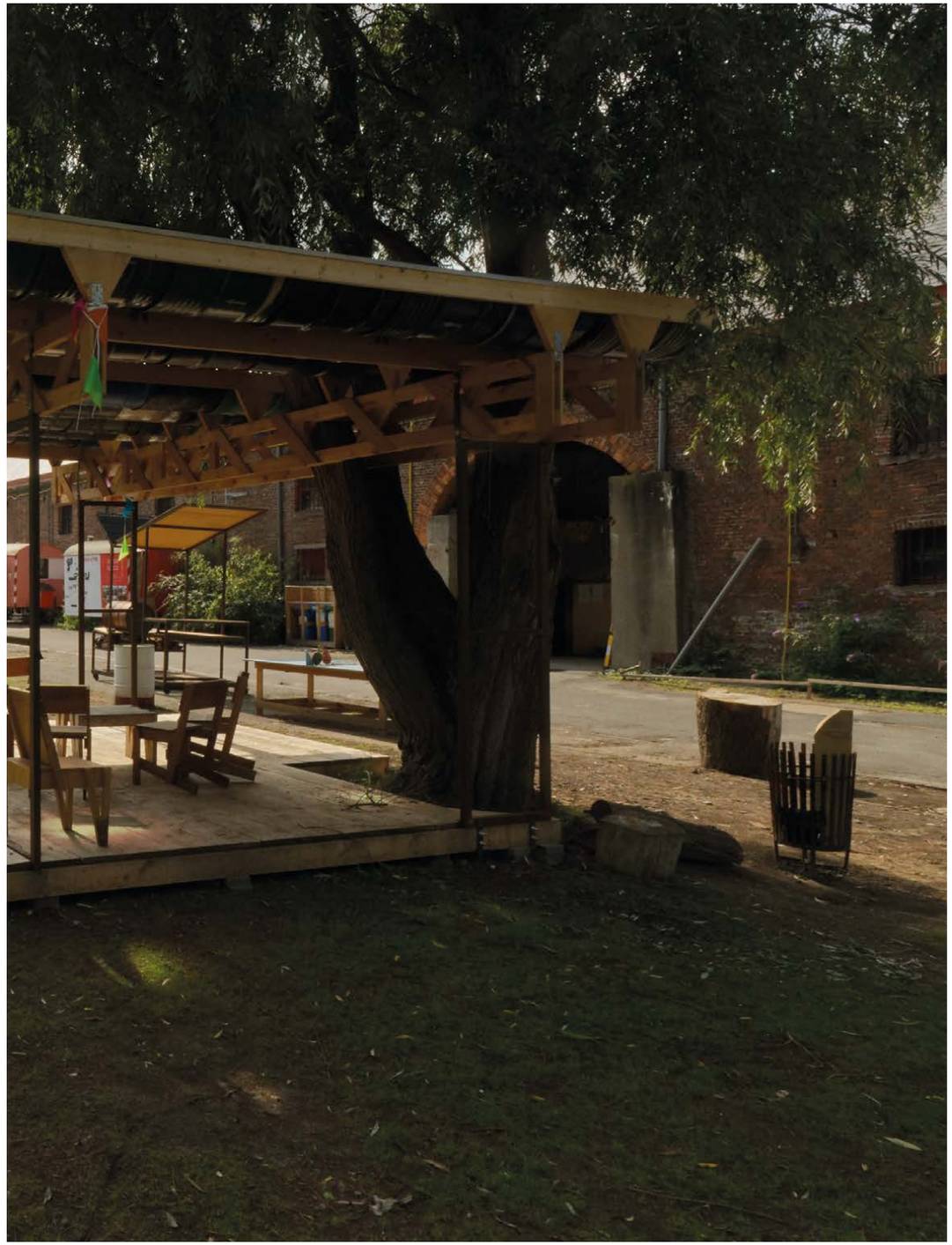

“You don’t rebuild your house every day, but we want it to be possible for you to manipulate the space and to make your presence felt, by what you do and by making your mark, not only via graffiti, but also in other ways.”
Markus Bader

WE OVERESTIMATED OURSELFES
NOT OVER STRUCTURE
A TRIUMPH FOR ALL of US!
CITY LABORATORY
How much TIME WE CAN INVEST?
FOCUS GROUP
ACTION
LEARNING
organised CHAOS!!
what is collaborative working?
WHO TAKES THE LEAD?
VS
LAUGH & CRY TOGETHER
oriented Thinking

Boulevard van dromen

Boulevard of dreams

EN

After a year in operation there are still many dreams, wishes and ideas about what *House of Time* could be or could mean in the future. In this chapter we reveal some of the thoughts and ideas that came up during our series of interviews[1]. They are both a source of inspiration and points to be worked on and they are bundled into compelling themes that give us food for thought.

NL

Na een werkjaar resten er veel dromen, wensen en ideeën over wat *House of Time* kan zijn of kan betekenen in de toekomst. In dit hoofdstuk volgen er een aantal van de gedachten die tijdens de reeks interviews[1] naar boven zijn gekomen. Het zijn werkpunten en inspiratievoorbeelden, gebundeld rond frappante thema's die stof tot nadenken geven.

A walk-in house

‘It has to be a place of thinking and doing. But also a place that anyone from Bruges can simply come to for a picnic or a barbecue. The cool thing is that it doesn’t have a fixed programme. What is *House of Time*? It’s so much that you can’t express it all in just one sentence.’ **Haroun Karim Rajput**

‘I think anchoring *House of Time* in the neighbourhood should definitely be part of the narrative, and so I hope that the social partners can continue to use the site. *House of Time* has to be a place where youngsters, local residents and anyone artistically-minded can mingle. The door has to be open to everyone.’ **Koen Gadeyne**

‘We could open *House of Time* to the elderly once a month, for a bingo afternoon, for example. That would be welcomed.’ **Cheryl Vandaele**

‘I think it’s important to continue to pay enough attention to vulnerable youngsters, and to ensure that they can still regard it as their place.’ **Ruben Benoît**

‘It has to remain a learning zone and a place that facilitates meeting: meeting yourself “I didn’t know I could do this. Thanks for inviting me and challenging me to get started” and meeting your colleagues; a place where you can confront the frustration and powerlessness that we all ultimately experience.’ **Koen Timmerman**

‘During the process, we were often asked if the workshop or its tools could be rented. You could turn this into a rental service, or a creative workshop, but I think it should become a place for everyone, a place where everyone is welcome.’ **Haroun Karim Rajput**

‘We can definitely continue to build the place, because all things must perish. But I think that — besides all that furnishing and maintenance work — we could also use the workshop for a lot more. We could also give individual artists, schools and other groups a chance to use the workshop.’ **Flor Vandevelde**

‘I think it will be a complete mess if schools are allowed in. There’ll be pupils who stick things in their pockets. Teachers can’t keep an eye on all of them all of the time.’ **Cheryl Vandaele**

Een inloophuis

“Het moet een plaats zijn van denken en doen, maar ook een plaats waar elke Bruggeling kan komen om te picknicken of te barbecueën. Het coole eraan is dat het programma niet vastligt. Wat is *House of Time*? Het is zodanig veel dat je het niet in een zin kan beschrijven.” **Haroun Karim Rajput**

“Ik denk dat we de verankering met de buurt zeker moeten meenemen in het verhaal en dan hoop ik dat ook de sociale partners kunnen blijven gebruik maken van de site. *House of Time* moet een ontmoeting zijn tussen jongeren, kunstzinnigen en buurtbewoners. De deur moet openstaan voor iedereen.” **Koen Gadeyne**

“We zouden een keer in de maand *House of Time* kunnen openstellen voor oudere mensen, bijvoorbeeld voor een bingonamiddag. Dat zou goed aanslaan.” **Cheryl Vandaele**

“Ik denk dat het belangrijk is om voldoende aandacht te blijven hebben voor de kwetsbare jongeren en ervoor te zorgen dat zij het ook nog steeds als hun plek kunnen beschouwen.” **Ruben Benoît**

“Het moet een leerplek blijven waar ontmoeting mogelijk is. Ontmoeting met jezelf ‘ik wist niet dat ik dit kon, bedankt om mij uit te nodigen en mij uit te dagen om daarmee aan de slag te gaan’, maar evengoed een ontmoeting met je collega’s en met de frustratie en onmacht die we uiteindelijk allemaal wel ervaren.” **Koen Timmerman**

“Tijdens het proces hebben we vaak de vraag gekregen of het atelier of het gereedschap kon gehuurd worden. Je zou hier een uitleendienst van kunnen maken of een crea-atelier, maar ik denk dat het een plaats moet zijn van iedereen, waar iedereen welkom is.” **Haroun Karim Rajput**

“Je kan blijven bouwen aan de plek, zeker en vast, omdat dingen nu eenmaal vergaan, maar ik denk dat we — los van dat inrichten en bijsturen — het atelier nog veel meer kunnen benutten. We zouden ook scholen, individuele kunstenaars of andere groepen de kans kunnen geven om de workshop te gebruiken.” **Flor Vandevelde**

“Ik denk dat het een volledige soep zal worden als scholen toegelaten worden. Je zal leerlingen hebben die zomaar dingen in hun zak steken. Leerkrachten kunnen dat niet controleren.” **Cheryl Vandaele**

A place of inspiration

‘The more varied you make it, the more educational it becomes. Any project that has a social objective, or offers an added value — even if it’s just to keep crafts alive or to help youngsters to acquire skills — should be able to come here. *House of Time* is primarily a place where you can come to be inspired and where you can find the tools and the skills to realise that inspiration.’ **Bram Nachtergaele**

‘Ideally, in the long term, I envisage coupling two artistic residencies with *House of Time*, so that it becomes an open space that encourages exchange. That would give the Triennial narrative an extra dimension. Do you want to invest? Then invest in *House of Time*.’ **Till-Holger Borchert**

‘I hope *House of Time* isn’t taken over by some clever, artful group, which would make other youngsters think: “This isn’t my thing anymore.” I think it’s important that a fertile context is created in which there can be interesting crossovers.’ **Koen Timmerman**

‘I’d like to keep the place exclusive. *House of Time* isn’t simply the umpteenth park or event site where every Tom, Dick and Harry can organise something. If there are people with a specific request, we can consider it, but we have to ensure that it continues to evolve in the right direction.’ **Stefan Hooft**

‘I think you can constantly generate activities, so that people are repeatedly encouraged to drop in and use the workshop. I don’t think it’s necessary to build another tower, or to make another chair, but it’s essential to pass on ideas.’ **Els Wuyts**

‘I’d like there to be a workshop supervisor — like the people from raumlabor — someone who can design things with us. We’ve already learnt a lot, but it’s hard to get started on your own.’ **Cheryl Vandaele**

‘It’s important that raumlabor stays involved in the project. Otherwise, the site will eventually end up as a ratatouille of style elements. And that would be a great shame.’ **Ruben Benoît**

‘We have to ensure that the current dynamic isn’t suffocated. The dynamic of “you’re welcome here, you don’t only have to come when you want something, you can just come”, that was one of the strengths of the project.’ **Stefan Hooft**

Een inspiratieplek

“Hoe gevarieerder je het maakt, hoe leerrijker het wordt. Alle projecten die een meerwaarde of een maatschappelijke doelstelling hebben — al is dat ambachten levendig houden of jongeren ondersteunen om vaardigheden op te doen — moeten hier terecht kunnen. *House of Time* is vooral een plek waar je geïnspireerd kan worden en waar je voor die inspiratie de *tools* vindt om het uit te voeren.” **Bram Nachtergaele**

“Idealiter stel ik me voor dat we op termijn twee kunstenaarsresidenties aan *House of Time* koppelen, zodat het een open ruimte wordt die uitwisseling mogelijk maakt. Dat zou het Triënnaleverhaal een extra dimensie geven. Wil je investeren? Investeer dan in *House of Time*.” **Till-Holger Borchert**

“Ik hoop dat *House of Time* niet geclaimd wordt door een kunstige groep, waardoor de andere jongeren zouden denken ‘dat is niet langer iets voor mij’. Ik vind het belangrijk dat er een vruchtbare context gecreëerd wordt, waarbij er interessante *crossovers* kunnen ontstaan.” **Koen Timmerman**

“Ik zou de exclusiviteit van de plek willen bewaren. *House of Time* is geen zoveelste park of evenementensite waar Jan en alleman iets kan organiseren. Zijn er mensen met een vraag, dan kunnen we dat bekijken, maar we moeten ervoor zorgen dat het in de goede richting blijft evolueren.” **Stefan Hooft**

“Ik denk dat je hier constant activiteiten kan genereren, waardoor mensen blijven gestimuleerd worden om langs te komen en het atelier te gebruiken. Ik denk niet dat het nodig is om nóg een toren of een stoel te maken, maar wel om ideeën door te geven.” **Els Wuyts**

“Ik zou een atelierbegeleider willen die zoals de mensen van raumlabor is. Iemand die samen met ons kan ontwerpen. We weten al veel, maar het is moeilijk om er zelf aan te beginnen.” **Cheryl Vandaele**

“Het is belangrijk dat raumlabor bij het project blijft betrokken. Anders gaat de site na verloop van tijd een ratatouille van stijlelementen worden en dat is te jammer.” **Ruben Benoît**

“We moeten ervoor zorgen dat de huidige dynamiek niet versmacht wordt. De dynamiek van ‘je mag er zijn, je moet niet enkel komen als je iets wil, je mag ook gewoon komen’, dat was een van de sterktes van het project.” **Stefan Hooft**

A (local) base of operations

‘Organisations that want to organise something at *House of Time*, for their supporters or for the people of Bruges, should definitely be able to come here. Could the youngsters then join in, collaborate, help with the organisation, run the bar or give tours? The more the better.’ **Stefan Hooft**

‘A foundation has now been laid. And I think there has to be room for the further development of the site on that basis. Not necessarily in the same style, but still in a sustainable way, in which people have the space and the freedom to do their own thing.’ **Kris Drieghe**

‘I think it’s important that the place is supported locally and that expertise can be attracted from other spheres. I’m thinking of craftspeople, for example.’ **Flor Vandevelde**

‘*House of Time* has to be a bottom-up platform for creative youngsters, for people who want to do or organise something to make Bruges a bit more vibrant.’ **Lander Hoornaert**

‘If you want to ensure local anchoring, it’s important that your project staff live in the city and are familiar with its urban fabric.’ **Ruben Benoît**

‘We often develop leisure activities with youngsters in the form of sports or other pursuits. But I’ve now realised that links can also be forged with culture and that we need to pay more attention to that. *House of Time* could be a platform for a steady cultural focus.’ **Bram Nachtergaele**

‘Hopefully, this location will feature in the Bruges Triennial 2021. And if it does, we have to ask ourselves from the outset: “Where do we want to be?”, so that we have sufficient breathing space to realise it.’ **Stefan Hooft**

A new wind

‘It’s time for *House of Time* to operate independently, so that other people or organisations can also get to know it and be inspired and think: “What can we make of this?”’ **Haroun Karim Rajput**

Een (lokale) uitvalsbasis

“Organisaties die op *House of Time* iets willen organiseren voor de Bruggeling of voor hun achterban moeten hier zeker ook terecht kunnen. Kunnen de jongeren dan aansluiten en meewerken, mee organiseren, de bar uitbaten of rondleidingen geven? Hoe meer hoe beter.” **Stefan Hooft**

“Er is nu een basis gelegd en ik denk dat er een marge moet zijn om van daaruit de plek verder te ontwikkelen. Niet per se in dezelfde stijl, maar op een duurzame manier, waar mensen de plaats en vrijheid hebben om hun eigen ding te doen.” **Kris Drieghe**

“Ik vind het belangrijk dat de plek lokaal wordt gedragen en dat er expertise vanuit andere hoeken kan worden aangetrokken. Ik denk bijvoorbeeld aan ambachten.” **Flor Vandevelde**

“*House of Time* moet een bottom-upplatform zijn voor jonge creatievelingen, voor mensen die iets willen doen of organiseren om Brugge een stukje levendiger te maken.” **Lander Hoornaert**

“Als je een lokale verankering wil realiseren, is het belangrijk dat je projectmedewerkers in de stad wonen en het weefsel van de stad goed kennen.” **Ruben Benoît**

“Wij werken met de jongeren heel vaak rond vrijetijdsinvulling in de vorm van sport- of andere activiteiten. Terwijl ik nu merk dat er naar cultuur ook een link kan geslagen worden en dat we daar meer moeten op inzetten. *House of Time* kan een platform zijn om daar blijvend aandacht voor te hebben.” **Bram Nachtergaele**

“Hopelijk komt deze locatie terug aan bod tijdens Triënnale Brugge 2021. Als dat zo is, moeten we ons vanaf dag één afvragen ‘waar willen we staan?’, zodat we voldoende ademruimte hebben om dat te verwezenlijken.” **Stefan Hooft**

Een nieuwe wind

“Het wordt tijd dat *House of Time* op eigen poten gaat staan. Dat andere mensen of organisaties ook de ruimte krijgen om de plek te leren kennen, ideeën op te doen en na te denken over ‘wat kunnen we hiervan maken?’.” **Haroun Karim Rajput**

‘We could also run the place ourselves, under supervision. An exceptional youth centre. That would also look good to outsiders: “Look, they trust the youngsters”.’ **Cheryl Vandaele**

‘*House of Time* could evolve into a micro economy. Youngsters could build chairs, for example, and sell them to local bars, or they could make pizza and sell it every Friday evening. The space would then become a work opportunity. Youngsters could create their own jobs here, gain skills and make money.’ **Lukas Hamilcaro**

‘In an ideal scenario *House of Time* would continue in the same spirit, but with more people, meaning: Why not invite other artists — or groups of young artists or architects who work in a similar way — and develop ideas together. That way, it would continue to grow as a place of production and exchange.’ **Markus Bader**

‘It’s important that unity of form is maintained. Someone has to keep monitoring that line. We also can’t ignore the need for day-to-day management, for people who meet regularly to discuss the present and the future of the site.’ **Koen Gadeyne**

‘Maybe we could transfer ownership to certain organisations that could expand the site further. It’s important that someone keeps an eye on everything, to ensure that it’s actually going somewhere.’ **Haroun Karim Rajput**

‘The person who should coordinate *House of Time* in the future is ideally someone with a sound technical knowledgeable, a good communicator who knows how machines work, who can give tips and inspire, but also ensure that vulnerable groups can feel safe.’ **Els Wuyts**

‘The youngsters should have more say in design. For me, ultimate participation is when the person supervising the artistic process is no longer seen as the artist, but the group with which he or she is working. They are the inventors, the designers, the builders.’ **Flor Vandevelde**

‘I’d like to be more involved in choices about *House of Time*, so that I can help to decide what happens to the place.’ **Yentl Vossen**

‘The anarchic everything-is-possible atmosphere, hopefully we can retain that. After all, that should be the aim of this location.’ **Koen Gadeyne**

‘Maybe *House of Time* could also come to you? We could organise a *House of Time* moment in communities or schools, for example.’ **Michel Dewilde**

“We zouden de plek ook zelf onder begeleiding kunnen uitbaten. Een buitengewoon jeugdhuis. Dat zou ook goed staan naar buiten toe ‘kijk, ze vertrouwen de jongeren’.” **Cheryl Vandaele**

“*House of Time* could evolve into a micro economy. Youngsters could build chairs, for example, and sell them to local bars, or they could make pizza and sell it every Friday evening. The space would then become a work opportunity. Youngsters could create their own jobs here, gain skills and make money.” **Lukas Hamilcaro**

“In an ideal scenario *House of Time* would continue in the same spirit, but with more people, meaning: Why not invite other artists — or groups of young artists or architects who work in a similar way — and develop ideas together. That way, it would continue to grow as a place of production and exchange.” **Markus Bader**

“Het is belangrijk dat de eenheid in de vormgeving bewaakt blijft. Er is iemand nodig die de lijn blijft bewaken. We kunnen er ook niet omheen dat we een dagelijks bestuur zullen nodig hebben dat geregeld samenkomt over het heden en de toekomst van de site.” **Koen Gadeyne**

“Misschien kunnen we het eigenaarschap overdragen aan bepaalde organisaties die de site verder kunnen uitbouwen. Het is belangrijk dat iemand het overzicht behoudt, dat het toch ergens naartoe gaat.” **Haroun Karim Rajput**

“Degene die *House of Time* in de toekomst moet coördineren, is idealiter iemand die technisch onderlegd is, een goede communicator die weet hoe machines werken en die ook stimulerend werkt, zodat kwetsbare groepen zich veilig kunnen voelen.” **Els Wuyts**

“De jongeren zouden nog meer inspraak moeten hebben in het ontwerp. Ultieme participatie is voor mij dat degene die het artistiek proces begeleidt niet meer als kunstenaar wordt gezien, maar de groep waarmee hij werkt. Zij zijn de bedenkers, de ontwerpers, de bouwers.” **Flor Vandevelde**

“Ik zou meer betrokken willen worden bij keuzes over *House of Time*, zodat ik mee kan beslissen over wat er met de plek gebeurt.” **Yentl Vossen**

“Het anarchistisch sfeertje van alles kan en mag, hopelijk kunnen we dat behouden. Dat zou toch de bedoeling moeten zijn van deze locatie.” **Koen Gadeyne**

“Misschien kan *House of Time* ook naar je toekomen? We kunnen bijvoorbeeld in gemeenschappen of scholen een *House of Time*-moment organiseren?” **Michel Dewilde**

The Sun & Rollercoaster

(Ideas for the future / Ideeën voor de toekomst)

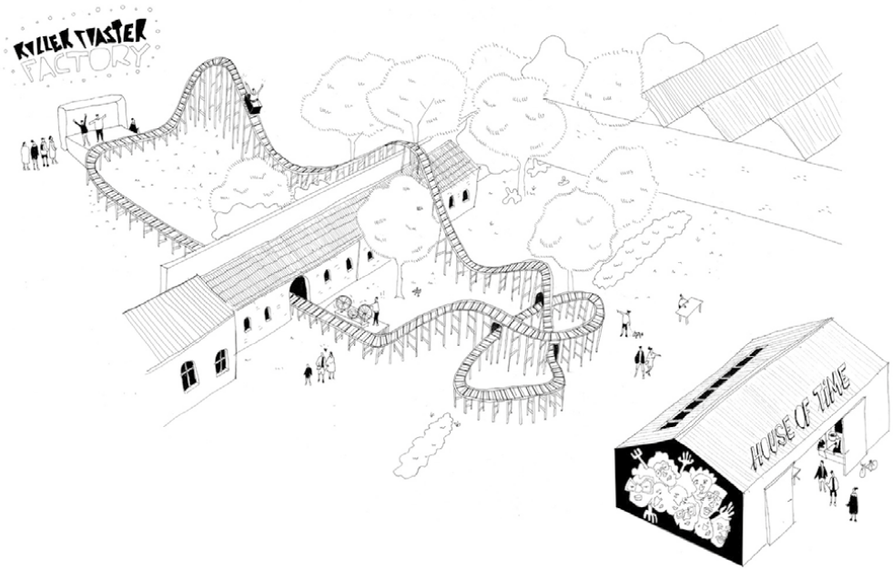

Water tank (executed / uitgevoerd)

Completion:	**April 2018**
Dimensions:	**Ø700 × H950 cm**
Materials:	**rusty metal, steel, pvc roof membrane, plywood, giant disco ball**

Characteristics:
A cylindrical beacon in *House of Time*, where the slogan CHANGE YOUR LIFE NOW is milled out. The interior is a rusty capsule where time stands still and playful lighting effects let you reflect about living in the *now*.

Voltooid:	**april 2018**
Afmetingen:	**Ø700 × H950 cm**
Materialen:	**geroest metaal, staal, pvc-dakbedekking, multiplex, grote discobal**

Eigenschappen:
Een cilindrisch baken in *House of Time*, waaruit de slogan CHANGE YOUR LIFE NOW is gebrand. Het interieur is een roestige capsule waar de tijd stilstaat en speelse reflecties je doen reflecteren over het *nu*.

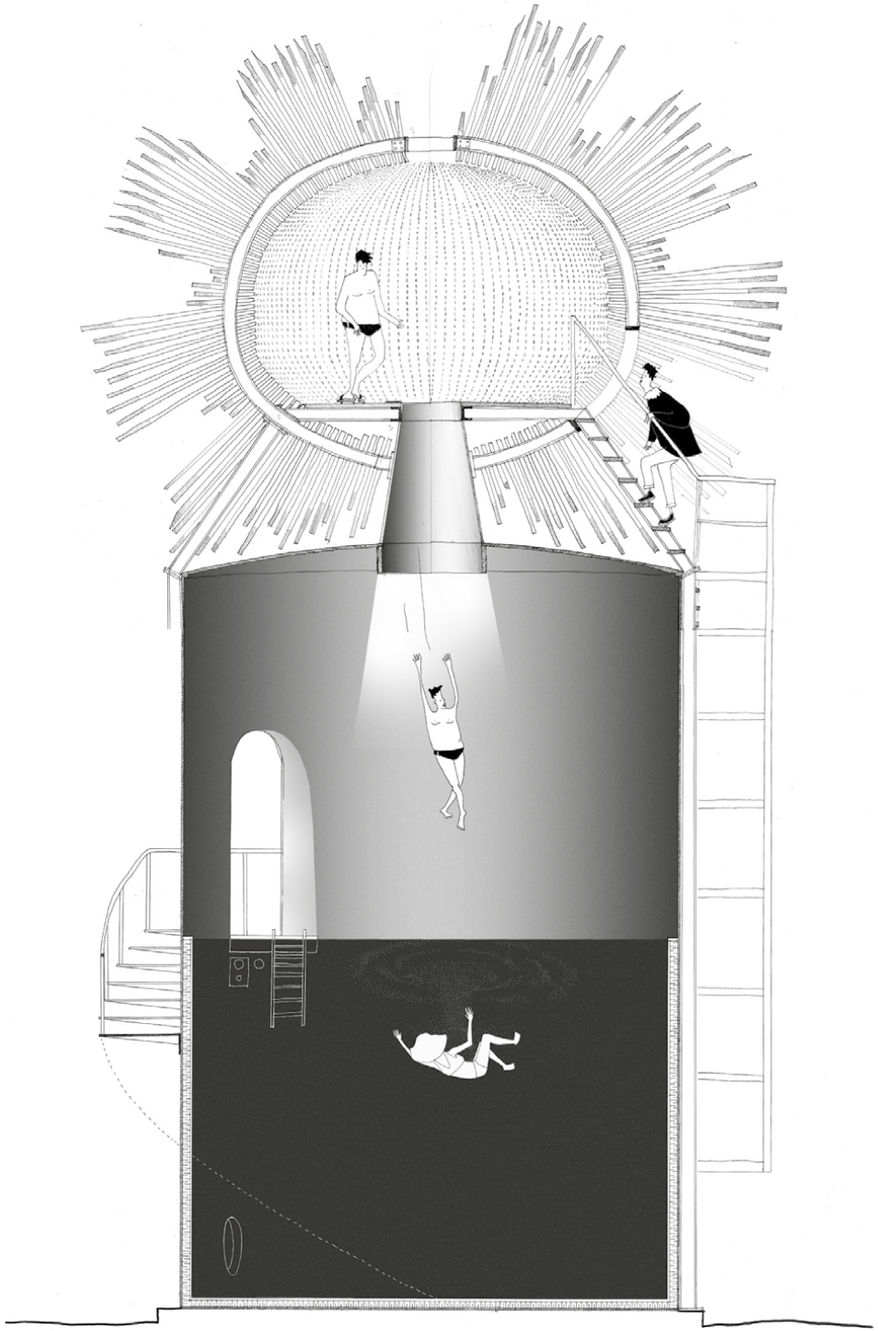

LIFE
NOW

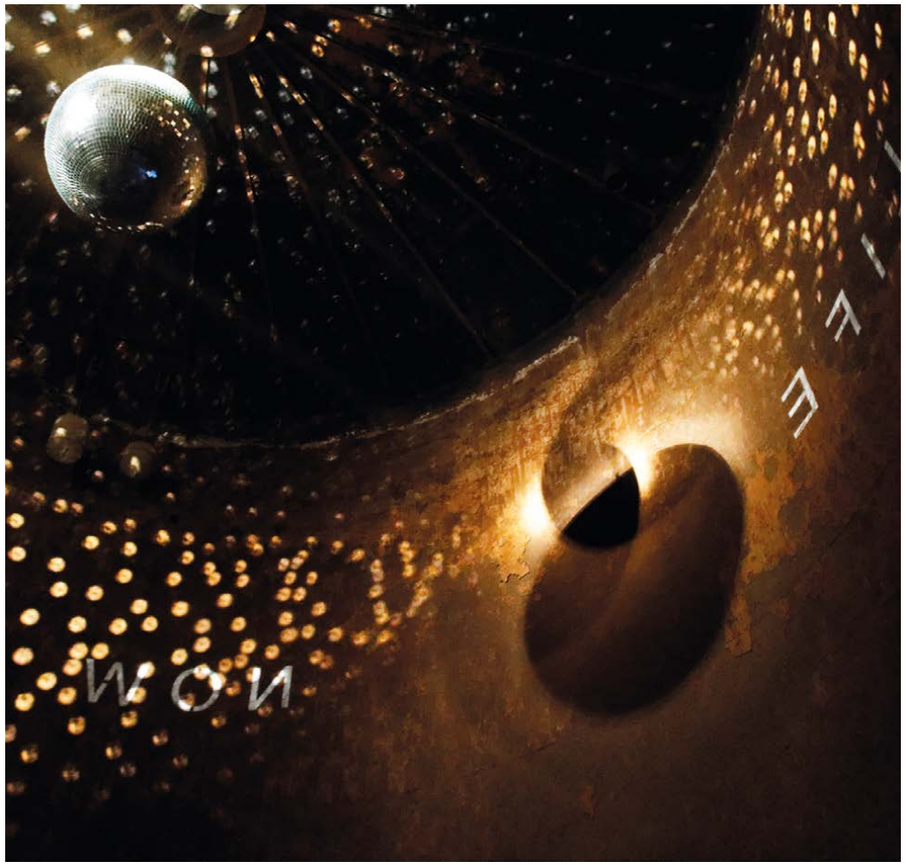

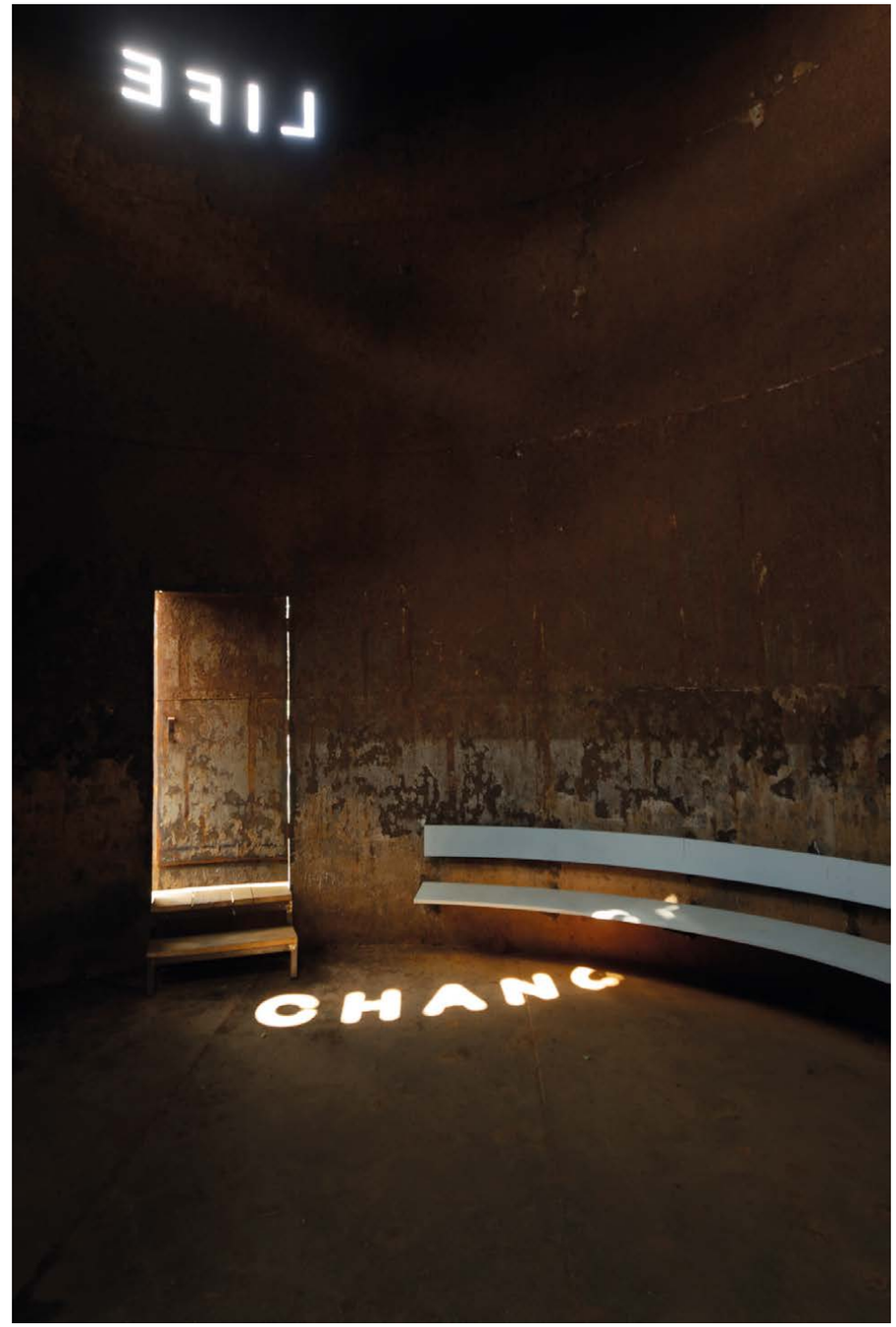

NO

W

CREATIVE THINK TANK
ADDED VALUE FOR THE NEIGHBOURHOOD
workshop space
YOUNGSTERS RUN THE SITE
DARE TO THINK BIG
?
searching FOR STRUCTURAL ANSWERS FROM A CULTURAL PERSPECTIVE
SPACE FOR LOCAL TALENT
organising cooking WORKSHOPS
MICRO ECONOMY
brewery

DIY
Frankfurt Chair

EN

No room? Don't have the right materials or tools? Need help?
Then drop in at *House of Time*. We have everything you need to make this *Frankfurt Chair*.

NL

Geen plaats? Niet het juiste materiaal of gereedschap? Hulp nodig?
Kom dan langs op *House of Time*. Wij hebben alles in huis om deze *Frankfurt Chair* te maken.

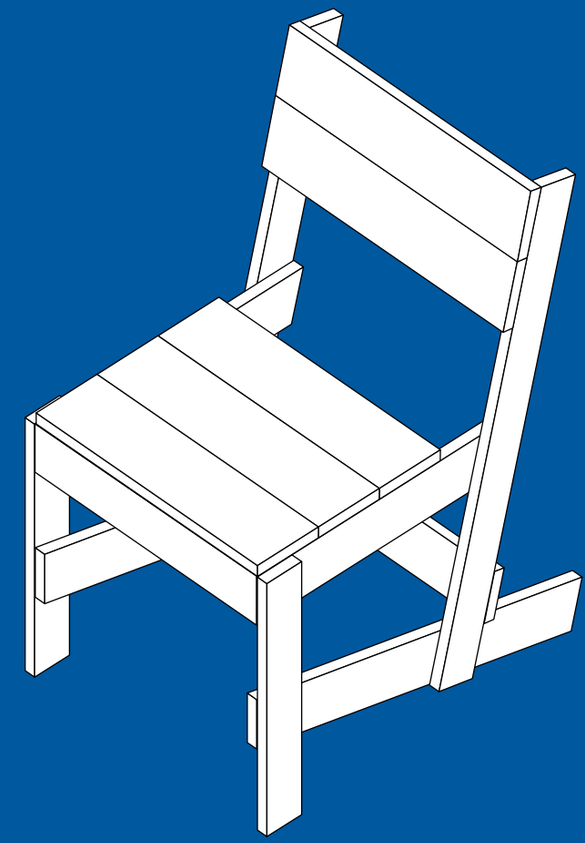

24 ×		skrew / schroef	3,5 × 35 mm	
28 ×		skrew / schroef	4,0 × 70 mm	
2 ×		rough, bare wood / ruw hout	420 × 63 × 19 mm	A
2 ×		rough, bare wood / ruw hout	750 × 63 × 19 mm	B
2 ×	76°	rough, bare wood / ruw hout	580/560 (76°) × 75 × 19 mm	C
2 ×	76°	rough, bare wood / ruw hout	430/410 (76°) × 75 × 19 mm	D
3 ×		rough, bare wood / ruw hout	400 × 100 × 19 mm	E
2 ×		rough, bare wood / ruw hout	436 × 100 × 19 mm	F
1 ×		rough, bare wood / ruw hout	436 × 75 × 19 mm	G
1 ×		rough, bare wood / ruw hout	400 × 75 × 19 mm	H

Frankfurt Chair

raumlaborberlin

1

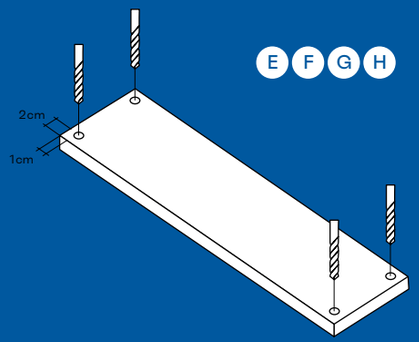

2

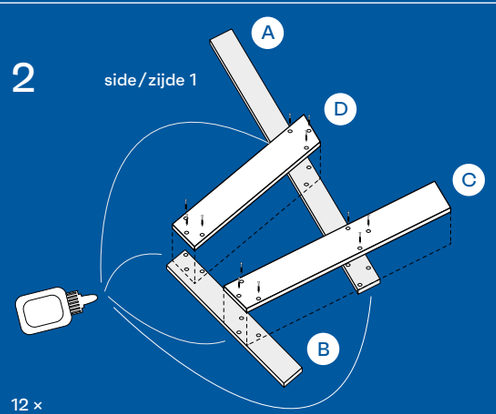

12 ×

3

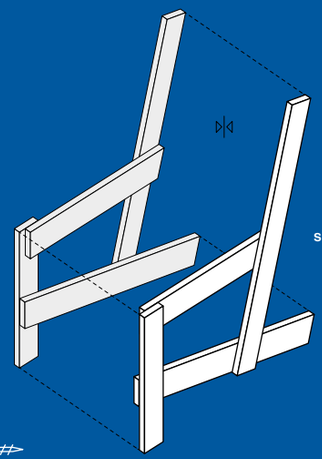

12 ×

4

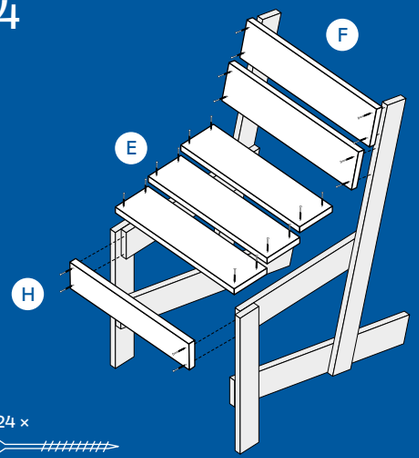

24 ×

5

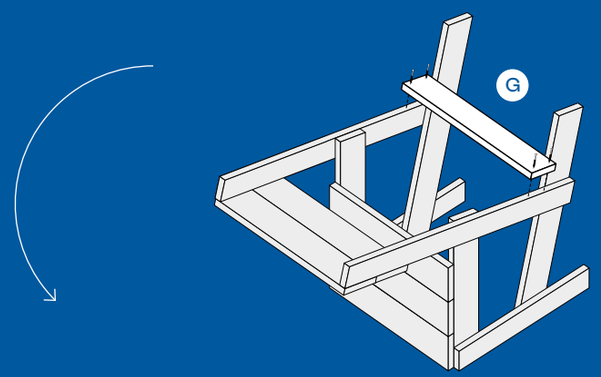

4 ×

Online DIY-plan

Koen Timmerman

From crazy idea to laboratory of social innovation

What an adventure! That's the very least one can say about *House of Time*. Who would ever have thought that this crazy idea would win itself a permanent place in Bruges? And what a place! Little Berlin, chill zone, meeting place, laboratory of social innovation... And all that when our primary aim was simply to draw attention to Bruges' vulnerable youngsters. Fantastic that we have written a bit of history together.

Brugge(n) voor jongeren — bridging the gap: or how unopened pistachios are not just cast aside

Brugge(n) voor jongeren (which means both Bruges for youngsters and Bridges for youngsters) is a network of Bruges organisations that has grown up out of a shared concern that the city's vulnerable youngsters aren't getting the support they deserve. And Bruges has plenty of vulnerable youngsters. Contrary to what the chocolate-box image suggests, this city of bridges has lots of youngsters who can be classed as vulnerable for various reasons: mental or physical handicaps, social deprivation, problematic or interrupted school careers, difficult home lives, addiction, financial or emotional poverty, or combinations of these. Society has very often failed these youngsters. From a young age they have not felt included and that is why things have gone from bad to worse: no qualifications, no support network, no corrective framework... And so many of these youngsters therefore end up harming both themselves and their environment.

In youth work literature, the most difficult cases are called 'pistachios', after the unopened pistachio nuts that are left in the dish. Nobody wants them; they can break your teeth. And if

Koen Timmerman

Van zot idee tot laboratorium voor sociale innovatie

Wat een avontuur! Dat is het minste wat je kan zeggen van *House of Time*. Nooit gedacht dat dit zotte idee een blijvende plek zou veroveren in Brugge. En wat voor één! Klein Berlijn, chillzone, ontmoetingsplek, labo voor sociale innovatie. En dat terwijl we hoogstens aandacht wilden vragen voor kwetsbare jongeren in Brugge. Fantastisch dat we samen een beetje geschiedenis hebben geschreven.

Brugge(n) voor jongeren: of hoe gesloten pistachenootjes toch opgepikt worden

Brugge(n) voor jongeren is een netwerk van Brugse organisaties dat gegroeid is vanuit de gedeelde bekommernis dat kwetsbare jongeren in de stad een betere ondersteuning verdienen. En die kwetsbare jongeren zijn er. Anders dan wat het clichébeeld van het koekendozen-romantische Brugge laat uitschijnen, zijn er — ook in Brugge — heel wat jongeren die we om uiteenlopende redenen kwetsbaar kunnen noemen. Verstandelijke of fysieke beperkingen, sociale beperkingen, lastige of gebroken schoolcarrières, moeilijke opvoedingssituaties, verslaving, financiële of emotionele armoede of een bundeling hiervan. Heel vaak gaat het om jongeren die op jonge leeftijd de aansluiting met de maatschappij missen en daardoor van de regen in de drop komen. Geen diploma, geen ondersteunend netwerk, geen corrigerende kaders, waardoor velen zichzelf en hun omgeving schade toebrengen.

In de literatuur worden de moeilijkste gevallen de 'pistachio's' genoemd, naar de gesloten pistachenootjes die in het schaaltje blijven liggen. Niemand lust ze, niemand neemt ze, want je

you do try to crack them, you often crush the nut inside. Vulnerable youngsters are very similar: institutions and the social services are wary of taking on this type of youngster; they are too difficult, unmanageable, unpredictable and self-destructive and they are seldom willing to take advice. They are hopeless, energy-guzzling cases that organisations would rather not to have to deal with. And yet it is very much in our own interest *not* to abandon this vulnerable group. In the long term excluding them entails a much greater social cost and burden... and above all it condemns these youngsters to an unnecessarily difficult life.

Based on the social deprivation indicators[2] and a study by Ghent University[3], the number of such pistachios in Bruges is estimated at around 400. In 2012 Brugge(n) voor jongeren's initial report indicated that in Bruges many parties were already acting on behalf of and with this target group, but that a shared perspective was sometimes lacking and that this reduced effectiveness. Brugge(n) voor jongeren was founded to coordinate the efforts of this multitude of organisations and thus to strengthen their approach and enhance the support available for vulnerable Bruges youngsters. This has led to many initiatives, consultative structures, gatherings and networking days and to the setting up of a shared operating base and activity calendar, *Route36*, and all of this with the same goals in mind: to reach vulnerable youngsters more efficiently and to provide them with more comprehensive support.

Zygmunt Bauman: the Liquid City as the perfect metaphor

'If we could make Brugge(n) voor jongeren part of the Bruges Triennial: that would be fantastic!' That crazy idea came up during one of the steering groups in 2016. During the first edition of the Bruges Triennial (2015), there was a successful collaboration with the pupils of the Bruges schools. If that was possible back then, we thought, it must be possible to continue that in 2018, but with vulnerable youngsters.

In the meantime, it had become clear that the theme of the Bruges Triennial in 2018 would be intertwined with the work of sociologist and philosopher Zygmunt Bauman. Choosing the name *Liquid City* gave us a starting point that was much broader than 'Bruges by the Sea' and the Bruges canals. It is a reference to Bauman's book *Liquid Times*, in which he makes a very apposite analysis of modern society, which he says has become liquid. Social structures are becoming vaguer and leaking into each other, resulting in great uncertainty. As we are flooded with questions and doubts, a sort of fear of drowning seems to have arisen, and here and there this leads to the formation of islands. In this liquid world people try to survive by establishing new certainties, or by clutching back at the old certainties. In this process of liquefaction and solidification, it is exceptionally hard for the most vulnerable to keep their heads above water. They set out, or are sent out, in leaky boats — sometimes literally — to search rough seas for new worlds and new futures. Bauman calls such vulnerable people 'apostles of uncertainty',

breekt er je tanden op stuk en als je ze kraakt, verpulver je het nootje binnenin. Kwetsbare jongeren zijn hier sterk mee vergelijkbaar: ook hulpverleningsdiensten of instellingen lusten dit soort jongeren niet altijd; ze zijn te moeilijk, onvoorspelbaar, ontembaar, organiseren hun eigen ongeluk en nemen het vele advies niet ter harte. Het zijn hopeloze, energieslurpende gevallen die je liever niet in je organisatie of werking opneemt. Toch hebben we er alle baat bij om deze kwetsbare groep *niét* los te laten. Hen uitsluiten brengt op termijn een veel grotere maatschappelijke kost en last met zich mee en betekent vooral ook voor deze jongeren een lastig leven.

In Brugge wordt het aantal 'pistachio's' op een 400-tal geraamd, gebaseerd op de kansarmoedeindicatoren[2] en een onderzoek van de Universiteit Gent[3]. Het startrapport *Brugge(n) voor jongeren* gaf in 2012 aan dat er in Brugge reeds heel wat actoren actief zijn met en voor deze doelgroep, maar dat het gezamenlijk perspectief niet altijd aanwezig was en het bereik daardoor niet altijd even effectief. Met de oprichting van Brugge(n) voor jongeren werd de ambitie uitgesproken om deze veelheid van organisaties beter op elkaar af te stemmen en zo de aanpak en ondersteuning van kwetsbare jongeren in Brugge te versterken. Dit heeft geleid tot heel wat initiatieven, overlegstructuren, ontmoetingsmomenten, netwerkdagen en de oprichting van een gezamenlijke uitvalsbasis en activiteitenkalender *Route36* die allen een doel voor ogen hebben: kwetsbare jongeren beter bereiken en breder ondersteunen.

Zygmunt Bauman: Vloeibare Stad als ideale metafoor

"Mochten we met Brugge(n) voor jongeren kunnen inbreken in Triënnale Brugge: dat zou toch fantastisch zijn!" Dat zotte idee kwam ter tafel tijdens een van de stuurgroepen in 2016. Tijdens de eerste editie van Triënnale Brugge (2015) werd er succesvol samengewerkt met jongeren uit Brugse scholen. Wat toen kon, moest in 2018 verdergezet kunnen worden met kwetsbare jongeren dachten we.

Ondertussen was duidelijk dat het thema van Triënnale Brugge 2018 verweven werd met het werk van de socioloog en filosoof Zygmunt Bauman. Met de benaming *Liquid City | Vloeibare Stad* werd er gekozen voor een uitgangspunt dat veel ruimer gaat dan Brugge aan Zee en de reitjes. De term refereert naar het boek *Liquid Times* waarin Bauman een zeer treffende analyse maakt van de huidige samenleving die volgens hem 'vloeibaar' is geworden. Gevestigde structuren vervagen en lopen in elkaar over, met grote onzekerheden als gevolg. Er lijkt een soort verdrinkingsangst te zijn ontstaan. We worden overspoeld door vragen en twijfels, wat her en der leidt tot nieuwe eilandvorming. Door het opbouwen van nieuwe zekerheden of het teruggrijpen naar oude zekerheden proberen mensen te overleven in deze vloeibare wereld. In dit proces van vervloeiing en verstolling is het voor de meest kwetsbaren bijzonder moeilijk om stand te houden. Ze worden — soms letterlijk — in gammele bootjes op woeste zee gestuurd, zoekend naar nieuwe toekomsten en werelden. Bauman noemt deze kwetsbaren de 'apostels

because they confront us with uncomfortable questions about the distribution of wealth, land, opportunities and life.

These questions were also the starting point of the Bruges Triennial 2018: How can this city use contemporary art and architecture to help it to formulate a response to this liquid society? That also gave us a strong framework within which to set the Brugge(n) voor jongeren dilemma: How can we regard the confrontation with vulnerable youngsters as an important part of the wider question, how to survive in these liquid times?

raumlabor: or how Bruges became a bit like Berlin

The inclusion of Brugge(n) voor jongeren in the official Bruges Triennial 2018 programme was a great boost. Our initially cautious but ambitious request to participate expanded into a socio-artistic project that from its very outset had ambitions to be more than just an art project. With the support of the city council and the Bruges Triennial, we decided not to limit its duration to the May-to-September exhibition run, but to link it from the start to a strong pre-narrative and post-narrative. This widened our perspective. It had to be a top project with, by and for vulnerable youngsters. And that calls for time, commitment and thorough management.

To help us with this challenge, the Bruges Triennial linked us up with Berlin-based architects' collective raumlabor. The work of raumlabor — at the time, illustrious unknowns to everyone from Brugge(n) voor jongeren — read like a thrilling comic strip: interventions in the public domain, (re)claiming public spaces, involving vulnerable groups in production processes, motivating users to shape the space in which they want to live and work. It sounded like a sensational rollercoaster, and that is pretty much what it has become. raumlabor's rebellious and rather unpredictable approach sparked a dynamic process that is still ongoing: a think, do and create exercise about how to shape the public space, who owns it, who uses it and who is the spectator: *House of Time*.

House of Time: or how anarchy organises

The DuPont site was eventually chosen to be the home of the project. This exceptional location, next to an impressive working factory, central but verging on the city's edge, provided a wonderful bustling atmosphere. *House of Time* became an umbrella under which people conjured with surprising ways of thinking and working and came up with DIY formulas that gradually transformed a wasteland into an oasis of creativity, joy and beauty, beyond anyone's expectations.

van onzekerheid', omdat ze ons confronteren met ongemakkelijke vragen over de verdeling van rijkdom, land, kansen en leven.

Deze vragen waren meteen ook de insteek voor Triënnale Brugge 2018: hoe kan deze stad via hedendaagse kunst en architectuur een antwoord helpen vormen op de vloeibare samenleving? Het was meteen een sterk raamwerk om ook de vraag van Brugge(n) voor jongeren een plaats te geven: hoe kunnen we de confrontatie met kwetsbare jongeren zien als een belangrijk onderdeel van de ruimere vraag, namelijk hoe overleven in deze vloeibare tijden?

raumlabor: of hoe Brugge ook een beetje Berlijn werd

Het opnemen van Brugge(n) voor jongeren in het officiële programma van Triënnale Brugge 2018 heeft een enorme boost gegeven. Onze aanvankelijk voorzichtige, maar ambitieuze vraag tot deelname groeide uit tot een sociaal-artistiek project dat van de meet af aan de ambitie had om meer te zijn dan louter een kunstproject. Met de steun van het stadsbestuur en Triënnale Brugge werd gekozen om de looptijd niet te beperken tot de tentoonstellingsperiode van mei tot september, maar er meteen een sterk voor- en natraject aan te koppelen. Dit opende perspectief. Het moest een topproject worden met en door kwetsbare jongeren, en dat vraagt grondige sturing, tijd en inzet.

Triënnale Brugge koppelde ons voor deze uitdaging aan het Berlijnse architectencollectief raumlabor. Het werk van raumlabor, illustere onbekende voor iedereen van Brugge(n) voor jongeren, las als een spannende strip: interventies in het openbaar domein, claimen van publieke ruimte, inschakelen van kwetsbare groepen in productieprocessen, gebruikers motiveren om zelf vorm te geven aan de ruimte waarin ze willen wonen, werken en leven. Het klonk als een sensationele achtbaan en dat is het ook zowat geworden. De rebelse en wat onvoorspelbare aanpak van raumlabor zette een dynamisch proces in gang dat eigenlijk niet meer gestopt is: een denk-, doe- en maakoefening over hoe publieke ruimte vorm moet krijgen, wie eigenaar is, wie gebruiker en wie toeschouwer: *House of Time*.

House of Time: of hoe anarchie ordent

Site DuPont werd uiteindelijk de thuisbasis van het project. De bijzondere ligging, centraal en toch aan de rand, naast een nog werkende en indrukwekkende fabriek zorgde voor een wereldse, bedrijvige sfeer. *House of Time* werd een hoed waaronder er op een verrassende manier getoverd werd met denk-, werk- en DIY-formules die de braakliggende site stilaan omvormden

An empty, dead site grew into a flourishing mini village, where more and more youngsters – and professionals – found they felt at home: a site that is in every way unique and incomparable.

House of Time: a place of confrontation and connection

Social work is process-based work, in which the social worker's main objective is to defend the rights of his or her client: their right to life, development, education, independence, work and leisure. This calls for an approach in which a strong client system is central: you have to reinforce that system, whilst constantly ensuring that you are working at your clients' pace and within your clients' capabilities. With vulnerable target groups, this is often a trial and error process, because vulnerable clients' trust in themselves as autonomous individuals and their trust in someone else as a supporting partner are often severely compromised. Restoring this trust is therefore one of the social worker's basic tasks. And it takes time. To facilitate it, an on-the-spot presence in the client's immediate environment and culture are essential. Via location-specific work, neighbourhood sport and easily accessible contact moments with easily approachable workers, youngsters must experience that social welfare workers really are there for them. They 'bridge the gaps'. They can help those youngsters to connect with the other parts of their living environment, such as their school, work or family.

House of Time was a newcomer to this direct activity, a welcome refuge for vulnerable youngsters, who often have to roam the city like wild animals, a dynamic house that tries to call their attention to what really matters: find yourself, develop, and see things in perspective. *House of Time* is founded on the basic human instinct to want to define and stake out spaces, forge links with their environment and organise them for social interaction and protection. It has grown into a place where youngsters are welcome and that they themselves can help to build.

Both in the preliminary phase and during its operation, the *House of Time* concept has been to source local raw materials and to use them to build a series of (mobile) constructions that shape the overall space and the relationships in and between the resulting spaces. In this literally constructive atmosphere, important connections have developed that have had a lasting impact, not only on participants and visitors, but also on the site itself.

The youngsters we reached with this project were very diverse: some attended a single workshop, others were regular guests, and some even became *House of Time* hosts. Some youngsters discovered a new talent and developed it further in the workshop, or used it as their handle when they were showing visitors around as occasional guides. Others simply had fun just being in the *House of Time*; they felt connected to the site, felt at home there, or even felt a sense of co-ownership.

For many of these youngsters *House of Time* was a *crazy* experience: collaborating with international architects, learning a new language, working in a professionally equipped work-

tot een onverhoopte oase van creativiteit, vreugde en schoonheid. De dode lege plek groeide uit tot een minidorp waar steeds meer jongeren, maar ook professionals, zich een plek wisten te vinden. Een site die in alles uniek en onvergelijkbaar is.

House of Time: plaats van confrontatie en verbinding

Sociaal werk is procesmatig werk, waarbij de belangrijkste doelstelling is om de rechten van je cliënt zo goed mogelijk te verdedigen: het recht op leven, leren, ontwikkelen, zelfstandigheid, werk en vrije tijd. Dit vraagt een aanpak waarbij het versterken van het cliëntsysteem centraal staat: zorgen dat je op het tempo van je cliënt, met de mogelijkheden van je cliënt, aan de slag gaat. Bij kwetsbare doelgroepen is dit veelal een proces van vallen en opstaan, omdat het vertrouwen in zichzelf als autonoom handelende mens en het vertrouwen in de ander als ondersteunende partner sterk geschaad is. Het herstellen van dit vertrouwen is dan ook een van de basisopdrachten van het sociaal werk. En dat vraagt tijd. Het *present* zijn in de vindplaats, de directe omgeving en de leefcultuur zijn daarbij essentieel. Via buurtsport, vindplaatsgericht werken en laagdrempelige ontmoetingsmomenten moeten jongeren ervaren dat ze écht terecht kunnen bij de welzijnswerkers. Zij vormen namelijk de 'brug voor jongeren' naar de andere onderdelen van hun leefwereld zoals hun school, werk of familie.

House of Time was een nieuwkomer in deze directe werking, een welkome *refuge* voor kwetsbare jongeren die zich vaak als opgejaagd wild in de stad moeten bewegen. Een dynamisch huis dat hen tracht te appeleren aan wat er echt toe doet: jezelf ontmoeten, ontwikkelen en in perspectief plaatsen. *House of Time* vertrekt vanuit het basaal menselijk instinct om ruimtes te willen afbakenen, een verbinding te willen maken met de omgeving en deze te willen inrichten voor ontmoeting en bescherming. Het is gegroeid tot een plaats waar je als jongere mág zijn en mee kán helpen bouwen.

Zowel in het voortraject als tijdens de uitbating van *House of Time* werd er gebouwd aan een reeks (mobiele) constructies en vanuit een concept met ruw materiaal vorm gegeven aan de ruimte en de relaties in en tussen deze ruimtes. In deze constructieve sfeer zijn belangrijke verbindingen gegroeid die zowel voor de deelnemers, de bezoekers, als de site zelf een blijvende invloed hebben gehad. De jongeren die we met de werking bereikten waren heel uiteenlopend: sommigen woonden eenmalig een workshop bij, anderen waren regelmatig te gast of werden op de duur zelf gastheer. Sommigen hebben een nieuw talent ontdekt en gingen er verder mee aan de slag in het atelier of als gelegenheidsgids om bezoekers rond te leiden. Anderen hebben zich geamuseerd met er gewoon te zijn, hebben zich met de site verbonden en voelden er zich thuis of zelfs mede-eigenaar.

Voor veel van deze jongeren was *House of Time* iets zot: samen-dingen-doen met internationale architecten, een nieuwe taal aanleren, werken in een professioneel uitgerust atelier zon-

shop without feeling that they were at school or working for a boss, designing a space that they could interpret and fill in themselves and thus take responsibility for turning it into something beautiful. Sometimes the theory was better than the practice. Often we had to explain why we wanted to create 'even more spaces' and motivate them to keep on working. But just as often it simply flowed, and generated moving and bonding moments, in which the appreciation and satisfaction of youngsters, supervisors and architects became tangible and 'change your life now' seemed to be the site's compass.

House of Time evolved into a special place: a place to hang out, a refuge and a workshop, where vulnerable youngsters could chill, or could create a work of art that expressed what they were feeling. It is constantly changing. And that is perhaps a fitting metaphor for life: chaotic, with creative and constructive episodes, but for the most part unfinished and always in transition.

House of Time: seedbed for Brugge(n) voor jongeren

For Brugge(n) voor jongeren, the *House of Time* project has proved to be of far greater importance than initially anticipated. First and foremost, there is its impact on the youngsters who have participated: for some, it has been a real highlight, a unique chance to be confronted with themselves and with the world. There is also its impact on professional youth workers: *House of Time* has had a powerful mobilising effect on the Brugge(n) voor jongeren network. Network partners have been invited to utilise this unique site. Some have grasped the opportunity with both hands, others have let it pass them by. At times it was confronting to see how difficult it was for colleagues to appropriate this new space and use it to work with *their* youngsters. Often this initial reluctance reflected narrow, compartmentalised thinking and perhaps even an awkward inability to cope with the unfamiliar: the exceptional creative and physical space afforded by *House of Time*.

The formal framework of professional youth work and youth welfare work was also confronting. *House of Time* didn't always fit snugly within the 'working day' or the 'holiday schedule'. Voluntary involvement, or even simply grasping the opportunity offered by an easily accessible and innovative new space within which to work with youngsters, was sometimes sadly low. Is this a side effect of our 'professionalism': rigid methods and structures that make it impossible for us to take advantage of innovative opportunities? Do youth work and youth welfare work reflect a bureaucratisation that makes us forget that much is still possible, as is amply illustrated by *House of Time*?

But maybe we are being too critical. Many professionals have discovered the space and have found ways of using it to help them with *their* youngsters. Dozens of groups have explored and utilised the space and attended one or more workshops. It was these positive and constructive

der het gevoel te hebben op school te zitten of voor een baas te werken, een ruimte ontwerpen waar ze zelf invulling kunnen aan geven en dus ook verantwoordelijkheid kunnen opnemen om er iets moois van te maken. Soms was de theorie mooier dan de praktijk. Vaak moest er gemotiveerd worden om mee te werken en uitgelegd worden waarom we 'nog meer plekken' wilden realiseren. Maar even vaak waren er ontroerende en verbindende momenten, waarbij de waardering en tevredenheid bij de jongeren, begeleiders en architecten tastbaar werd en *change your life now* als een kompas over de site scheen.

House of Time groeide uit tot een bijzondere plek: een werk-, hang- en vrijplaats waar kwetsbare jongeren zelf mee vorm konden geven aan een kunstwerk dat uitdrukking moest geven aan wat er bij hen leeft. De site was voortdurend in verandering. Misschien wel een passende metafoor voor het leven in het algemeen: chaotisch, met hier en daar wat realisaties, maar eigenlijk altijd onafgewerkt en in transitie.

House of Time: broedplek voor Brugge(n) voor jongeren

De realisatie van *House of Time* is voor Brugge(n) voor jongeren van veel groter belang gebleken dan aanvankelijk gedacht. Eerst en vooral is er de impact op de jongeren die aan het project hebben deelgenomen: voor sommigen een hoogtepunt en een unieke kans om met zichzelf en de wereld geconfronteerd te worden. Daarnaast is er de impact op de professionele jeugdwerker: voor het netwerk van Brugge(n) voor jongeren heeft *House of Time* namelijk een sterk mobiliserende kracht gehad; veel netwerkpartners zijn uitgedaagd om van deze unieke site gebruik te maken. Sommigen hebben deze kans gegrepen, anderen hebben de uitnodiging aan zich laten voorbijgaan. Het was bij momenten confronterend om te zien hoe moeilijk het voor collega's was om zich deze nieuwe ruimte toe te eigenen en te gebruiken om ook met hún jongeren aan de slag te gaan. Vaak illustreerde deze drempelvrees een verkokerd denken, misschien zelfs een onwennigheid of een onvermogen om met de creatieve en fysieke ruimte van *House of Time* om te gaan.

Confronterend was ook het formele aspect van het professionele jeugdwerk en de -hulpverlening: *House of Time* paste niet altijd binnen de 'werkuren' of de 'vakantieregeling'. De vrijwillige inzet of de opportuniteit aangrijpen dat er binnen handbereik een verrassende ruimte was om met jongeren aan de slag te gaan was soms bedroevend laag. Is dit het resultaat van ons 'professioneel werken'? Rigide structuren en inzet, niet in staat om in te spelen op kansen die zich voordoen? Illustreert het jeugdwerk en -hulpverleningswerk een bureaucratisering die ons laat vergeten dat er ontzettend veel mogelijk is, iets wat op *House of Time* geïllustreerd werd?

Maar misschien zijn we te kritisch: veel professionals hebben de ruimte wél ontdekt én benut. Er zijn tientallen groepen gepasseerd die een of meerdere workshops hebben gevolgd, de ruimte hebben verkend en gebruikt, de inspiratie hebben gevonden om voor hun jongeren een

experiences that gave weight to arguments about the importance of this space and backed up calls for its further development. And that is something we are now busily realising in the follow-up project *House of Time 2.0*. We intend to keep the site active long after the Bruges Triennial and thus make this 'bridge for youngsters' a bridge to the future. *House of Time* will be a seedbed for Brugge(n) voor jongeren and a point of intersection for youth work and youth welfare work: a place where youngsters can interact and exchange with artists, cultural partners, creatives and craftspeople. Creativity opens up many challenging perspectives.

House of Time: A house for our future?

Socially vulnerable youngsters? Isn't it better to talk about youngsters from Bruges, who deserve our attention? Isn't it better to see them as — to use Bauman's words — 'apostles of uncertainty'? They call our attention to awkward questions about social inequality and differences. Let's not brush them off as 'difficult cases', but rather see them as signs of a changing world, a changing world that we ourselves can shape and find concrete (local) responses to. First of all we have to ensure that youngsters don't have to feel socially vulnerable, but can find that there is a strong and warm safety net to help them to find *their* place in this world. With *House of Time* we have already taken an important step in that direction: a formative place for the future, both of Bruges and of its youngsters. What an adventure!

passende vertaling te maken. Meer zelfs: uit deze positieve en constructieve ervaringen werd inspiratie geput om het belang van deze ruimte te verdedigen en voor een verdere ontwikkeling te pleiten. Iets wat we met het vervolgtraject *House of Time 2.0* volop aan het realiseren zijn. We willen de site na het vertrek van Triënnale Brugge levendig houden en zo de 'brug' maken naar de toekomst. *House of Time* wordt een broedplek voor Brugge(n) voor jongeren en een knooppunt tussen jeugdwelzijnswerk en -hulpverlening, maar ook tussen kunstenaars, cultuurpartners, jonge makers en ambachten. Creativiteit opent veel uitdagende perspectieven.

House of Time: Huis voor onze Toekomst?

Maatschappelijk kwetsbare jongeren? Is het niet beter te spreken van jonge Bruggelingen die onze aandacht verdienen? Is het niet beter hen te zien als 'apostelen van onzekerheid' om het met de woorden van Bauman te zeggen? Ze appelleren ons aan vervelende vragen over maatschappelijke ongelijkheid en verschillen. Laten we hen niet opzij schuiven als 'lastige klanten', maar hen zien als signalen van een veranderende wereld, waar we zelf mee vorm kunnen aan geven en concrete (lokale) antwoorden kunnen op geven. We moeten er in de eerste plaats voor zorgen dat jongeren zich niet maatschappelijk kwetsbaar hoeven te voelen, maar kunnen ervaren dat er een sterk en warm vangnet is om hen te helpen zoeken naar hun plaats in deze wereld. Met *House of Time* hebben we hierin alvast een belangrijke stap gezet: een maakplek voor de toekomst van zowel Brugge als haar jongeren. Wat een avontuur!

DIY
Chaise Bordelaise

EN

No room? Don't have the right materials or tools? Need help?
Then drop in at *House of Time*. We have everything you need to make this *Chaise Bordelaise*.

NL

Geen plaats? Niet het juiste materiaal of gereedschap? Hulp nodig?
Kom dan langs op *House of Time*. Wij hebben alles in huis om deze *Chaise Bordelaise* te maken.

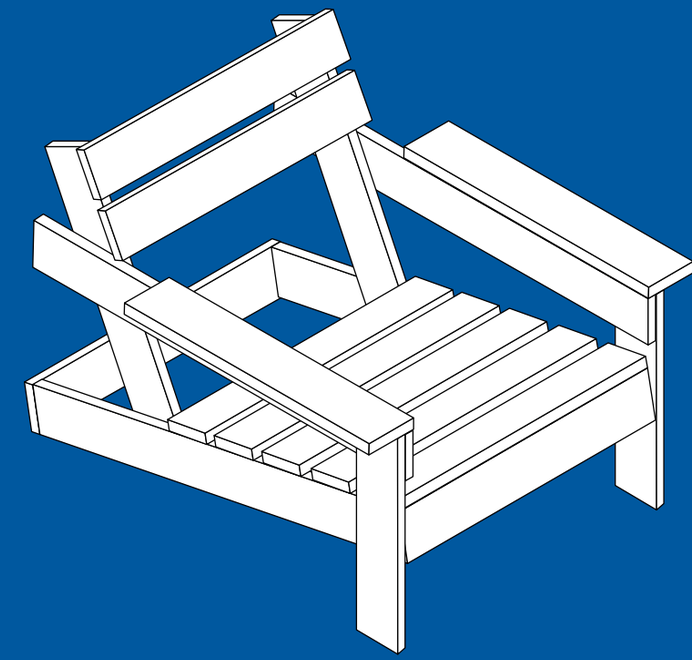

60 ×		skrew / schroef	3,5 x 35 mm
14 ×		skrew / schroef	4,0 x 70 mm
4 ×		rough, bare wood / ruw hout	900 × 100 × 19 mm
13 ×		rough, bare wood / ruw hout	600 × 100 × 19 mm
2 ×		rough, bare wood / ruw hout	450 × 100 × 19 mm

Chaise Bordelaise

raumlaborberlin

1

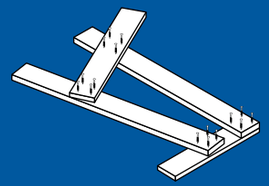

16 ×

2

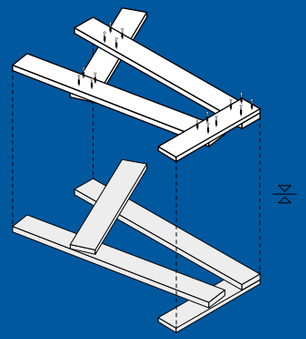

16 ×

3

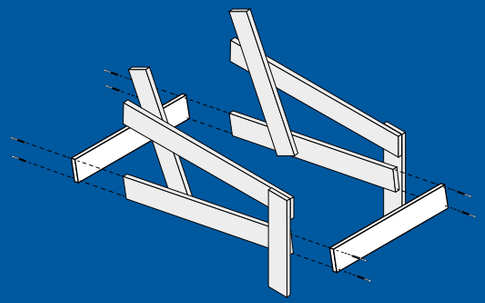

8 ×

4

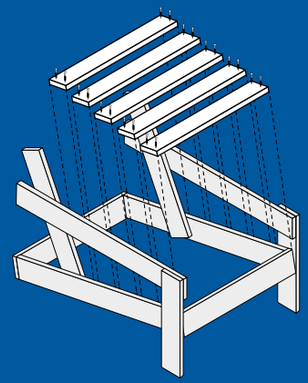

20 ×

5

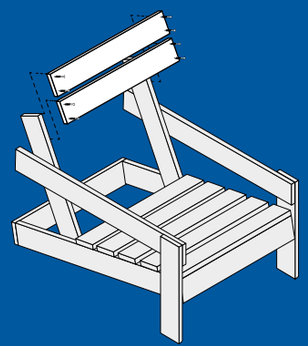

8 ×

6

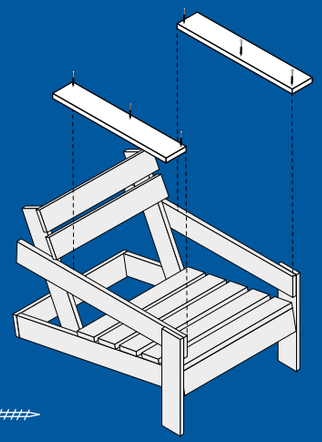

6 ×

Online DIY-plan

Steven Slos

Culture as a voice, a practical example

In early May 2018 — while StudioKCA's *Skyscraper (the Bruges Whale)* was still struggling to leap up out of the canal — the second Bruges Triennial was presented to the press. An enthusiastic mayor underlined its ambition to present Bruges to the world as a multifaceted cultural city, by weaving art and architecture into the historic city centre during the peak tourist months. The more visitors, the more impact. A prime example of city marketing — a dirty term for some commentators, enough for them to raise doubts about the project's quality.

Art and architecture serve many purposes; they do now and they always have done. That Bruges has chosen to use them to enhance its image seems to me to be perfectly legitimate and infinitely preferable to selling Taiwanese lace. It is not out of rancour that I mention this, but out of incomprehension that even experts are blind to the many different layers of an event such as the Bruges Triennial.

Image of the city

A project such as the Bruges Triennial naturally has a significant impact on the city's image. That's why the event is also backed by the Bruges Tourist Office, especially with regard to its international marketing. Bruges is a strong international brand. The city was bypassed by the industrial revolution — with its far-reaching consequences for the urban fabric — and was also spared from large-scale war destruction. Partly thanks to this, Bruges has retained its mediaeval street pattern and a considerable part of its Golden Age heritage. After the Battle of Waterloo in 1815, English battlefield tourists discovered the city *en passant* and that was the start of Bruges' economic resurrection. For a long time afterwards, historic heritage was far and away the mainspring of the city's tourism.

Since the mid-1990s, there has been a general consensus that a one-sided focus on heritage is not a sustainable model. It encourages superficial daytrip tourism, which is becoming ever more popular all over the world. One of the side effects of mass daytrip tourism is that it

Steven Slos

Cultuur als stem, een praktijkvoorbeeld

Begin mei 2018, terwijl vlakbij *Skyscraper (the Bruges Whale)* van StudioKCA nog worstelde om boven het oppervlak van de reien op te duiken, werd de tweede Brugse Triënnale aan de pers voorgesteld. Een bevlogen burgemeester onderstreepte de ambitie om Brugge als veelzijdige cultuurstad te tonen aan de wereld, door kunst en architectuur te verweven met de historische binnenstad, en dat in de topmaanden. Veel bezoekers, veel impact. Een voorbeeld van citymarketing. Een vies woord zo blijkt, dat voor sommige commentatoren volstond om de kwaliteit van het project in twijfel te trekken.

Kunst en architectuur dienen vele doelen, nu en in het verleden. Dat Brugge ervoor kiest om ze in te zetten in de beeldvorming lijkt me legitiem en veruit te verkiezen boven geïmporteerde Taiwanese kant. Het is niet uit rancune dat ik dit aanhaal, wel uit een zeker onbegrip dat ook specialisten geen oog hebben voor de verschillende lagen die een evenement als Triënnale Brugge in zich heeft.

Beeldvorming van de stad

Uiteraard speelt een project als Triënnale Brugge een belangrijke rol in de beeldvorming van de stad. Het evenement wordt daarom ook mee gedragen door Toerisme Brugge, vooral voor de internationale marketing. Brugge is een sterk internationaal merk. De stad bleef gespaard van grootschalig oorlogsgeweld en misliep de industriële revolutie met haar omvangrijke ingrepen in het stedelijk weefsel. Mede daardoor behield de stad haar middeleeuws stratenpatroon en een behoorlijk deel van het patrimonium. Na de slag bij Waterloo in 1815 ontdekten Engelse slagveldtoeristen *en passant* de stad, het begin van de economische heropstanding. Lang is het historische patrimonium de enige drijfveer voor het toerisme geweest.

Sinds het midden van de jaren 1990 leeft de overtuiging dat een eenzijdige focus daarop geen duurzaam model vormt. Het zet aan tot een oppervlakkig dagtoerisme, dat trouwens wereldwijd steeds massaler wordt. Een van de effecten is dat het bewoners van de stad dreigt te

makes residents feel out of place and neglected in their own city. A city in which all the available energy is sucked up by (heritage) tourism doesn't have enough left over to cater for its own young families, for example. This is clearly not good. A city has to be alive. It has to be multifaceted and interesting, not just because of its past but also because of its present.

Bruges 2002, Cultural Capital of Europe was a turning point, with major investment in cultural infrastructure. Since then, much has been done to develop Bruges as a contemporary art city, with broad spectrum of high-quality offerings both for residents and for visitors. The ambition is to increase the proportion of overnight-stay tourists. After all, these are visitors who actually take part in city life and, not unimportantly, they also generate a greater economic return in relation to their impact. So is it city marketing? Yes, but it is more than that.

Hospitable, shared temporary spaces

Thematically, the Bruges Triennial drew on the work of Polish-British sociologist and philosopher Zygmunt Bauman. Liquid times, with their fading boundaries and uncertainty, call for spaces where communal living can once again take shape. Bauman calls such spaces open and inviting transient shared spaces in the public domain. In the specific context of Bruges, this means not only places where all types of residents can meet, but also places where residents and visitors can interact. For the Bruges Triennial this has been a guideline in the selection of artists and the development of installations. And it has worked.

The Bruges Triennial was set up to do more than just improve the city's image. Bruges not only wants to be seen as bustling and lively city, it also very much wants to be one. Bauman's shared spaces are a powerful aid to this. Canal swimming is an excellent example. Once the city's lifeline and connection to the wider world, Bruges' canals had become so badly polluted by the 1980s that they were little more than open sewers. Cleaning them up has been difficult and time-consuming. In 2015 the momentum of the Bruges Triennial was used to organise the first public swimming areas in the canals. The first swimming platform, designed by Atelier Bow-Wow, was an instant success. In 2018, this activity moved to the Coupure canal, where the water quality is now excellent. To facilitate swimming there, Spanish architect duo selgascano designed a new platform and pavilion.

Swimming is not just important because it proves that we are making progress with regard to water quality, it also gives families and youngsters a place in the heart of the city. Bruges has the reputation of being an old-folk's city, where there is little place for youngsters. That is naturally an exaggeration, and Bruges is, of course, much more than just its historic inner city. But it is true that a group of city centre residents have a fixation on silence and seem unable to accept the fact that city life generally doesn't proceed at a whisper. Their opinion is backed up by the many hotels, and this indicates a tension between a city that is liveable and a city that

vervreemden. Een stad waar alle energie naar het (erfgoed)toerisme gaat heeft niet genoeg te bieden aan bijvoorbeeld jonge gezinnen. Een stad moet leven, veelzijdig zijn en interessant omwille van het heden.

Een kantelpunt vormde daarbij *Brugge 2002, Culturele Hoofdstad van Europa* met grootschalige investeringen in culturele infrastructuur. Sindsdien wordt gewerkt aan de ontwikkeling van Brugge als een hedendaagse kunststad, met een breed en kwalitatief aanbod voor bewoner én bezoeker. De ambitie is het aandeel verblijfstoeristen te laten toenemen. Het zijn immers bezoekers die zich mengen in het stadsleven en — niet onbelangrijk — in verhouding tot hun impact ook voor meer economische return zorgen. Citymarketing dus? Ja, maar er is meer.

Gastvrije, gedeelde tijdelijke ruimtes

Triënnale Brugge verwees thematisch naar het werk van de Pools-Britse socioloog en filosoof Zygmunt Bauman. Vloeibare tijden, met vervagende grenzen en onzekerheid, hebben plekken nodig waar samenleven weer vorm krijgt. Hij benoemt die plaatsen als tijdelijke, gedeelde en gastvrije ruimtes in het openbaar domein. In de specifieke context van Brugge gaat het om plekken waar alle types inwoners elkaar kunnen ontmoeten, maar ook om de interactie tussen bewoner en bezoeker. Het is voor Triënnale Brugge een leidraad geweest bij de selectie van de kunstenaars en de ontwikkeling van de installaties. En het werkte.

Triënnale Brugge is niet enkel opgezet om het beeld van de stad te veranderen. Brugge wil niet alleen herkend worden als een levendige stad; het wil ook heel nadrukkelijk zijn. Baumans gedeelde ruimtes zijn daarbij een stevige hefboom. Het zwemmen in de reien is daarvan een uitstekend voorbeeld. Ooit de levensaders van de stad, connectie met de hele wereld, verwerden de reien tot open riolen in de jaren '80. De sanering ervan is tijdrovend en moeilijk. Het momentum van Triënnale Brugge werd gebruikt om in 2015 voor het eerst publiek zwemmen in de reien te organiseren. Atelier Bow-Wow ontwierp het eerste zwemplatform, een instantsucces. In 2018 werd uitgeweken naar de Coupure, een plek waar de waterkwaliteit ondertussen uitstekend is. Het Spaanse architectenduo selgascano ontwierp er een nieuw paviljoen.

Het zwemmen is niet enkel belangrijk omdat het toont dat we erop vooruitgaan wat waterkwaliteit betreft, maar ook omdat het jongeren en gezinnen een plek geeft in het hart van de stad. Brugge heeft de reputatie een grijze stad te zijn, waar jongeren weinig ruimte krijgen. Dat is overdreven, en Brugge is ook meer dan de historische kern. Het klopt wel dat een groep bewoners van de binnenstad een fixatie heeft op stilte en niet lijkt te aanvaarden dat het stadsleven zich doorgaans niet fluisterend afspeelt. Die roep wordt versterkt door de vele hotels, en dat wijst op een spanning tussen een levendige en een leefbare stad. Het zwemmen gaf, met dank aan een uitzonderlijke zomer, leven aan een stil stuk Brugge. We zijn overtuigd dat het *selgascano pavilion* echt fungeerde als gedeelde ruimte, met effectief heel diverse gebruikers.

is alive. Thanks to an exceptional summer, swimming brought life to a quiet part of Bruges. We are convinced that the *selgascano pavilion* truly functioned as a shared space, effectively enjoyed by a great diversity of users.

Participation

The same can be said of *House of Time*, at the DuPont site — an atypical location, because it is the only operational industrial site in Bruges' inner city. The site's historic warehouses, which have been used by the city for quite some time, were made available to architects' collective raumlabor to develop a welcoming and shared space, together with and for Bruges' youngsters: *House of Time*.

The initiative for this project didn't come from the Bruges Triennial, but from Brugge(n) voor jongeren: a network of Bruges organisations that works with and for youngsters who are having difficulty finding their place in the city. raumlabor accepted the challenge to develop a space together with these youngsters, and not just any space: their space. This is a search for true participation, inspired by the ideas of Eric Corijn[4].

At around the turn of the century, in various debates and essays, Corijn formulated the idea of 'culture as a voice'. Cultural participation, the involvement of a wider and more numerous public, is a recurring ambition in local and regional cultural policy. But participation in what sort of culture? As Corijn points out, organisations, such as the Bruges Triennial, consciously or unconsciously select certain cultural practices and reject others. Not all elements of every day culture are documented or captured in the visual arts or architecture. A dominant culture therefore arises, and policy is often focused on getting people to participate in that. That works with people who are already familiar with and share in that culture but not with those to whom it is unfamiliar. In other words: artistic choices largely determine who participates and who does not.

Socio-artistic trajectories based on participants' own cultural experience thus go beyond participation; they give participants a social voice. It is an approach that is characteristic of raumlabor's projects. Initial visits to *House of Time* were led by one of the youngsters. These young guides introduced visitors into the youngsters' microcosm. In this way, participation is reversed: it is now the Triennial visitor who is participating in the youngsters' culture.

The choice to make *House of Time* a part of one of Bruges City Council's strategic projects is more than just symbolic. From the outset, it was included in the Bruges Triennial 2018 programme as a fully-fledged artistic project. It shows that large-scale events can also be a driving force for setting up and testing innovative practices.

Earlier, the nomadic cultural project *Uitwijken* had been set up in Bruges, as part of the 2010 *Brugge Centraal* city festival. It was inspired by the realisation that the majority of cultural offerings are concentrated in the historic inner city, whilst 80% of Bruges' residents actually

Participatie

Zo ook bij *House of Time*, op de site DuPont. Een atypische locatie in Brugge, want de enige operationele industriële plek in de binnenstad. De historische pakhuizen worden al een tijdje door de stad gebruikt en konden aan raumlabor ter beschikking worden gesteld om er een, samen met Brugse jongeren, *House of Time* te ontwikkelen; een gastvrije en gedeelde ruimte.

Het initiatief voor dit project kwam niet vanuit Triënnale Brugge, wel van Brugge(n) voor jongeren: een netwerk dat zich inzet voor jongeren die moeilijker een plek vinden in de stad. raumlabor was bereid de handschoen op te nemen en samen met deze jongeren een plek te bouwen. Niet zomaar een plek: hún plek. Het is een zoektocht naar echte participatie, geïnspireerd door het gedachtegoed van Eric Corijn[4].

Corijn formuleerde rond de eeuwwisseling in verschillende debatten en essays het idee van 'cultuur als stem'. Cultuurparticipatie, het betrekken van een breder en talrijker publiek, het is een terugkerende ambitie in lokaal of regionaal cultuurbeleid. Maar deelnemen aan welke cultuur? Corijn wijst erop dat organisaties, zoals Triënnale Brugge er een is, bewust of onbewust selecties maken van culturele praktijken en er andere uitsluiten. Niet alle culturele elementen die zich dagelijks afspelen worden gecapteerd of gedocumenteerd in beeldende kunst of architectuur. Er ontstaat een dominante cultuur, en het beleid is er dan vaak op gericht mensen daaraan te laten deelnemen. Dat lukt bij mensen die deze cultuur delen en lukt niet bij anderen die zich er niet in herkennen. Scherp gesteld: de artistieke keuzes bepalen in belangrijke mate wie participeert en wie niet.

Sociaal-artistieke trajecten die uitgaan van de cultuurbeleving van de deelnemers gaan zo verder dan participatie, ze geven de deelnemers een maatschappelijke stem. Het is een aanpak die ook eigen is aan de projecten van raumlabor. In eerste instantie zou *House of Time* ook enkel bezocht kunnen worden onder begeleiding van een van de jongeren, die zo de bezoeker kon introduceren in hun microkosmos. In feite wordt de participatie zo omgekeerd: het is de Triënnale-bezoeker die zo participeert aan deze jongerencultuur.

De keuze voor *House of Time* binnen een van dé strategische projecten van het Brugse stadsbestuur is meer dan symbolisch. Het werd van bij de opstart als een volwaardig artistiek project opgenomen in het programma van Triënnale Brugge 2018. Het geeft aan dat grootschalige evenementen ook hefbomen kunnen zijn om vernieuwende praktijken op te zetten en te testen.

Eerder ontstond zo in Brugge het nomadisch cultuurproject *Uitwijken*, als onderdeel van het stadsfestival *Brugge Centraal* in 2010. *Uitwijken* vertrok vanuit de vaststelling dat een heel groot deel van het cultureel aanbod in het historische centrum is geconcentreerd, terwijl 80% van de Bruggelingen in de rand woont. Door het bouwen van een mobiel cultuurdorp kan de organisatie van Brugge Plus nu de wijken induiken en heel nabij de leefomgeving een aanbod realiseren. Een van de uitdagingen voor de volgende Triënnales is trouwens hoe we de lessen van *Uitwijken* kunnen inzetten om Triënnale Brugge ook buiten de historische stadskern te brengen.

live in outlying neighbourhoods. By creating a mobile cultural village, the organisation Brugge Plus is now able to head out into these neighbourhoods and bring people cultural offerings closer to home. One of the challenges facing the next Bruges Triennial, by the way, is how we can use the lessons we have learnt from *Uitwijken* to also take the Bruges Triennial out of the historic city inner city.

The ambition is naturally to make *House of Time* an ongoing, long-term project. A reference project for this may be the activities of *HUSET*, in Aarhus, in Denmark. *HUSET* was founded in the early 1970s as an activity centre based on various open workshops — such as metalworking, woodworking, and printing — and a photography studio. Each workshop was professionally equipped and run on a master-apprentice basis. Professionals used the workshops and in exchange they acted as instructors and mentors for beginners.

The workshops' trump card was their professional equipment. For many creative people, finding the right materials and equipment is a major problem. It is often financially impractical to buy everything yourself, especially things that are seldom used. This applies equally as much to an amateur furniture maker as it does to a theatre company set builder. And it's certainly true for an author who wants to print a limited edition. The use of *HUSET*'s workshops and tools was free, only the materials used had to be reimbursed. Working like this, the centre catered for 100,000 people a year. It has meanwhile become part of the enormous *Godsbanen* arts centre, where its workshops continue to operate.

HUSET could be a future model for *House of Time*: open creative workshops, with a specific place for vulnerable youngsters.

Look further, dig deeper

In conclusion: Go for events, go for a Triennial. There is nothing wrong with marketing if its underlying message of dynamism and urban renewal isn't just promotional jargon, but actual policy. Events offer room for experimentation and therefore room for failure. Anyone building for 30 years can't afford to make a mistake, neither can someone who is building for four months, but if things do go wrong, the impact is only temporary. Events also offer opportunities to try out new methodologies, such as *House of Time*. We hope that visitors will make the effort to see and to experience it, to look further than the traditionally structured and obvious and discover the mass of offerings beyond. And it is up to us to encourage them. Hoping to have contributed a little, Steven Slos, April 2019.

De ambitie is uiteraard om *House of Time* ook een langetermijnperspectief te geven. Een referentieproject daarvoor kan misschien de werking van *HUSET* in Aarhus zijn. *HUSET* ontstond begin jaren '70 en was gebaseerd op verschillende open ateliers zoals metaal, hout, foto en druk. Elk atelier werd professioneel uitgerust en uitgebaat in een leermeester-leerling-model. Professionals maakten gebruik van de ateliers, maar traden ook op als begeleider voor beginners.

De troef van de ateliers zat hem in de professionele uitrusting. Voor heel veel creatievelingen is het juiste materiaal een groot probleem. Het is financieel onhaalbaar om zelf alles in huis te halen, zeker voor zaken die men zelden gebruikt. Dit geldt zowel voor de amateurmeubelmaker, als voor een decorbouwer bij een theatergezelschap. En zeker voor de auteur die in beperkte oplage een bundel wil drukken. Het gebruik van de ateliers en het gereedschap was gratis, enkel het verbruiksmateriaal diende vergoed te worden. Het centrum bereikte op die manier 100.000 mensen per jaar. Ondertussen is *HUSET* opgegaan in het enorme kunstencentrum *Godsbanen*, maar de atelierwerking bestaat er nog steeds.

Het zou een toekomstmodel voor *House of Time* kunnen zijn: open ateliers voor creativiteit met een specifieke plaats voor kwetsbare jongeren.

Onder de plavuizen, het moeras

Tot slot: ga voor evenementen, ga voor een Triënnale. Er is niets mis met marketing wanneer de onderliggende boodschap van dynamiek en stadsvernieuwing geen promopraatje is, maar beleid. Evenementen bieden ruimte voor experiment en dus ruimte voor mislukking. Wie bouwt voor 30 jaar kan zich geen fout veroorloven, wie bouwt voor vier maanden ook niet, maar als het toch misgaat is de impact tijdelijk. Evenementen geven ook kans aan nieuwe methodieken, zoals *House of Time*. We hopen dat de bezoeker de moeite wil doen om die te zien en te ervaren, om onder de plavuizen het moeras te zien. Aan ons ook om dit nog beter te duiden. In de hoop hierbij een steentje te hebben bijgedragen, Steven Slos, april 2019.

DIY
Tempelhof Table

EN

No room? Don't have the right materials or tools? Need help?
Then drop in at *House of Time*. We have everything you need to make this *Tempelhof Table*.

NL

Geen plaats? Niet het juiste materiaal of gereedschap? Hulp nodig?
Kom dan langs op *House of Time*. Wij hebben alles in huis om deze *Tempelhof Table* te maken.

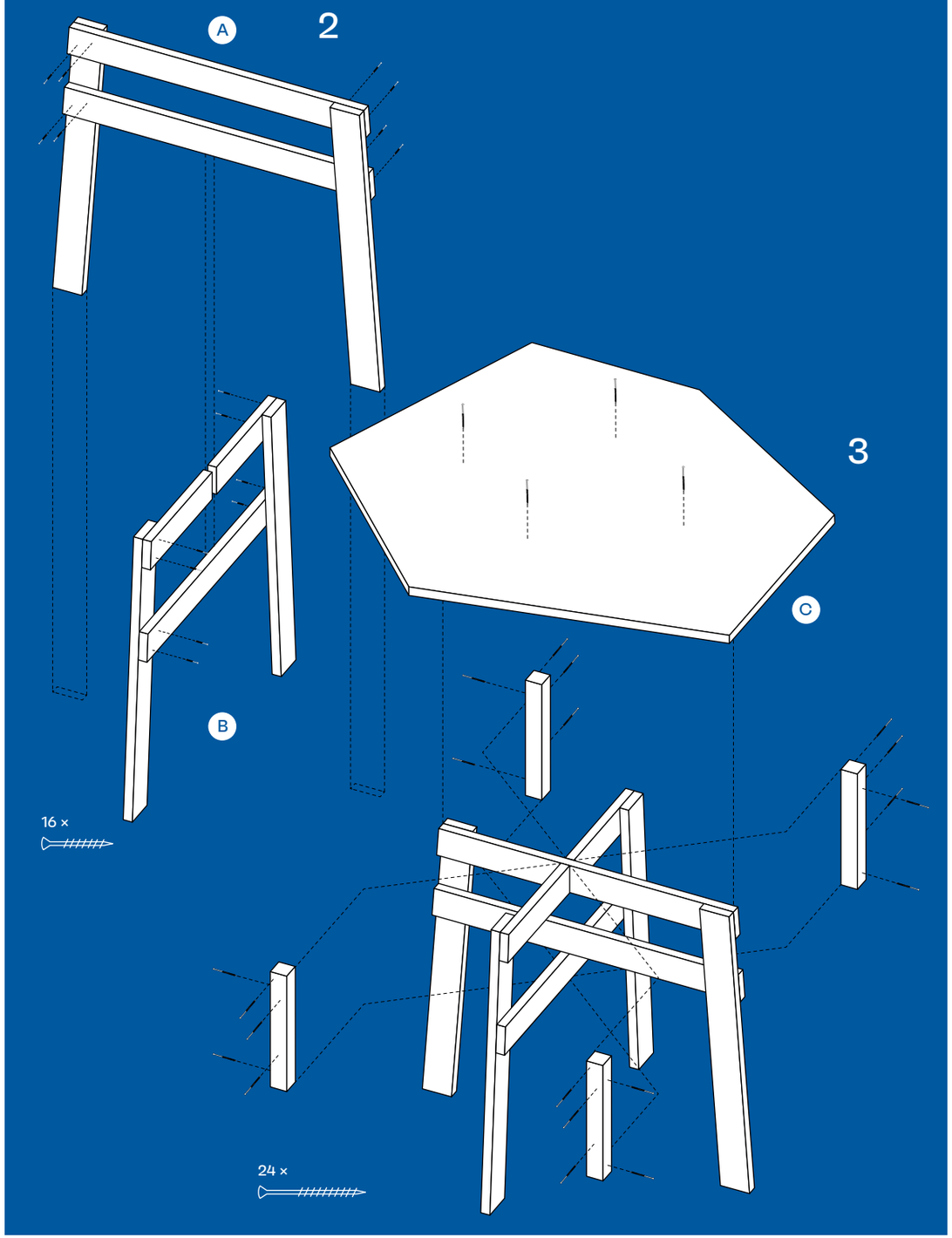

Tempelhof Table

raumlaborberlin

1

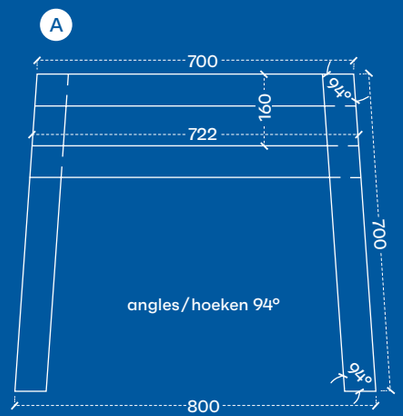

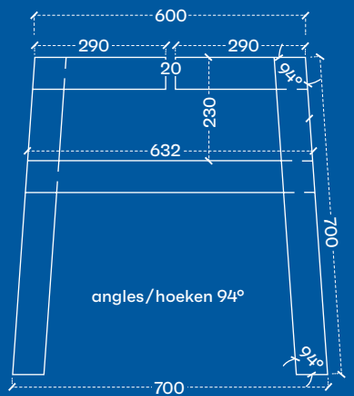

B

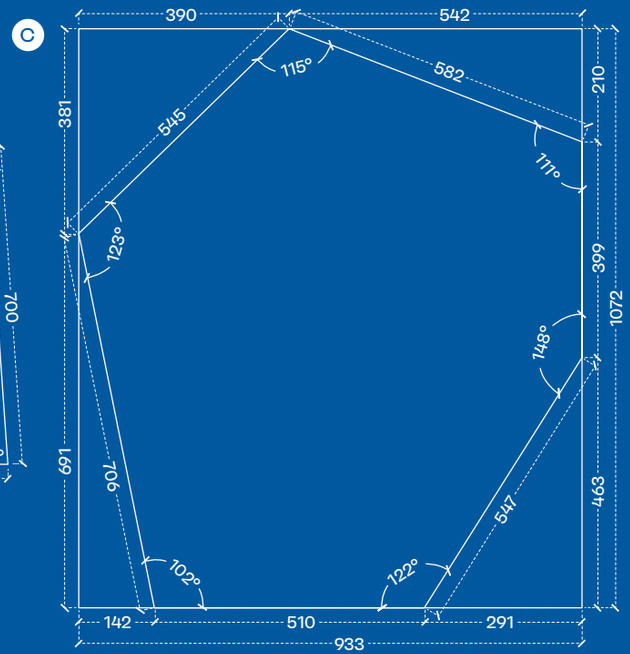

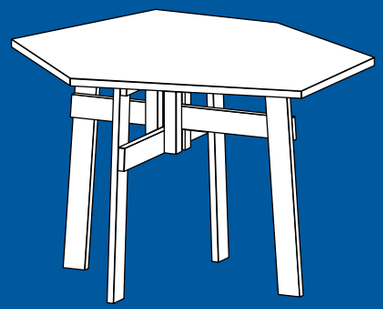

16 ×		skrew / schroef	3,5 × 35 mm
24 ×		skrew / schroef	4,0 × 70 mm
8 ×		rough, bare wood / ruw hout	750 × 63 × 22 mm
4 ×		rough, bare wood / ruw hout	300 × 38 × 38 mm
1 ×		plywood / multiplex	1072 × 933 × 18 mm

Online DIY-plan

Tineke Van de Walle

House of Time through clip-on (spatial) glasses

Space (outside the lines)

A short while ago, I co-wrote a text about the future of Bruges' community work[5]. In that text we state that there are generally three factors a city can influence to promote active neighbourhoods: legibility, liveability and activity.

The concept *legible neighbourhoods* refers to a city's spatial development plan. *Liveable neighbourhoods* is all about social prerequisites, such as recreational facilities, accessible care, proximity to local shops and safety. And finally, *active neighbourhoods* are neighbourhoods to which residents feel a connection, and thus also a solidarity and an ability to take initiatives. The idea was that neighbourhoods only become active in this way when they are liveable and when there is a basic level of *legibility*. We would, after all, expect little activity in places where there are no recreational facilities, no meeting places, no greenery and where the public space is totally geared towards cars.

But perhaps we didn't do full justice to the potential of the spatial dimension with our concept of *legibility*. We may have given the impression that the strength of an urban space lies in the meticulous planning of what has to go where and that thriving neighbourhoods are made that way by order. We hereby ignored the idea that boundaries, of whatever form, can stimulate creativity. The deviant, the difficult and the indeterminate often inspire creative projects that make a city and its neighbourhoods active and vital. Take *House of Time*, for instance, which grew out of creative minds let loose on an indeterminate area: a prime example of the temporary use of space, a place refreshed by the cool breeze of Bruges' urban renewal.

Tineke Van de Walle

House of Time door een clip-on (ruimtelijke) bril

Ruimte (buiten de lijntjes)

Een tijdje geleden schreef ik mee aan een tekst over de toekomst van het Brugse buurtwerk[5]. In die tekst stellen we dat er algemeen drie factoren zijn waarop een stad invloed heeft om actieve buurten te realiseren: leesbaarheid, leefbaarheid en levendigheid.

Het begrip 'leesbare buurten' verwijst naar het ruimtelijk vormgeven van de stad. 'Leefbare buurten' gaat over het werken aan sociale randvoorwaarden, zoals recreatiemogelijkheden, toegankelijke zorg, nabijheid van buurtwinkels of veiligheid. 'Levendige buurten' zijn tot slot buurten waarin bewoners verbondenheid ervaren en initiatief (kunnen) nemen. Het idee was dat buurten pas levendig worden als ze ook leefbaar zijn en als er een basislaag 'leesbaarheid' aanwezig is. We verwachten immers weinig levendigheid op plekken waar er geen recreatie- en ontmoetingsplekken zijn, waar geen groen aanwezig is en waar de publieke ruimte enkel op auto's is gericht.

Maar misschien deden we het potentieel van de ruimtelijke dimensie niet genoeg eer aan met het begrip 'leesbaar'. We gaven mogelijks de indruk dat de kracht van stedelijke ruimte ligt in het minutieus uitplannen van wat waar moet; dat sterke buurten sterk gemaakt worden door orde. We negeren hierbij het idee dat begrenzingen – in welke vorm dan ook – creativiteit kunnen stimuleren. Het afwijkende, het moeilijke en het onbestemde inspireren vaak tot creatieve projecten die bijdragen tot het actief en levendig maken van een stad en haar buurten.

Zoals *House of Time*. Gegroeid uit onbestemde ruimte en creatieve geesten. Een voorbeeld van tijdelijk ruimtegebruik. Een plek waar de Brugse stadsvernieuwingswind frisjes doorwaait.

Indeterminate (despite a clear purpose)

Essentially, spatial policy is about which activities can or may take place in which areas: Where do we want to live? Where do we plant trees? Where do we locate factories? How far? How high? How wide? How do we want people to move between zones? How will they travel and by which means of transport?

Well-considered locations are chosen for the wealth of large and small spaces that together form the territory of the city. But spatial policy is about much more than just designating and organising space. The available space determines the approach, but ultimately everything depends on what is supposed to happen inside that space. Spatial policy is about organising society; it influences us as individuals, families, workers, residents and visitors. Is it any wonder then that we attach such great importance to it?

A determining factor in the *allocation of space* – particularly in a World Heritage City such as Bruges – is the history of certain sites and the buildings located on them. Some monuments and cityscapes are listed to ensure that their authentic features are protected and preserved. In such cases, the possible uses are limited to activities that in no way pose any threat to this.

One example of such a listed protected monument is the warehouse complex found at the Handelskom, Bruges' commercial dock, to the north of the city centre. This area – owned by Genencor Industrial Enzymes (DuPont) and located next to their active factory – has been loaned to the City of Bruges on a long-term lease. Bruges Heritage Cell describes the site's historical value as follows:

> 'The Handelskom (commercial dock) was built in the second half of the 17th century, when Bruges became a hub between the main seaport Ostend and the Flemish interior. The warehouses were only built a century later, alongside the new Bruges port, when the digging of the Coupure canal and the ring canal breathed fresh life into the Handelskom. After World War II, the oldest warehouses were demolished for the expansion of the yeast factory. The remaining warehouse is therefore a unique testimony to the economic history of Bruges in the 17th and 18th centuries.'

In 1997 a special development plan (BPA)[6] was drawn up for the whole area, underlining the site's protected status and designating its warehouses as storage or office areas:

> 'Without prejudice to the provisions concerning other zones, these buildings must be substantially and structurally conserved. Any repairs, renovations or restorations must be solely in function of preserving that building's authentic character. (...) This zone may only be used for storage purposes or as office space. The activities carried out must not result in any substantial and/or building-structural changes.'

Onbestemd (ondanks bestemming)

Kort door de bocht gaat ruimtelijk beleid over welke activiteit op welke plek kan, mag of zal plaatsvinden: Waar willen we wonen? Waar planten we bomen? Waar plaatsen we fabrieken? En hoe ver, hoe hoog en hoe breed? Hoe willen we dat mensen zich hiertussen bewegen? Langs welke lijnen kunnen ze zich verplaatsen en met welk vervoersmiddel?

Men kiest weldoordachte bestemmingen voor de grote en kleine ruimtes die samen het grondgebied van een stad vormen. Maar ruimtelijk beleid gaat over meer dan het toekennen en inrichten van plaats. De invalshoek is de beschikbare ruimte, maar uiteindelijk gaat het altijd over wat er zich binnenin afspeelt. Ruimtelijk beleid gaat over het inrichten van de samenleving; het beïnvloedt mensen als individu, gezinslid, werkende, buurtbewoner of passant. Is het dan een wonder dat we er met zijn allen zoveel belang aan hechten?

Een bepalende factor in het bestemmen van ruimte – zeker in een erfgoedstad als Brugge – is de geschiedenis van bepaalde sites en de erop gevestigde gebouwen. Sommige monumenten en stadsgezichten worden beschermd om ervoor te zorgen dat authentieke kenmerken in stand worden gehouden. De mogelijke bestemmingen zijn in dat geval beperkt tot activiteiten die hiertoe geen bedreiging vormen.

Een voorbeeld van zo'n beschermd monument is het pakhuizencomplex aan de Brugse Handelskom, in het noorden van de binnenstad. De ruimte is eigendom van de enzymenfabriek Genencor (DuPont), ligt net naast de actieve fabriek, maar is sinds geruime tijd in erfpacht gegeven aan de stad. Erfgoedcel Brugge omschrijft de geschiedkundige waarde van de site als volgt:

> "De handelskom ontstond in de tweede helft van de 17e eeuw toen Brugge als draaischijf uitgroeide tussen Oostende, de belangrijkste zeehaven, en het Vlaamse binnenland. De pakhuizen werden pas een eeuw later langs de nieuwe haven van Brugge gebouwd toen de aanleg van de Coupure en de ringvaart de Handelskom een nieuwe adem inblies. De oudste pakhuizen werden na WO II gesloopt voor de uitbreiding van de Gistfabriek. Het resterend pakhuis vormt dan ook een unieke getuige van het economisch verleden van Brugge in de 17e en 18e eeuw."

Voor de ganse omgeving is er in 1997 een BPA[6] opgesteld dat het beschermd statuut van de site beklemtoont en de pakhuizen aanduidt als zone voor opslag of kantoren:

> "Onverminderd de bepalingen van de andere zones dient deze bebouwing structureel en substantieel behouden te blijven. De eventuele herstellingen, verbouwingen of restauraties dienen volledig in functie te staan van het behoud van het authentieke karakter van het gebouw.(...) Deze zone kan uitsluitend gebruikt worden als opslagplaats of kantoorruimte. De uitgeoefende activiteiten mogen geen substantiële en/of bouwconstructieve wijzigingen voor gevolg hebben."

Why then do we class this place as 'indeterminate', when it turns out that these warehouses not only had but still have a clearly designated purpose? *Raakvlak*, the Intermunicipal Heritage Service (IOED), uses parts of the building complex as offices and the remaining spaces — with the exception of the beautiful waterside wing — are used by Musea Brugge as storage spaces. But there is talk of a move. The unoccupied areas of 2018 (into parts of which the *House of Time* workshops were located) will therefore only increase. So?

Use of the warehouse complex is determined by a protective statute. It is a divergent piece of 'wilderness' — presently occupied only by rabbits — in a densely populated part of the city. It is a place from which the few current activities will be moving away in the near future, a site without a clear plan for the future... uncertain, liquid, disordered, indeterminate. In 2017 this complex was also the place that inspired the creative minds of architects' collective raumlabor when they were guided around potential Bruges 'guest sites' by the organisers of the Bruges Triennial. And that was the start of a socio-artistic temporary shared space, the start of *House of Time*.

Temporary use of space (of what remains)

Temporary use of space: the done thing among enlightened city dwellers, or does the concept have more to it? In REFILL — a European research project into the temporary use of vacant urban spaces — that question was central. In this project — which was led by the City of Ghent — cities such as Athens, Bremen, Poznan, Riga, Helsinki and Nantes shared their experience, with a view to developing a coherent, sustainable policy for temporary spatial use and its integration into urban renewal projects.

On the REFILL website, a playful film clip gives an enlightening explanation of the temporary use of vacant urban spaces. The film starts with the observation that there are many vacant spaces in our cities. It says the main causes are: brownfield sites[7] left by structural de-industrialisation, redevelopment halted by economic crises, obsolete office buildings, obsolete working spaces, buildings kept deliberately empty by speculators and spaces abandoned because of the constant emergence of new needs. With a little poetic licence, the largely disused warehouse complex where *House of Time* was set up can be described as such a brownfield because of its dockland history.

An aspect that received relatively little attention in REFILL's research, but is nevertheless highly applicable to the *House of Time* site is the protected heritage status. This status is naturally a blessing, but it can also be a problem. And it is something that the potential users of many of the vacant or under-utilised buildings in Bruges (including religious buildings) have to take into account. Many buildings may only be used for a handful of activities. Their building-historical structure limits the user's options, because no additional emergency exits can be created, for example, or because there is not enough natural light. In combination with towering renovation or restoration costs, this stifles many initiatives.

Waarom benoemen we deze plek dan als 'onbestemd'? Het blijkt immers dat de pakhuizen wel een duidelijke bestemming hebben. Een die op vandaag ook wordt gehonoreerd. De Intergemeentelijke Onroerende Erfgoeddienst (IOED) Raakvlak gebruikt een deel van het gebouw als burelen en de overige ruimtes worden — met uitzondering van de mooie vleugel aan het water — door Musea Brugge als opslagplaats gebruikt. Maar er is sprake van een verhuis. De leegstand die er in 2018 was (en waarin onder andere de atelierruimte van *House of Time* is ondergebracht) zal alleen maar toenemen. Dus?

Het pakhuizencomplex is een site waarvan de invulling wordt begrensd door een beschermd statuut. Het is een afwijkend stukje wildernis binnen een druk bewoond stadsdeel dat nu slechts ingepalmd wordt door konijnen. Het is een plek waar de huidige activiteiten in een nabije toekomst wegtrekken, een site zonder duidelijk toekomstplan: onzeker, liquide, onordelijk, onbestemd. Dit complex is ook dé plek waar de creatieve geesten van raumlabor in 2017 inspiratie vonden toen de organisatie van Triënnale Brugge hen langs mogelijke Brugse 'gastplekken' gidste. Het was de start van een sociaal-artistiek tijdelijk ruimtegebruik, de start van *House of Time*.

Tijdelijk ruimtegebruik (van wat blijft)

Tijdelijk ruimtegebruik. *Bon ton* bij verlichte stedelingen, of heeft het concept meer om het lijf? In REFILL, een onderzoeks- en uitwisselingsproject rond tijdelijke invulling, geleid door de stad Gent, stond die vraag centraal. In het Europees project bundelden verschillende steden als Athene, Bremen, Poznan, Riga, Helsinki en Nantes hun ervaring met het oog op de ontwikkeling van een coherent, duurzaam beleid betreffende tijdelijke ruimtelijke invulling en de integratie ervan in stadsvernieuwingsprojecten.

Op de projectwebsite van REFILL wordt in een animatiefilmpje een verhelderende uitleg over tijdelijk ruimtegebruik getoond. Het filmpje start vanuit de vaststelling dat er veel leegstaande plekken zijn in een stad. Als oorzaak wordt verwezen naar de *brownfields*[7] die ontstaan door het verdwijnen van verouderde industrieën, opgeschorte ontwikkelingsprojecten, bedrijfspanden die in onbruik geraken, bewuste leegstand door speculatie of gebruikers die verhuizen doordat er nieuwe noden ontstaan. Het deels in onbruik geraakte pakhuizencomplex, waar *House of Time* is ontstaan, kan met enige fantasie benoemd worden als zo'n *brownfield* omwille van haar havengeschiedenis.

Wat minder aan bod kwam in het REFILL-onderzoek, maar voor de *House of Time*-site wel aan de orde is, is haar beschermd erfgoedstatuut. Een zegen en een probleem waar leegstaande of onderbenutte panden (inclusief religieuze gebouwen) in Brugge vaak mee kampen. Veel gebouwen kunnen slechts voor een handvol activiteiten worden gebruikt. Hun bouwhistorische structuur laat weinig opties toe, bijvoorbeeld omdat er geen extra nooduitgangen kunnen gecreëerd worden of omdat er te weinig lichtinval is. Ook de combinatie met torenhoge renovatie- of restauratiekosten smoort veel initiatieven in de kiem.

The temporary use of vacant urban spaces is regarded as a creative way of dealing with problems of vacancy and neglect. It is a way of turning a negative situation into a positive situation that benefits all parties: the owner, the temporary user and city. An owner who is currently unable to sell or rent his property at the desired rate will meanwhile receive a (small) fee. The temporary occupier contributes to the building's maintenance, and his creative interpretation helps to give the site a positive image. In some cases, it even provides inspiration for long-term or permanent use.

Although temporary use is often associated with squatters and cultural activists, in recent decades it has evolved into a generally accepted and even acclaimed instrument of urban development. It is a way of experimenting with urban planning and design, a way of testing new and innovative uses and of helping to revitalise disadvantaged areas. According to the REFILL study, temporary use also contributes to a city's wider economic and cultural development. Innovative projects are accommodated during their critical start-up phase, economic incubators are housed in inspiring locations, new ideas for the city are put to the test and citizens become involved in the urban development process. So?

Temporary use vacant space can do more than briefly revive a neighbourhood. It can also inspire permanent change to the urban space and its social structures. It helps to develop and to renew the city.

Urban renewal (a fresh breeze)

Aren't we exaggerating a bit when we link the temporary use of, for example, the warehouse site to permanent urban renewal? Can a project like *House of Time* really have that much impact? Is urban renewal even possible in a World Heritage City such as Bruges?

Let's start with the question: What is urban renewal? According to Wikipedia 'Urban renewal is a programme of land redevelopment often used to address urban decay in cities. Urban renewal is the clearing out of blighted areas in inner cities, to clear out slums and create opportunities for higher-class housing, businesses, and more.' The Flemish Region's definition goes a bit further: 'Urban renewal projects are projects that help to facilitate urban development, by generating economic, ecological and social added value. Their aim is to increase the attractiveness, sustainability and quality of urban life. They invest in physical aspects, such as public spaces, infrastructure, utilities, public facilities and the blue-green infrastructure, but also in institutional frameworks: the social and cultural relationships in which city dwellers participate and socialise.'

I like to describe the urban renewal of Bruges as seeing people in the community participate in unprecedented projects; new places that flourish and excite amazement; residents taking a fresh look at their city and above all: a new wind that is about to blow through the city.

Tijdelijk ruimtegebruik wordt beschouwd als een van de creatieve oplossingen om tegemoet te komen aan problemen van leegstand en verwaarlozing. Het is een methode om de negatieve context om te buigen naar een voordelige situatie voor zowel de eigenaar, gebruiker en stad. Een eigenaar die zijn pand (tijdelijk) niet tegen een marktconforme prijs kan verkopen of verhuren, kan toch een (kleine) vergoeding krijgen. De tijdelijke bezetter draagt bij aan het onderhoud van het gebouw, bouwt met zijn creatieve invulling mee aan de positieve uitstraling van de plek en levert in een aantal gevallen inspiratie voor een latere permanente invulling.

Hoewel tijdelijk gebruik vaak wordt gelinkt aan krakers en culturele activisten, is het de laatste decennia geëvolueerd naar een algemeen aanvaard en zelfs bejubeld instrument voor stadsontwikkeling. Het is een manier om te experimenteren met ruimtelijke planning en ontwerp, een methodiek om nieuwe invullingen te testen en achtergestelde gebieden te helpen revitaliseren. Volgens het REFILL-onderzoek draagt tijdelijk gebruik ook bij tot de ruimere economische en culturele ontwikkeling van een stad. Innovatieve projecten worden in een vaak kritieke startfase geaccommodeerd, economische incubatoren worden op inspirerende plekken gehuisvest, nieuwe ideeën voor de stad worden uitgetest en burgers worden veelal volop bij dit proces betrokken. Dus?

Tijdelijk ruimtegebruik kan meer teweegbrengen dan een kortstondige opleving van een buurt. Het kan inspireren tot een permanente verandering van de gebouwde ruimte en de geldende maatschappelijke structuren. Het draagt bij aan de vernieuwing van een stad.

Stadsvernieuwing (fris briesje)

Drijven we het niet een beetje ver wanneer we het tijdelijk gebruik van bijvoorbeeld de pakhuizensite koppelen aan permanente stadsvernieuwing? Kan een project als *House of Time* zo'n impact hebben? En bestaat stadsvernieuwing überhaupt wel binnen een werelderfgoedstad als Brugge?

Laten we starten met de beginvraag: Wat is stadsvernieuwing? Volgens Wikipedia is stadsvernieuwing een term die gebruikt wordt voor het proces van renovatie en sloop- en nieuwbouw in stedelijke achterstandsgebieden. Dit is een vrij enge en verouderde definitie. Het Vlaams Gewest dat bijvoorbeeld jaarlijks een *Oproep Stadsvernieuwing* lanceert hanteert een ruimere definitie: "Stadsvernieuwingsprojecten zijn hefboomprojecten voor een geïntegreerde stadsontwikkeling, en dit zowel in functie van economische, ecologische als sociale meerwaarde. Ze hebben tot doel de aantrekkelijkheid, de duurzaamheid en de leefbaarheid van steden te verhogen. Ze investeren in stedelijkheid, waarbij het zowel gaat om de fysieke arrangementen, zoals publieke ruimte, infrastructuur, nutsvoorzieningen, publieke voorzieningen, groen-blauwe dooradering, etc., maar ook om de institutionele kaders, de sociale en culturele verbanden waarin stedelingen gesocialiseerd zijn en waarin ze participeren."

Urban renewal is the fresh breeze you feel when contemporary buildings that respect Bruges' heritage fit smoothly into the city and set out along the path of becoming heritage in their own right. It is what you feel when you see the people around you start to intervene in the public space and thereby help to shape the future of their city.

It is the quiver in the air as a new *Bruges Triennial* approaches: temporary in its interventions, but enduring because it returns every three years and reverberates both before and afterwards. Enduring in the seeds it plants in the Bruges soil, which take root and grow into unprecedented projects and new spaces that inspire residents to take a fresh look at their city.

That is what happened in 2018 at the historic warehouse complex on the edge of Bruges' inner city. A new experimental space sprouted up where a literal fresh breeze meets you from the water, a space in the middle of a city that today is no longer the same as it was yesterday. *House of Time* is a place where creativity offers an answer to today's needs and limitations, a space that makes us see things differently.

Clip-on (spatial) glasses

I am not an expert in spatial planning policy, but a social pedagogue[8] who has learned to see things from a spatial perspective. When I look at *House of Time* through these clip-on spatial glasses, I see a number of interesting future challenges, such as: Is renovation and permanent reuse of the site possible? What is the relationship between *House of Time* and the expected revitalisation of the surrounding area? Will *House of Time* ever become a green, recreational and social link between the inner city and the neighbouring outskirts? How do *House of Time's* creative workshops relate to and compare with other workshops and ideas in the city? Can *House of Time* expand into multiple locations? How do we ensure that the needs of vulnerable groups remain at the forefront of urban renewal?

What is certain is that *House of Time* is more than just simply another urban brownfield site. It is a place of dreams and opportunities, a place where Bruges is every bit the equal of creative cities such as Ghent, or even Berlin. It is a symbol of a new Bruges experience. raumlabor came to the warehouse complex and together with Brugge(n) voor jongeren and the Bruges Triennial planted a seed that took root... and now it wants to grow.

Ik omschrijf stadsvernieuwing in Brugge graag als mensen in gemeenschap aan ongeziene projecten zien bouwen; nieuwe plekken die tot wasdom komen en verwondering oproepen; bewoners die hun stad met nieuwe ogen bekijken en vooral: een nieuwe wind die zich opmaakt om doorheen de stad te blazen.

Stadsvernieuwing is het briesje dat je voelt wanneer hedendaagse gebouwen, met respect voor het aanwezige erfgoed in Brugge, een plaatsje vinden om ooit zelf erfgoed te worden. Het is wat je voelt als je om je heen ziet dat mensen eigenhandig beginnen in te grijpen in de publieke ruimte en hiermee *hún* stad mee vormgeven.

Het is de trilling in de lucht als er een nieuwe *Triënnale Brugge* nadert, tijdelijk in haar interventies, maar duurzaam omdat ze elke drie jaar terugkomt en ook steeds blijft nazinderen met pre- en postbeschouwingen. Duurzaam in de zaadjes die in de Brugse grond geplant worden en waaruit telkens ongeziene projecten, nieuwe plekken en nieuwe ogen groeien.

Dit is wat er in 2018 gebeurd is in het historische pakhuiscomplex aan de rand van de Brugse binnenstad. Er is een nieuwe experimenteerplek gekiemd waar een reëel fris briesje je vanaf het water tegemoet komt; een site middenin een stad die vandaag al niet meer dezelfde van gisteren is. *House of Time* is een plek waar creativiteit een antwoord biedt op de noden en beperkingen van vandaag. Een ruimte die je anders doet kijken.

Een clip-on (ruimtelijke) bril

Ik ben geen expert in ruimtelijk beleid, maar een sociaal pedagoge[8] die vanuit een ruimtelijk perspectief leerde kijken. Wanneer ik door deze 'clip-on bril' *House of Time* bekijk, zie ik een aantal interessante uitdagingen voor de toekomst, zoals:

Is er een renovatie en permanente invulling van de site mogelijk? Wat is de relatie tussen *House of Time* en de verwachte revitalisering van de omliggende buurt? Wordt *House of Time* ooit een groen, recreatief en sociaal scharnierpunt tussen de binnenstad en de aangrenzende buitenwijk? Hoe verhoudt het maakatelier zich tot andere atelierruimtes en -ideeën in de stad? Kan *House of Time* uitbreiden naar meerdere locaties? En hoe zorgen we ervoor dat kwetsbare groepen in dit proces van stadsvernieuwing op het voorplan blijven staan?

Vast staat dat *House of Time* meer is dan zomaar een *brownfield* in de stad. Het is een plek van opportuniteiten en dromen, een plek waar Brugge niet moet onderdoen voor creatieve steden als Gent of zelfs Berlijn. Het is een symbool voor een nieuwe beleving van Brugge. raumlabor kwam naar het pakhuizencomplex, plantte met Brugge(n) voor jongeren en Triënnale Brugge iets in de grond en nu wil het groeien.

Voetnoten

Notes

1. Interviews with:

Koen Gadeyne, Haroun Karim Rajput — **prevention workers City of Bruges**
Stefan Hooft — **coordinator for good use of public domain City of Bruges**
Bram Nachtergaele — **youth welfare worker CAW / 't Salon**
Koen Timmerman — **prevention officer City of Bruges**

Markus Bader, Bruno Gonçalves, Lukas Hamilcaro, Jan Liesegang — **raumlaborberlin**

Steven Slos — **cultural policy maker City of Bruges**
Till-Holger Borchert, Michel Dewilde, Els Wuyts — **curatorial team Triënnale Brugge**
Flor Vandevelde — **educational programme Triënnale Brugge**

Vedran Rooseboom, Cheryl Vandaele, Yentl Vossen — **participating youngsters**
Kris Drieghe, Nhu Huynh, Andrea Lei — **participants summer school**

Ruben Benoît — **production assistant / Bolwerk vzw**
Lander Hoornaert — **Kunstenal vzw / Bar Jafar**

2. Soete, S. (2017). In *Kansarmoedeanalyse (Analysis of Social Disadvantage). Gemeentelijke steekkaart Brugge.* Consulted on 23 April, 2019, via www.west-vlaanderen.be/sites/default/files/2017-11/SteekkaartkansarmoedeatlasBrugge.pdf

3. Coussée, F., Deduytsche, J., Neirynck, B. & Demeere, S. (2015). In *Brugge(n) voor jongeren. Maatschappelijk kwetsbare jongeren in Brugge: Waar staan we? Waar willen we naartoe?*. Consulted on 23 April, 2019, via http://images.bruggenvoorjongeren.be/20156241258489999-rapportbruggevoorjongeren.pdf

4. Corijn, E. (2003). Cultuur als stem (Culture as a voice) in *Kunst-(s) maken. Een sociaal-artistiek parcours. Kunst en Democratie*. Ter Zake Cahier. Brussels: De Wakkere burger, VIBISO and Kunst en Democratie

5. Everaerd, N., Timmerman, K., & Van de Walle, T. (2017). Werken aan actieve buurten: een stadsuitdaging met veel dimensies. In Anthone, P., Ballegeer, H., Deceur, E., Decoene, J., Lambrecht, S., Myny, F., Pollin, G., Roets, G., & Timmerman, K. (red.), **Van buurtwerk 2.0 naar buurtwerk 3.0. Krijtlijnen tussen verleden, heden en toekomst** (pp. 116-127). Antwerp: Garant Uitgevers.

6. A BPA is an urban development plan that determines a particular area's status and organisation. Nowadays, BPAs are being replaced by RUPs (Spatial Implementation Plans), a slightly more flexible instrument. An existing BPA remains in force unless it is replaced by a RUP.

7. As defined by *Flanders Innovation & Entrepreneurship*, a brownfield is a group of industrial or commercial sites that are vacant or underused because they are so environmentally damaged that they can only be used or reused after the necessary structural improvements have been carried out. Such sites are geographically linked, or lie within an area of general neglect or underutilisation, and have a surface area that facilitates a coordinated overall approach. In *Wat is een brownfieldconvenant?*. Consulted on 23 April, 2019, via www.vlaio.be/nl/subsidies-financiering/brownfieldconvenant/wat-is-een-brownfieldconvenant

8. Social pedagogues are interested in the social function of social work and social interventions. Their foremost concerns are social integration, democratic learning, personal development opportunities, community development, inclusion and exclusion processes and the realisation of fundamental social rights.

1. Interviews met:

Koen Gadeyne, Haroun Karim Rajput — **preventiemedewerkers Stad Brugge**
Stefan Hooft — **coördinator goed gebruik openbaar domein Stad Brugge**
Bram Nachtergaele — **jeugdhulpverlener CAW / 't Salon**
Koen Timmerman — **preventieambtenaar Stad Brugge**

Markus Bader, Bruno Gonçalves, Lukas Hamilcaro, Jan Liesegang — **raumlaborberlin**

Steven Slos — **cultuurbeleidscoördinator Stad Brugge**
Till-Holger Borchert, Michel Dewilde, Els Wuyts — **curatorial team Triënnale Brugge**
Flor Vandevelde — **educatief programma Triënnale Brugge**

Vedran Rooseboom, Cheryl Vandaele, Yentl Vossen — **deelnemende jongeren**
Kris Drieghe, Nhu Huynh, Andrea Lei — **deelnemers summer school**

Ruben Benoît — **productie-assistent / Bolwerk vzw**
Lander Hoornaert — **Kunstenal vzw / Bar Jafar**

2. Soete, S. (2017). In *Kansarmoedeanalyse. Gemeentelijke steekkaart Brugge*. Geraadpleegd op 23 april 2019, via www.west-vlaanderen.be/sites/default/files/2017-11/SteekkaartkansarmoedeatlasBrugge.pdf

3. Coussée, F., Deduytsche, J., Neirynck, B. & Demeere, S. (2015). In *Brugge(n) voor jongeren. Maatschappelijk kwestbare jongeren in Brugge: Waar staan we? Waar willen we naartoe?*. Geraadpleegd op 23 april 2019, via http://images.bruggenvoorjongeren.be/20156241258489999-rapportbruggevoorjongeren.pdf

4. Corijn, E. (2003). Cultuur als stem in *Kunst-(s)maken. Een sociaal-artistiek parcours. Kunst en Democratie*. Ter Zake Cahier. Brussel: De Wakkere burger, VIBISO en Kunst en Democratie

5. Everaerd, N., Timmerman, K., & Van de Walle, T. (2017). Werken aan actieve buurten: een stadsuitdaging met veel dimensies. In Anthone, P., Ballegeer, H., Deceur, E., Decoene, J., Lambrecht, S., Myny, F., Pollin, G., Roets, G., & Timmerman, K. (red.), **Van buurtwerk 2.0 naar buurtwerk 3.0. Krijtlijnen tussen verleden, heden en toekomst** (pp. 116-127). Antwerpen: Garant Uitgevers.

6. Een BPA is een stedenbouwkundig plan dat de bestemming en inrichting van een bepaalde gebied regelt. Tegenwoordig worden BPA's vervangen door RUP's (Ruimtelijke Uitvoeringsplannen) die iets flexibeler zijn als instrument. Zolang er geen RUP is voor een bepaald gebied, blijft een bestaand BPA van kracht.

7. Een *brownfield* is een geheel van verwaarloosde of onderbenutte gronden die zodanig zijn aangetast dat zij slechts gebruikt of opnieuw kunnen worden gebruikt door middel van structurele maatregelen. De gronden zijn geografisch aaneensluitend of liggen binnen een gebied met een homogene graad van verwaarlozing of onderbenutting. De oppervlakte van de *brownfield* laat toe om gecoördineerde bewerkingen voor de volledige *brownfield* uit te voeren. In *Wat is een brownfieldconvenant?*. Geraadpleegd op 23 april 2019, via www.vlaio.be/nl/subsidies-financiering/brownfieldconvenant/wat-is-een-brownfieldconvenant

8. Sociale pedagogen zijn geïnteresseerd in de maatschappelijke functie van sociaal werk en maatschappelijke interventies met thema's zoals sociale integratie, democratisch leren, ontplooiingskansen, samenlevingsopbouw, in- en uitsluitingsprocessen en de realisatie van sociale grondrechten.

Dankwoord

Thank you

Vedran Rooseboom, our grill master, for his hard work and exquisite cooking skills.

Cheryl Vandaele for her persistence, creativity, caring and love.

Yentl Vossen for his loyalty and for feeding us regularly with his delicious pancakes.

All the local youngsters and residents who were involved in the project. Without you there wouldn't be a *House of Time*.

Sam Brulez, Koen Gadeyne, Stefan Hooft, Haroun Karim Rajput and Bram Nachtergaele for working with us and for transmitting their enthusiasm and belief in the project to the youngsters.

Bolwerk, and particularly to Ruben Benoît for his technical support and for being the glue that helped to hold the project together.

Bruno Gonçalves for sharing his technical skills, his unstoppable enthusiasm, his determination to bring things to a good end and his devotion to the project.

Lukas Hamilcaro for throwing himself into the project and for taking us with him, with his imaginative drawing skills, his optimism, his genuine goodness and his never-ending smile.

Naoya Yoshikawa for his unforgettable Naopi dance, his modesty and for teaching us the importance of a good infrastructure.

Ariel Curtelin, Eduardo da Conceição, Giorgia Floro, Franziska Mühlbauer and Severine Romanskyy for bringing their energy to the project and for their all-round help.

All summer school students for their enthusiasm and creative contribution, and for pushing the boundaries when it was needed. Push!

Kunstenal, and particularly to Lander Hoornaert for bringing in the local atmosphere and organising a summer pop-up bar on site.

The organisation of the Bruges Triennial, and particularly to Till-Holger Borchert, Santiago Dewaele, Michel Dewilde, Isabelle Matthys, Steven Slos, Joeri Van Quaethem, Flor Vandevelde, Ellen Verstraete and Els Wuyts who believed in the project, made it possible and supported it in so many ways.

The organisation of Brugge(n) voor jongeren, and particularly to Soetkin Neirynck and Koen Timmerman who stepped forward and took the initiative of setting up a social-artistic project as part of the Bruges Triennial.

The organisation of Raakvlak, Heritage Unit Bruges and DuPont for supporting *House of Time* and making it possible for us to exploit the site's full potential.

Bruges city departments for their administrative and practical support.

The (cultural) partners who participated *House of Time* and contributed to the building process.

The volunteers and interns who were there to support us with the practicalities.

Vicky Terryn and Marec Zeghers of Brugge Plus for continuing with this project and carrying it into a new phase.

And everyone else who was part of the project in one way or another.

House of Time would not have been possible without your positive energy and contribution… Together we brought it to life!

Markus Bader, Shendy Gardin & Jan Liesegang

Vedran Rooseboom, onze grillmaster, voor zijn harde werk en voortreffelijke kookkunsten.

Cheryl Vandaele voor haar volharding, creatieve inbreng, zorg en vriendschap.

Yentl Vossen voor zijn loyaliteit aan het project en om ons op onverwachte momenten te verblijden met zijn lekkere pannenkoeken.

Alle Brugse jongeren en bewoners die betrokken waren bij het project. Zonder jullie zou *House of Time* niet mogelijk zijn.

Sam Brulez, Koen Gadeyne, Stefan Hooft, Haroun Karim Rajput en Bram Nachtergaele voor de fijne samenwerking en om jullie enthousiasme te verspreiden naar de jongeren.

Bolwerk en specifiek Ruben Benoît om de verbindende rol binnen het project op te nemen en *House of Time* productioneel te ondersteunen.

Bruno Gonçalves om zijn technisch inzicht en talent met ons te delen, voor zijn toewijding en onafgebroken drive om alles tot een goed einde te brengen.

Lukas Hamilcaro om zich in het project te smijten, ons mee te nemen in zijn fantasierijke tekenwereld, voor zijn optimisme, oprechte goedheid en aanhoudende glimlach.

Naoya Yoshikawa voor zijn onvergetelijke Naopi-dansmoves, zijn bescheidenheid en wijsheid: infrastructuur ís belangrijk.

Ariel Curtelin, Eduardo da Conceição, Giorgia Floro, Franziska Mühlbauer and Severine Romanskyy om het project een duwtje in de rug te geven wanneer het nodig was.

Alle *summer school*-deelnemers voor hun enthousiaste en creatieve bijdrage aan het project en om hun grenzen te verleggen in tijden van deadlines. Push!

Kunstenal en specifiek Lander Hoornaert om de couleur locale in *House of Time* binnen te brengen en een zomerse pop-upbar on-site te organiseren.

De organisatie van Triënnale Brugge en specifiek Till-Holger Borchert, Santiago Dewaele, Michel Dewilde, Isabelle Matthys, Steven Slos, Joeri Van Quaethem, Flor Vandevelde, Ellen Verstraete en Els Wuyts die ons hun vertrouwen hebben gegeven en het mogelijk hebben gemaakt om *House of Time* uit te bouwen tot wat het vandaag is.

De organisatie van Brugge(n) voor jongeren en specifiek Soetkin Neirynck en Koen Timmerman die de sprong hebben gewaagd om in het kader van Triënnale Brugge een sociaal-artistiek project op te starten.

Raakvlak, Erfgoedcel Brugge en DuPont om *House of Time* te steunen en ons de kans te geven om de volledige Pakhuizensite te kunnen benutten.

De Brugse stadsdiensten voor hun administratieve en praktische ondersteuning.

De (culturele) partners die figuurlijk en/of letterlijk aan *House of Time* hebben meegebouwd en hun steentje hebben bijgedragen aan de plek.

De vrijwilligers en stagiairs die hulp en ondersteuning hebben geboden tijdens de vele workshopmomenten.

Vicky Terryn en Marec Zeghers van Brugge Plus om een vervolg voor *House of Time* uit te stippelen en het project een nieuwe toekomst in te leiden.

Iedereen die op de een of andere manier aan het project heeft bijgedragen. *House of Time* zou niet mogelijk zijn geweest zonder jullie constructieve inbreng. Samen hebben we de site tot leven gebracht!

Markus Bader, Shendy Gardin & Jan Liesegang

EN

Many thanks for your great ideas, commitment, and
the wonderful moments we shared around the campfire.
We hope to see you back again soon!
Curious about *House of Time*?
Come and visit. You're always welcome!
All the necessary information can be found here:

NL

Wij danken jullie voor de grootse ideeën, jullie
engagement en de mooie momenten aan het kampvuur.
We hopen jullie gauw terug te zien!
Benieuwd naar *House of Time*? Wees welkom!
Alle informatie vind je hier:

@HouseofTimeBruges

Fotografie/Photo credits: ©raumlaborberlin & Triënnale Brugge

Colofon
Credits

Redactie / Editors
Markus Bader, Shendy Gardin, Jan Liesegang

Redactieraad / Editorial board
Lieve Moeremans, Steven Slos, Els Wuyts, Marec Zeghers

Vertaling- en eindredactie / Translations and copyediting
Stephen Smith, Shendy Gardin

Fotografie / Photo credits
p. 7, 32, 33, 36, 37, 52–53, 54, 55, 58 76, 77, 80, 81, 103, 105, 121, 122, 123, 124–125, 142 — © raumlaborberlin
p. 20, 34–35 — © Iwan Baan
p. 56–57, 59, 100, 101, 104, 128, 152 — © Triënnale Brugge
p. 78–79 — © Tom Leentjes
p. 166–167 — © Matthias Desmet

Illustraties / Illustrations
cover — © raumlaborberlin
p. 24, 27, 43, 46, 48, 70, 71, 89, 94, 95 — © Yü Chen
p. 31, 38, 50, 51, 60, 74, 75, 82, 98, 99, 106, 118, 119, 120, 126 — © Lukas Hamilcaro

Grafisch ontwerp / Graphic design
Studio.Dier — Jore Dierckx

Lettertype / Typeface
Faktum, Ivy Journal

Druk / Print
Drukkerij Jacobs — Brugge (BE)

ISBN: **978-94-63960-10-6**
Eerste druk, augustus 2019
First edition, August 2019

Uitgever / Publisher
Triënnale Brugge
Lange Vesting 112
8000 Brugge (BE)
www.triennalebrugge.be

Triënnale Brugge is een samenwerking tussen Brugge Plus, Musea Brugge, Kenniscentrum vzw en Cultuurcentrum Brugge, in opdracht van Stad Brugge.

The Bruges Triennial is a collaboration between Brugge Plus, Musea Brugge, Kenniscentrum vzw and Cultuurcentrum Brugge, commissioned by the City of Bruges.

TRIENNALE BRUGGE

raumlaborberlin

BRUGGE

ROUTE 36

ISBN: 978-94-63960-10-6

EN

House of Time is a look back at the eponymous social-artistic project that was started in Bruges (BE) in 2017. It is the narrative of an exceptional place, where youngsters can be, think about change and, above all, live in the *now*, by helping to shape the collective. As these youngsters design and build together, friendships are made, relationships forged, talents discovered and change processes – small and large – are set in motion.

NL

House of Time is een terugblik op het gelijknamige sociaal-artistieke project dat in 2017 in Brugge (BE) werd opgestart. Het vertelt over een plek waar jongeren kunnen zijn, nadenken over verandering en vooral: leven in het *nu* door het collectief vorm te geven. Door er samen te ontwerpen en bouwen, worden er banden gesmeed, talenten ontdekt en veranderingsprocessen – klein of groot – op gang gezet.